

Zdrowie i bezpieczeństwo w turystyce i rekreacji

Studia Periegetica No. 1(11)/2014

Health and Safety in Tourism and Recreation

volume editor

Arnold Bernaciak

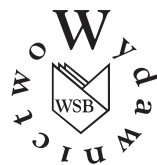
The Poznan School of Banking Press

Poznań 2014

Zdrowie i bezpieczeństwo w turystyce i rekreacji

redaktor naukowy

Arnold Bernaciak

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

Poznań 2014

Komitet wydawniczy / Editorial Board

Przewodniczący / Chair: *prof. dr hab. Józef Orczyk*

Członkowie / Members: *dr hab. Władysław Balicki, dr Piotr Dawidziak, dr hab. Marek Dylewski, dr hab. Sławomir Jankiewicz, Grażyna Krasowska-Walczak* (dyrektor Wydawnictwa WSB w Poznaniu / Director of the Poznan School of Banking Press), *dr Alicja Kaiser, dr hab. inż. Tadeusz Leczykiewicz, dr hab. Magdalena Majchrzak, Andrzej Malecki* (sekretarz / Secretary), *dr hab. Ilona Romiszewska, prof. dr hab. Janusz Sawczuk, prof. dr hab. Stanisław Wykrętowicz, dr Maria Zamelska*

Rada naukowa / Scientific Advisory Board

dr hab. Stefan Bosiacki (Polska), *prof. dr hab. Wanda M. Gaczek* (Polska), *dr hab. Zygmunt Kruczek* (Polska), *dr hab. Ryszard Asienkiewicz* (Polska), *Assoc. Prof. Miroslava Pridalova, PhD* (Czechy), *dr hab. Ewa Szczepanowska* (Polska), *dr hab. Agata Wiza* (Polska)

Czasopismo umieszczone na liście „B” MNiSW i w bazie BazEkon.

Czasopismo recenzowane według standardów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Lista recenzentów na stronie www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

oraz w ostatnim numerze czasopisma z danego roku.

Journal placed in the “B” list of the Ministry of Science and Higher Education and in the BazEkon database.

Journal reviewed in compliance with the standards set forth by the Ministry of Science and Higher Education.

A list of referees is available at www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

and published in the last issue of the Journal each year.

Procedura recenzowania / Review procedure

www.wydawnictwo.wsb.pl/informacje-dla-recenzentow

Redaktor naczelny czasopisma / Editor-in-chief

dr hab. Arnold Bernaciak

Zastępca redaktora naczelnego

dr Maria Zamelska

Sekretarz redakcji

dr Alicja Kaiser

Redaktor naukowy (tematyczny) / Scientific (Theme) editor

dr hab. Arnold Bernaciak

Redaktor statystyczny / Statistical editor

dr hab. Maria Chromińska

Weryfikacja tekstów w języku angielskim / Texts in English revised by

Victoria Szyrka (native speaker)

Redaktor prowadzący / Text editor

Elżbieta Turzyńska

Redakcja, skład i łamanie / Copyedited and typeset by

Adriana Staniszevska

Projekt okładki / Cover design by

Martyna Dawidziak

Publikacja finansowana przez Wyższą Szkołę Bankową w Poznaniu

Publication financed by the Poznan School of Banking

Wersja pierwotna – publikacja drukowana / Source version – print publication

Nakład: 150 egz. / Circulation: 150 copies

© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2014

ISSN 1897-9262

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

al. Niepodległości 2, 61-874 Poznań, tel. 61 655 33 99, 61 655 32 48

e-mail: wydawnictwo@wsb.poznan.pl, dzialhandlowy@wsb.poznan.pl, www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

Druk i oprawa / Printed and bound by ESUS Druk cyfrowy, Poznań

Spis treści

Wstęp (<i>Arnold Bernaciak</i>)	9
Lena Woś, Maria Zamelska	
Zagrożenia zdrowia turystów w krajach basenu Morza Śródziemnego ze szczególnym uwzględnieniem odmiennego środowiska geograficznego, w tym klimatu	13
Aleksandra Machnik	
Przyrodnicze zagrożenia dla turysty – wybrane zagadnienia	35
Beata Kaczor, Ewa Szczepanowska	
Analiza potencjału turystycznego uzdrowisk i jego odzwierciedlenie w rozwoju turystyki zdrowotnej (na przykładzie Inowrocławia i Ciechocinka)	51
Dominik Dąbrowski, Łukasz Zbucki	
Uwarunkowania czasu wolnego spędzanego na terenach leśnych przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej	75
Maciej Grenda, Marek Nowacki	
Czynniki warunkujące sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym. Analiza na przykładzie startowisk usytuowanych na Lijaku i Monte Grappie	89
Matylda Gwoździcka-Piotrowska	
Konsument – klient biura podróży a prawo do odstąpienia od umowy o podróż	103
Kamila Anna Ciążyńska	
Wegańscy turyści polscy i zagraniczni – tacy sami czy inni?	115
Arnold Bernaciak, Katarzyna Gogolewska	
Funkcja ochronna obiektów architektury Poznania z perspektywy użytkowników przestrzeni miejskiej	129

Contents

Introduction (<i>Arnold Bernaciak</i>)	9
Lena Woś, Maria Zamelska	
Health threats to tourists of Mediterranean Basin countries in the context of geographic environmental differences, including climate	13
Aleksandra Machnik	
Natural hazards for tourists – Selected issues	35
Beata Kaczor, Ewa Szczepanowska	
Analysis of the potential of tourist spas and its reflection in the development of health tourism (based on the example of Inowroclaw and Ciechocinek).....	51
Dominik Dąbrowski, Łukasz Zbucki	
Determinants of free time spent in forested areas by students of the Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska	75
Maciej Grenda, Marek Nowacki	
Factors of success in recreational paragliding – The case of Monte Grappa and Lijak take-offs	89
Matylda Gwoździcka-Piotrowska	
Consumer – Travel agency client and the right to withdraw from the package travel contract	103
Kamila Anna Ciężyńska	
Polish and foreign vegan tourists – the same or different?	115
Arnold Bernaciak, Katarzyna Gogolewska	
The protective function of Poznan city architecture in the perspective of the users of public space	129

Wstęp

Bezpieczeństwo oraz jego subiektywne odczuwanie przez człowieka są w różny sposób rozumiane i definiowane. W najprostszym ujęciu odnoszone są do możliwości zabezpieczenia podstawowych potrzeb. O poziomie bezpieczeństwa decyduje posiadanie schronienia, dostęp do żywności oraz umiejętność odparcia potencjalnych wrogów. Wraz z rozwojem cywilizacji pojęcie bezpieczeństwa nabrało szerszego znaczenia. Zaczęto je łączyć z takimi kategoriami, jak spokój, niezależność, wygoda czy poczucie komfortu. W ruchu turystycznym odnaleźć można wiele przykładów struktur, których jednym z celów funkcjonowania jest zapewnienie bezpieczeństwa. Hotele, kempingi, przydrożne bary czy restauracje to obiekty, które zapewniają podróżującym poczucie bezpieczeństwa w jego pierwotnym rozumieniu. W kontekst ten wpisują się piloci wycieczek, przewodnicy oraz rezydenci biur podróży. Istnieje wiele obiektów i form działalności, które dostarczają poczucia bezpieczeństwa w jego szerszym rozumieniu. Ośrodki spa, centra rekreacyjne i salony odnowy biologicznej zapewniają komfort i wygodę. Wiele usług hotelowych ma na celu dostarczenie klientom spokoju i niezależności. Można przyjąć, że zarówno obiektywne bezpieczeństwo, jak i możliwość jego subiektywnego odczuwania są istotnymi czynnikami wpływającymi na kształtowanie się infrastruktury turystycznej, produktów turystycznych i oferty rynkowej w tym obszarze.

Zeszyt naukowy pt. *Zdrowie i bezpieczeństwo w turystyce i rekreacji* stawia sobie za cel prezentację przedmiotowych zagadnień w możliwie szerokim ujęciu. Zawarto w nim artykuły dotyczące takich obszarów, jak: turystyka zdrowotna, rekreacja, bioklimatologia turystyki, a także prawo czy gospodarka przestrzenna.

Zagadnienia związane z bezpieczeństwem zdrowotnym są wiodącym tematem dwóch opracowań. Pierwsze z nich zostało przygotowane przez Lenę Woś i Marię Zamelską. W artykule pt. *Zagrożenia zdrowia turystów w krajach basenu Morza Śródziemnego ze szczególnym uwzględnieniem odmiennego środowiska geograficznego, w tym klimatu* autorki analizują specyfikę zagrożeń zdrowia turystów

podróżujących do krajów basenu Morza Śródziemnego. Głównym kontekstem rozważań jest odmienność środowiska geograficznego, występowanie określonych chorób oraz innych dolegliwości o podłożu sanitarno-epidemiologicznym, a także możliwości kontaktu z niebezpiecznym światem roślin i zwierząt. Oprócz prezentacji zestawień rodzajów i charakterystyk zagrożeń zdrowotnych w poszczególnych regionach basenu Morza Śródziemnego w artykule zawarto także wyniki badań ankietowych prowadzonych wśród turystów.

Drugie z opracowań odnoszących się do problematyki bezpieczeństwa zdrowotnego, przygotowane przez Aleksandrę Machnik, nosi tytuł *Przyrodnicze zagrożenia dla turysty – wybrane zagadnienia*. Dokonano w nim zestawienia najważniejszych zagrożeń środowiska przyrodniczego w wybranych destynacjach turystycznych. W celu weryfikacji założeń przyjętych na wstępie przedstawiono także wyniki badań prowadzonych wśród turystów podróżujących do Indii i Hiszpanii pod kątem ich świadomości w zakresie zagrożeń przyrodniczych związanych z wybranym kierunkiem wyjazdu.

Klasyczne zagadnienia związane z obszarem turystyki zdrowotnej analizują w swoim opracowaniu Beata Kaczor i Ewa Szczepanowska. Artykuł pt. *Analiza potencjału turystycznego uzdrowisk i jego odzwierciedlenie w rozwoju turystyki zdrowotnej (na przykładzie Inowrocławia i Ciechocinka)* podejmuje problematykę aktywizującej roli turystyki zdrowotnej w kontekście jej wpływu na rozwój miejscowości uzdrowiskowych. Autorki przedstawiają wyniki badań prowadzonych w latach 2006-2012 w Inowrocławiu i Ciechocinku, a także wyniki kwerendy literatury, analizy dokumentów, analizy materiałów kartograficznych oraz sondażu diagnostycznego.

Analityczne ujęcie turystyki na obszarach leśnych zaprezentowali Dominik Dąbrowski i Łukasz Zbucki w artykule pt. *Uwarunkowania czasu wolnego spędzanego na terenach leśnych przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej*. Rozpatrując obszary leśne jako tereny recepcji turystycznej prowadzili oni badania wśród młodzieży akademickiej mające na celu ocenę uwarunkowań czasu wolnego spędzanego w lesie przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Istotnym elementem wiążącym ten artykuł z tematyką tomu jest część badania dotycząca korzyści ze spędzania czasu wolnego w lesie oraz barier ograniczających ten sposób spędzania czasu wolnego, które w większości odnoszono do kwestii samopoczucia, zdrowia i bezpieczeństwa.

Odmienne spojrzenie na kwestie bezpieczeństwa zaprezentowali Maciej Grenda i Marek Nowacki w artykule pt. *Czynniki warunkujące sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym. Analiza na przykładzie startowisk usytuowanych na Lijaku i Monte Grappie*. W przygotowanym opracowaniu przedstawili oni wyniki wieloczynnikowych analiz mających na celu identyfikację elementów decydujących o wykonywaniu długich przelotów na paralotniach. W wyniku przeprowadzo-

nych analiz autorzy stwierdzili, że sukces w paralotniarstwie warunkują przede wszystkim doświadczenie i umiejętności pilota, zaś w mniejszym stopniu warunki atmosferyczne i charakterystyka sprzętu.

Ujęcie prawne zagadnień związanych z bezpieczeństwem zaprezentowała Matylda Gwoździcka-Piotrowska w artykule pt. *Konsument-klient biura podróży a prawo do odstąpienia od umowy o podróż*. Autorka przedstawiła w nim szeroką interpretację prawną regulacji umowy o podróż i możliwości odstąpienia od niej. Istotną część rozważań poświęciła także aktualnym w dobie informatyzacji i cyfryzacji kwestiom odstąpienia od umowy o podróż zawieranej na odległość i poza lokalem przedsiębiorstwa.

Oryginalny i niszowy segment ruchu turystycznego opisuje Kamila Anna Ciężyńska w opracowaniu zatytułowanym *Wegańscy turyści polscy i zagraniczni – tacy sami czy inni?* Autorka prowadziła w latach 2013-2014 badania preferencji wypoczynkowych, priorytetyzacji potrzeb oraz opinii o usługach turystycznych w grupie turystów preferujących wegański styl życia. Ankietowani Polacy i turyści zagraniczni wskazywali m.in. na kluczowe w ich opinii czynniki wyboru miejsca zakwaterowania, a także oceniali kompetencje pracowników branży turystycznej, hotelarskiej i gastronomicznej w zakresie weganizmu.

Interesujące ujęcie zaproponowali w swoim artykule także Arnold Bernaciak i Katarzyna Gogolewska. Opracowanie pt. *Funkcja ochronna obiektów architektury Poznania z perspektywy użytkowników przestrzeni miejskiej* opisuje społeczne funkcje, jakie pełnione są przez obiekty architektury, a przede wszystkim ich funkcję ochronną. Autorzy rozumieją ją jako zapewnianie użytkownikom poczucia bezpieczeństwa m.in. poprzez odpowiednią formę obiektu, jego przeznaczenie, wykorzystane materiały budowlane czy zastosowane systemy bezpieczeństwa. Na poparcie tych stwierdzeń przedstawiają wyniki badań prowadzonych wśród użytkowników przestrzeni miejskiej Poznania.

Niniejsza publikacja prezentuje zarówno wyniki dociekań poznawczych, jak i sugestie rozwiązań praktycznych. Dzięki temu może być przydatną pozycją tak dla osób zajmujących się teoretycznymi aspektami turystyki i rekreacji, jak dla osób z praktyki ruchu turystycznego. Adresowana jest do pracowników naukowych i studentów związanych przede wszystkim z takimi kierunkami studiów, jak turystyka, zarządzanie i gospodarka przestrzenna. Cenne treści znajdują również pracownicy samorządów terytorialnych, biur podróży oraz innych instytucji bezpośrednio związanych z kreowaniem ruchu turystycznego.

dr hab. Arnold Bernaciak

LENA WOŚĆ*, MARIA ZAMELSKA**

Zagrożenia zdrowia turystów w krajach basenu Morza Śródziemnego ze szczególnym uwzględnieniem odmiennego środowiska geograficznego, w tym klimatu

Streszczenie. Potencjalne zagrożenia zdrowia człowieka w podróży są przedmiotem badań przede wszystkim medycyny podróży. Jednak problematyka ta znajduje się także w centrum zainteresowania badaczy specjalizujących się w bioklimatologii turystyki. W artykule omówiono specyfikę zagrożeń zdrowia turystów podróżujących do krajów basenu Morza Śródziemnego w kontekście odmienności środowiska geograficznego, w tym klimatu, występowania określonych chorób i innych dolegliwości o podłożu sanitarno-epidemiologicznym, a także możliwości kontaktu z niebezpiecznym światem roślin i zwierząt. Przeprowadzone badania i analizy pozwoliły na określenie rodzajów zagrożeń, jakie mogą pojawiać się w podróży do krajów basenu Morza Śródziemnego, oraz ustalenie, jakiego rodzaju zagrożenia zdrowotne dotknęły badanych turystów, jaką skalę ma to zjawisko i czy organizatorzy właściwie przedstawiają ten problem turystom.

Słowa kluczowe: zagrożenia zdrowia turystów, kraje basenu Morza Śródziemnego, bioklimatologia turystyki

1. Wprowadzenie

W celu określenia potencjalnych zagrożeń zdrowia, ze szczególnym uwzględnieniem turystów podróżujących do krajów basenu Morza Śródziemnego, należy przyrzeć się specyfice tych zagrożeń w poszczególnych regionach analizowanego obszaru. Należy również określić rolę aklimatyzacji w procesie przystosowania się organizmu turysty do odmiennego środowiska geograficznego, w tym kli-

* Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, e-mail: lenawos@gmail.com.

** Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: mzamelska@gmail.com, tel. 604 832 974.

matu w danych regionach badanego obszaru. Następnie należy poddać analizie występowanie określonych chorób i innych dolegliwości o podłożu sanitarno-epidemiologicznym na badanym obszarze, a także ustalić zagrożenia wynikające z kontaktu z niebezpiecznym światem roślin i zwierząt.

Związek pomiędzy stanem pogody, typem klimatu a samopoczuciem i zdrowiem człowieka został zauważony już 2500 lat temu, m.in. przez Hipokratesa (460-377 r. p.n.e.), który opisał te zjawiska w swoim dziele *O powietrzu, wodach i miejscach*. Ze względu na występujące zagrożenia zdrowia turystów klimat jest podstawowym czynnikiem determinującym sezonowość w turystyce, wyznacza on strefy (regiony) turystyczne, wpływa na koszty eksploatacji obiektów i określa stosowanie odpowiednich technologii, urządzeń i sprzętów. Na kuli ziemskiej można wyróżnić strefy o klimacie sprzyjającym turystyce i te o klimacie skrajnie jej niesprzyjającym. Pomiedzy tymi obszarami występują regiony, które w różnych porach roku są mniej lub bardziej sprzyjające aktywności turystycznej i nie raz stają się strefą zagrożenia zdrowia turystów. Klimat może decydować o popularności regionu, ale jest również ważnym czynnikiem ryzyka zdrowotnego i ekonomicznego. Sektor turystyczny powinien być świadomy występowania tych niekorzystnych zjawisk pogodowych i klimatycznych zagrażających bezpieczeństwu turysty (Matzarakis 2013). Lekceważące podejście do zagrożeń zdrowia turystów jest jednym z największych wyzwań profilaktyki w wyjazdach do krajów basenu Morza Śródziemnego. Obecnie organizatorzy zwracają szczególną uwagę na choroby tropikalne, charakterystyczne dla dalekich, egzotycznych wojaży, lecz niestety nie przykładają dostatecznej wagi do udzielania informacji o ryzyku zdrowotnym występującym w krajach o odmiennych warunkach klimatycznych, np. krajach basenu Morza Śródziemnego (Matzarakis, Zaninović 2013). Dla sektora turystycznego pomocny w uświadamianiu zagrożeń zdrowia turysty wynikających z odmienności klimatycznej może być stworzony w ostatnich latach wskaźnik UTCI (*Universal Thermal Climate Index*) służący weryfikacji obciążeń termicznych organizmu człowieka (Błażejczyk i in. 2010). Wskaźnik ten odnosi się do reakcji fizjologicznych człowieka – zmiany temperatury rektalnej, średniej temperatury skóry, temperatury skóry twarzy, wydzielania potu, wytwarzania ciepła w termogenezie drżeniowej, uwilgotnienia skóry oraz skórniego przepływu krwi, które zachodzą w ciele ludzkim pod wpływem zmieniających się warunków cieplnych otoczenia. Według wskaźnika UTCI wyznaczono skalę oceny obciążeń cieplnych organizmu. Utrzymanie komfortu cieplnego – stanu, w którym fizjologiczne procesy termoregulacji są dostateczne, dotyczy przedziału temperatur od 9 do 26°C. Należy nadmienić, że wartości wskazywane przez termometry w krajach basenu Morza Śródziemnego często znacznie przewyższają tę wartość. Powyżej 26°C wskaźnika UTCI następuje umiarkowany, później silny, bardzo silny i ostatecznie nieznosny stres ciepła, który skutkuje określonymi zmianami parametrów fizjologicznych organizmu oraz wymaga konkretnych

Tabela 1. Skala oceny obciążeń cieplnych organizmu według wskaźnika UTCI oraz krytyczne poziomy reakcji fizjologicznych organizmu obserwowane przy różnych wartościach UTCI (w °C)

Skala obciążeń cieplnych organizmu		Krytyczne poziomy reakcji fizjologicznych	
UTCI	Obciążenie cieplne i sposób przeciwdziałania	UTCI	Reakcje fizjologiczne
powyżej +46	nieznośny stres ciepła – niezbędne okresowe schładzanie organizmu, konieczne uzupełnianie płynów powyżej 0,5 l/h, unikanie dużego wysiłku fizycznego	+48	zwiększenie tempa wzrostu temperatury rektalnej, stopniowa utrata zdolności oddawania ciepła do otoczenia
od +38 do +46	bardzo silny stres ciepła – konieczne okresowe korzystanie z pomieszczeń klimatyzowanych bądź miejsc zacienionych, niezbędne uzupełnianie płynów powyżej 0,5 l/h, ograniczenie wysiłku fizycznego	+46	wzrastające wydzielanie potu do powyżej 650 g/h
		+40	zmniejszenie w ciągu 30 min. gradientu temperatury pomiędzy wnętrzem i powierzchnią ciała do powyżej 1°C
od +32 do +38	silny stres ciepła – niezbędne uzupełnianie płynów 0,25 l/h, pożądane korzystanie z miejsc zacienionych, okresowe ograniczenie wysiłku fizycznego	+38	wzrost temperatury rektalnej po 30 min. ekspozycji
		+36	dynamiczne odczucie cieplne po 2 h („bardzo gorąco”)
		+33	średnie wydzielanie potu powyżej 200 g/h, wzrost temperatury rektalnej po 2 h ekspozycji.
od +26 do +32	umiarkowany stres ciepła – niezbędne uzupełnianie płynów 0,25 l/h	+32	straty ciepła na parowanie po 30 min. powyżej 40 W, stopniowy wzrost temperatury skóry
		+30	zmiana tempa wzrostu wydzielania potu, temperatury skóry, temperatury rektalnej oraz temperatury twarzy i dłoni, pojawienie się pocenia po 30 min. ekspozycji, stopniowy wzrost uwilgotnienia skóry
od +9 do +26	brak obciążeń cieplnych – fizjologiczne procesy termoregulacji są wystarczające do zachowania komfortu cieplnego	+26	średnie wydzielanie potu powyżej 100 g/h, dynamiczne odczucie ciepła („ciepło”)
		+18	dynamiczne odczucie ciepła („komfortowo”), straty ciepła na parowanie średnio powyżej 40 W
		+14	brak zmian temperatury rektalnej w czasie 2 h ekspozycji
		+13	dynamiczne odczucie ciepła po 2 h ekspozycji („komfortowo”)
		+12	straty ciepła na parowanie powyżej 40 W po 2 h ekspozycji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Błażejczyk i in. 2010.

zachowań, takich jak uzupełnianie płynów czy zaniechanie jakiegokolwiek wysiłku fizycznego (tab. 1).

2. Założenia badawcze, cel i metody

Zaprezentowane wyniki stanowią część badań dotyczących zagrożeń zdrowia turystów, w tym występujących w krajach basenu Morza Śródziemnego, ze szczególnym uwzględnieniem klimatu. Wyniki uzyskano podczas badań przeprowadzonych w 2014 r.

W celu określenia rodzaju i charakterystyki zagrożeń zdrowotnych w poszczególnych regionach i krajach basenu Morza Śródziemnego przeprowadzono kwerendę literatury, analizę dokumentów, analizę materiałów kartograficznych i analizę opisowo-jakościową. Wyniki uzyskane w czasie sondażu diagnostycznego przeprowadzonego za pośrednictwem internetowych narzędzi, tj. wirtualnego kwestionariusza ankiety (osobisty Dysk Google) w społeczności internetowej, pozwoliły na rozpoznanie częstotliwości i charakteru doświadczeń zdrowotnych turystów, którzy odwiedzili kraje basenu Morza Śródziemnego (przynajmniej jeden kraj). Przeprowadzone badania umożliwiły zebranie danych pozwalających określić rodzaje i charakterystykę zagrożeń zdrowotnych w poszczególnych krajach basenu Morza Śródziemnego oraz dokonać analizy doświadczeń turystów podróżujących do tych krajów, w szczególności: występowania dolegliwości zdrowotnych podczas podróży, ich rodzajów i częstotliwości, oceny stanu wiedzy pracowników biur podróży na temat zagrożeń zdrowotnych, przygotowania turystów do podróży oraz stopnia ryzyka różnych elementów, które mogą stanowić zagrożenie dla życia i zdrowia turysty.

3. Specyfika zagrożeń w poszczególnych regionach basenu Morza Śródziemnego

Mimo dużej popularności wyjazdów do krajów basenu Morza Śródziemnego wciąż brakuje literatury naukowej, w której w sposób kompetentny i wyczerpujący przedstawiono by realne i potencjalne zagrożenia zdrowia turysty udającego się do tego regionu.

W krajach basenu Morza Śródziemnego występuje klimat śródziemnomorski. Jest to rodzaj klimatu podzwrotnikowego. Klimat śródziemnomorski charaktery-

zuje przede wszystkim brak opadów, silne nasłonecznienie i niewielkie zachmurzenie w porze letniej, określanej jako pora sucha (trwa od 3 miesięcy w Nicei do 9 miesięcy w Bejrucie). Roczne opady w wysokości 300-1000 mm występują wyłącznie zimą. Temperatury zimą są na ogół łagodne, natomiast latem wysokie, szczególnie w głębi kontynentów. Obszar ten nękają okresy letniej suszy, którą potęgują suche, zimne wiatry wiejące od gór (mistral, bora) oraz suche i gorące znad pustyń afrykańskich (chamsin, sirocco). Bezpieczny okres dla podróży to miesiące pomiędzy zimą a gorącym latem. Tymczasem w popularnych publikacjach dla turystów proponuje się wyjazdy do krajów basenu Morza Śródziemnego w porze letniej, gdy występuje upalne lato. W przewodniku *Dokąd i kiedy pojechać* zamieszczona jest tabela przedstawiająca, jakie okresy są sprzyjające, a jakie niekorzystne, aby wybrać się w podróż do niektórych państw (Darde 2004).

Tabela 2. Najlepsze i najgorsze okresy według przewodnika *Dokąd i kiedy pojechać* na podróż do wybranych krajów basenu Morza Śródziemnego – słońce, morze, plaża

Kraj	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Algieria	■	■				■	■	■	■		■	■
Chorwacja	■	■	■			■	■	■	■		■	■
Cypr	■	■			■	■	■	■	■			■
Czarnogóra	■	■				■	■	■	■			■
Egipt	■	■			■	■	■	■	■			■
Francja (M. Śródziemne)	■	■	■			■	■	■	■		■	■
Grecja	■	■				■	■	■	■			■
Hiszpania (M. Śródziemne)	■	■	■			■	■	■	■		■	■
Izrael (M. Śródziemne)	■	■			■	■	■	■	■	■		■
Maroko (M. Śródziemne)	■	■	■			■	■	■	■			■
Tunezja	■	■	■			■	■	■	■			■
Turcja (M. Śródziemne)	■	■	■			■	■	■	■			■
Włochy	■	■	■			■	■	■	■		■	■

■ – najlepszy okres, ■ – dobry okres, ■ – najgorszy okres.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Darde 2004: 20-21.

Jak wynika z tabeli 2, proponuje się upalne miesiące letnie (lipiec, sierpień) jako najlepszy okres na wyjazd turystyczny do wybranych krajów basenu Morza Śródziemnego, kiedy występują fale upałów z temperaturą osiągającą nawet 47° C, mimo iż w literaturze przedmiotu wyraźnie się przed tym ostrzega (Balafoutis 2007; Błażejczyk 2000; Perry 2001).

Potencjalne zagrożenia zdrowotne występujące w podróżach do krajów basenu Morza Śródziemnego mają różnorodny charakter. Po pierwsze, mogą one wynikać z przemieszczenia się turysty do odmiennego środowiska geograficznego, w tym klimatu. Po drugie, mogą być rezultatem występowania określonych

Tabela 3. Rodzaje i charakterystyka zagrożeń zdrowotnych w poszczególnych regionach basenu Morza Śródziemnego

Kraj	Specyfika zagrożeń zdrowotnych
Europa	
Hiszpania	■ Klimat Andaluzji (położonej na południu kraju) charakteryzuje się upalnym latem, temperatury mogą sięgać wtedy 40° C w cieniu.
Francja	■ Latem jest bardzo słonecznie i ciepło.
Włochy	■ W okresie letnim na całym południu kraju, na wybrzeżu jest bardzo słonecznie, sucho i upalnie.
Malta	■ Od końca maja do końca września jest bardzo upalnie i słonecznie.
Słowenia	■ Zaleca się zachować ostrożność ze względu na przypadki boreliozy, która przenoszona jest przez kleszcze występujące w lasach.
Chorwacja	■ Wybrzeże jest bardzo słoneczne przez całe lato.
	■ Kleszcze występują masowo w lasach.
	■ W wodach morskich występują meduzy i jeżowce.
	■ Występują jadowite węże, szczególnie groźnymi gatunkami są żmija nosoroga i zygzakowata.
Bośnia i Hercegowina	■ Lato charakteryzuje się wysokimi temperaturami w ciągu dnia (mogą osiągać nawet ponad 40° C).
	■ Występują jadowite węże.
Czarnogóra	■ Lato jest bardzo gorące, dużo słońca zwłaszcza nad morzem.
Albania	■ Miesiące letnie (w szczególności lipiec i sierpień) są bardzo suche, słoneczne i gorące.
Grecja	■ Lato (od czerwca do połowy września) jest nadzwyczaj gorące, suche i słoneczne.
	■ Od sierpnia do września należy zachować szczególną ostrożność ze względu na wiatry zwane etezjami, podczas których morze bywa niebezpieczne.
	■ Ateny są jednym z najbardziej zanieczyszczonych miast Europy. W porze bezwietrznej (czyli w lipcu i sierpniu) klimat bywa uciążliwy. W czasie dużych upałów występuje zjawisko smogu – zwłaszcza osoby starsze, chore czy podatne na czynniki klimatyczne mogą mieć problemy zdrowotne związane z układem krążenia i oddechowym.
Cypr	■ Latem jest nadzwyczaj słonecznie, ale morską bryza łagodzi niekorzystne efekty upału.
Wschodnie wybrzeże basenu Morza Śródziemnego	
Turcja	■ Na zachodnim i południowym wybrzeżu w okresie letnim jest sucho i bardzo upalnie, czasem wieje silny wiatr.
	■ Zaleca się wykonanie szczepienia przeciw wścieklicznie.
	■ W okresie letnim, szczególnie na południowym wybrzeżu, występują komary.
Syria	■ Ze względu na wilgotne wiatry, które wieją od morza, w okresie letnim na wybrzeżu jest gorąco i parnie.
	■ Suchy i gorący klimat latem często powoduje podrażnienia dróg oddechowych i oczu.

cd. tabeli 3

Kraj	Specyfika zagrożeń zdrowotnych	
Syria	■	Zaleca się szczepienie przeciwko żółtej febrze, a od maja do października istnieje ryzyko zachorowania na malarię (jedynie na obszarach wiejskich).
	■	Występują pewne zagrożenia sanitarno-epidemiologiczne. Latem wzrasta liczba zachorowań na amebozę oraz mogą pojawić się dolegliwości układu pokarmowego. Należy zachować ostrożność w wyborze lokali gastronomicznych, przy obróbce żywności i spożyciu wody.
	■	Latem na wybrzeżu występują dokuczliwe komary.
Liban	■	Na wybrzeżu lato jest upalne i bardzo wilgotne.
	■	Woda z wodociągów jest niezdatna do picia.
Izrael	■	Wybrzeże stanowią tereny suche, upalne i nasłonecznione od kwietnia do listopada, zaś miesiące lipiec i sierpień przynoszą wyjątkowe upały.
	■	Stwierdzone występowanie dzikiego szczepu wirusa polio WPV1 sprawiło, że zaleca się szczepienie przeciw poliomyelitis.
Egipt	■	Klimat może być kłopotliwy dla turystów – latem jest bardzo gorąco, często wręcz parno, a temperatury nierzadko sięgają 40° C. Ponadto występuje spora różnica temperatur między dniem i nocą.
	■	Istnieją pewne zagrożenia sanitarno-epidemiologiczne w postaci przede wszystkim dolegliwości układu pokarmowego. W związku z tym należy przestrzegać zasad higieny i zachować szczególną ostrożność w kwestii posiłków.
Północne wybrzeże Afryki		
Maroko	■	Występuje zagrożenie oparzeniami słonecznymi. Zaleca się używanie kremów z wysokim filtrem ochronnym oraz nakrycia głowy.
	■	Występuje zagrożenie sejsmiczne, choć trzęsienia pojawiają się rzadko.
	■	Występują zagrożenia sanitarno-epidemiologiczne. Istnieje ryzyko zachorowania na dur brzuszny, amebozę i inne dolegliwości układu pokarmowego, a także ryzyko zarażenia się pasożytami przewodu pokarmowego.
	■	Latem na wybrzeżu występują komary, dokuczliwe głównie po zachodzie słońca.
	■	Za niebezpieczny uznaje się kontakt z bezdomnymi zwierzętami ze względu na okresowo występujące przypadki wścieklizny.
Algieria	■	W dużych miastach na wybrzeżu latem jest parno za sprawą wysokiej wilgotności powietrza.
	■	Upałam w lecie towarzyszą zagrożenia sanitarno-epidemiologiczne, co związane jest z deficytem wody i zanieczyszczeniem środowiska.
	■	Od maja do listopada występują komary, dokuczliwe głównie po zmierzchu.
Tunezja	■	Wilgotność powietrza może sięgać 95%.
	■	Istnieje ryzyko wystąpienia dolegliwości ze strony układu pokarmowego. Należy zachować ostrożność przy wyborze lokali gastronomicznych, przy obróbce żywności i spożyciu wody.
	■	Zaleca się wykonanie szczepień przeciw polio i tężcowi, przed dłuższym pobytem również przeciw wściekliznie.

cd. tabeli 3

Libia	■	Na wybrzeżu w szczycie sezonu letniego w ciągu dnia jest bardzo gorąco.
	■	Wiosną wieje niebezpieczny, gorący, suchy wiatr piaskowy.
	■	Występuje zagrożenie sanitarno-epidemiologiczne w postaci amebazy. Należy zachować szczególną ostrożność w wyborze obiektów gastronomicznych, przy obróbce żywności i spożyciu wody.

■ – zagrożenia związane z odmiennym środowiskiem geograficznym, w tym klimatem, ■ – choroby związane z podróżą i inne zagrożenia sanitarno-epidemiologiczne, ■ – niebezpieczeństwa związane z kontaktem z fauną i florą.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Darde 2004; Polak za granicą 2013.

chorób i innych dolegliwości o podłożu sanitarno-epidemiologicznym związanych z podróżą. Po trzecie, mogą powstawać na skutek kontaktu z niebezpiecznym światem roślin i zwierząt. Wymienione grupy zagrożeń dla zdrowia i życia turysty stanowią kryterium podziału terenu badawczego na mniejsze jednostki.

Inne czynniki stanowią główne zagrożenie w Europie (wybrzeże Hiszpanii, Francji, Włoch, państw bałkańskich, Grecji, Cypru i Malty), inne na północnym wybrzeżu Afryki (Maroko, Algieria, Tunezja, Libia), a jeszcze inne we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego (Turcja, Syria, Liban, Izrael, Egipt).

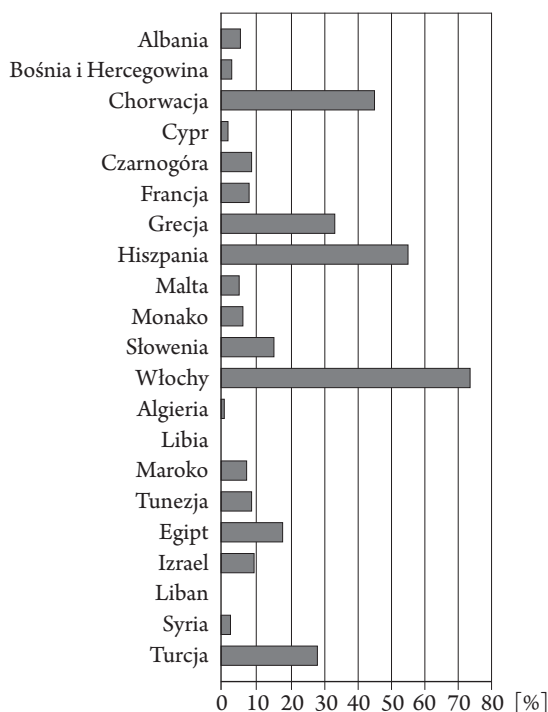
Wschodnie i południowo-wschodnie wybrzeże Hiszpanii pozostaje pod ścisłym wpływem Morza Śródziemnego, a na klimat, zwłaszcza południowej partii Półwyspu Iberyjskiego, oddziałuje niedalekie sąsiedztwo suchego i gorącego kontynentu afrykańskiego (np. liczba godzin słońca w ciągu dnia na Nizinie Andaluzyskiej, liczona w skali rocznej, przekracza 3 tys.). Dla Bałkanów, Grecji i europejskiej części Turcji istotnym czynnikiem wpływającym na klimat jest nie tylko bliskość Afryki, ale także Azji. Występują tam również suche i gorące lata (upały w szczycie sezonu mogą przekraczać nawet 40° C), tym razem jednak za sprawą mas powietrza zwrotnikowego kontynentalnego znad Sahary oraz pustyń Azji Środkowej i Półwyspu Arabskiego. Kraje północnego wybrzeża Afryki, od Maroka po Egipt, stanowią natomiast obszary położone bezpośrednio w zwrotnikowych szerokościach geograficznych, z niską ilością opadów i niedostateczną wilgotnością powietrza (Martyn 2000: 108-123, 198-204). Ze względu na specyfikę klimatu w krajach basenu Morza Śródziemnego turyści muszą liczyć się niekiedy z nadmierną ekspozycją na działanie promieni słonecznych. Na portalu *Medycyna tropikalna*, prezentującym charakterystyki poszczególnych państw w obliczu różnych zagrożeń zdrowotnych, w przypadku wszystkich krajów pojawia się informacja o wysokim nasłonecznieniu i zachowaniu odpowiedniej profilaktyki zdrowotnej podczas pobytu w postaci używania okularów przeciwsłonecznych oraz kremów z wysokim filtrem (*Medycyna tropikalna* 2013).

4. Analiza doświadczeń turystów podróżujących do krajów basenu Morza Śródziemnego w zakresie zagrożeń zdrowotnych

Celem badań sondażowych przeprowadzonych wśród turystów podróżujących do krajów basenu Morza Śródziemnego było uzyskanie informacji na temat ich doświadczeń dotyczących zagrożeń zdrowotnych, a w szczególności:

- świadomości ryzyka zagrożenia zdrowia i życia,
- występowania dolegliwości zdrowotnych i ich rodzajów,
- częstotliwości występowania dolegliwości zdrowotnych,
- profilaktyki zdrowotnej wyjazdów turystycznych,
- wypełniania obowiązku biur podróży w zakresie informacji o zagrożeniach,
- oceny stanu wiedzy pracowników biur podróży na temat zagrożeń,
- wiedzy w zakresie różnych zagrożeń zdrowotnych i stopnia tych zagrożeń,
- przygotowania turystów do podróży.

Wykres 1. Kierunek wyjazdów turystycznych respondentów w obrębie basenu Morza Śródziemnego

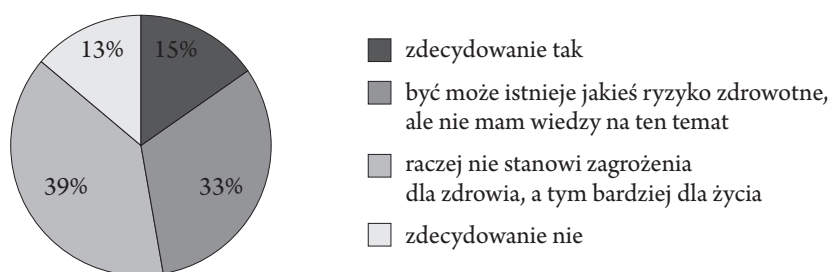
Źródło: badania własne.

W internetowym badaniu ankietowym, przeprowadzonym w 2014 r. wzięło udział 100 osób. W większości byli to dwudziestolatkowie (3/4 badanych), z wyższym wykształceniem (82%), oceniający swoją zamożność jako średnią (80%), zamieszkujący miasta powyżej 100 tys. mieszkańców (60%) oraz płci żeńskiej (70%), dla których najważniejsza w życiu jest rodzina i przyjaciele, a także zdrowie, poczucie bezpieczeństwa i stabilność materialna.

Najczęściej odwiedzanym krajem basenu Morza Śródziemnego były Włochy, które wskazało prawie 3/4 badanych (wykres 1). Do popularnych destynacji należały również: Hiszpania (ponad połowa respondentów), Chorwacja (prawie połowa respondentów), Grecja i Turcja.

Problem występowania zagrożeń zdrowia i życia dla turystów w krajach basenu Morza Śródziemnego okazał się kwestią dyskusyjną – odpowiedzi zwolenników i przeciwników tej tezy rozłożyły się niemal równo, co zostało ukazane na wykresie 2.

Wykres 2. Występowanie zagrożeń dla zdrowia i życia w czasie podróży do krajów basenu Morza Śródziemnego w ocenie respondentów

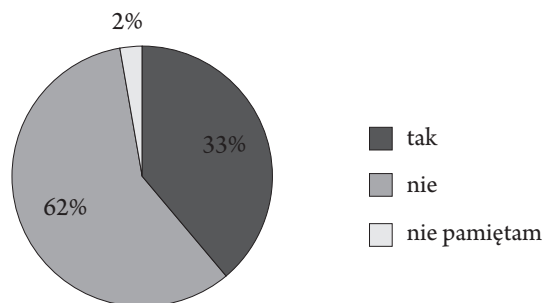
Źródło: badania własne.

Prawie połowa badanych stwierdziła, że podróże do tych krajów mogą stanowić jakieś ryzyko zdrowotne bądź zdecydowanie je stanowią. Pozostała część respondentów nie dostrzegła zaś szczególnych zagrożeń dla zdrowia w podróżach na wskazane tereny.

Z odpowiedzi respondentów przedstawionych na wykresie 3 wynika, że dolegliwości zdrowotne nie były zjawiskiem bardzo częstym w ich podróżach do krajów basenu Morza Śródziemnego. Prawie 2/3 badanych nie doświadczyło żadnych problemów. Grupa respondentów, która zmagiała się z dolegliwościami, stanowiła ponad 1/3 ogółu.

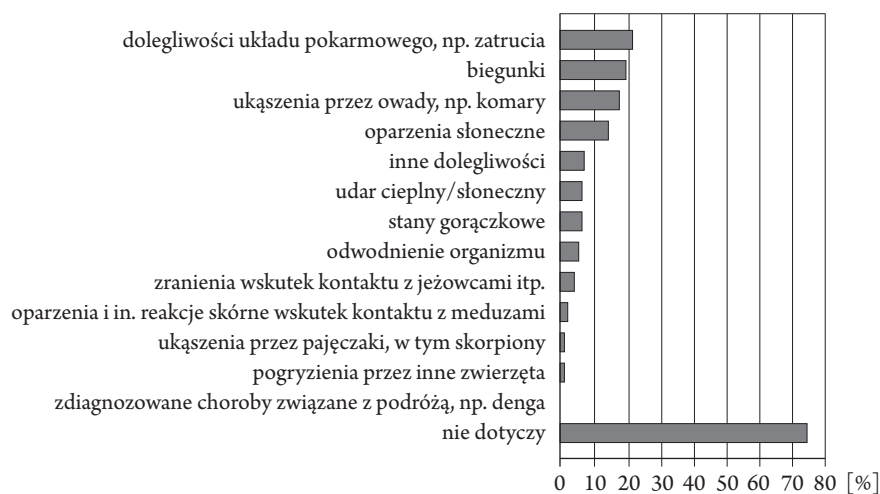
W grupie badanych, którzy doświadczyli jakichś problemów zdrowotnych, do najczęstszych należały dolegliwości układu pokarmowego, np. zatrucia, wskazane przez ponad 1/5 respondentów (wykres 4).

Wykres 3. Występowanie dolegliwości zdrowotnych u respondentów podczas podróży do krajów basenu Morza Śródziemnego

Źródło: badania własne.

Wykres 4. Dolegliwości zdrowotne respondentów podczas podróży do krajów basenu Morza Śródziemnego

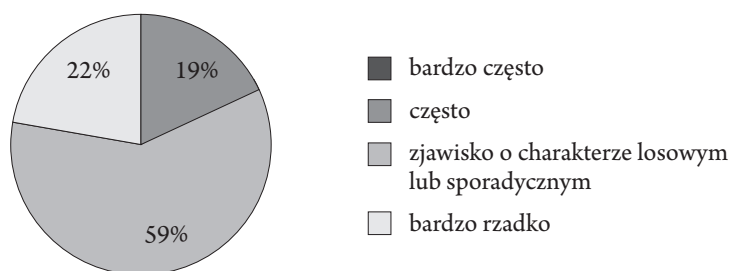

Źródło: badania własne.

Na kolejnych pozycjach znalazły się biegunki i ukąszenia przez owady, np. komary. Oparzenia słoneczne dotknęły zaś co siódмого respondenta. Wśród innych dolegliwości wskazano urazy mechaniczne i osłabienie odporności.

Uczestnicy badania zostali również poproszeni o ocenę częstotliwości występowania dolegliwości zdrowotnych w krajach basenu Morza Śródziemnego (wykres 5), którą w większości ocenili jako zjawisko o charakterze losowym lub sporadycznym.

Wykres 5. Częstość występowania dolegliwości zdrowotnych w podróżach do krajów basenu Morza Śródziemnego w ocenie respondentów

Źródło: badania własne.

Z usług biur podróży skorzystała prawie połowa respondentów (47%). Niezwykle ważną w prowadzonych badaniach była również weryfikacja, czy i w jaki sposób organizatorzy i pośrednicy turystyczni informują klientów m.in. o szczególnych zagrożeniach dla zdrowia i życia istotnych dla danej destynacji. Szczegółowe wyniki zostały przedstawione w tabeli 4.

Tabela 4. Wypełnianie obowiązków wynikających z ustawy o usługach turystycznych przez biura podróży w ocenie respondentów (w %)

Obowiązki biura podróży	Tak	Nie	Nie pamiętam	Nie dotyczy
Poinformowanie o ogólnych warunkach sanitarnych celu podróży	20	13	14	53
Poinformowanie o wymaganiach zdrowotnych dotyczących udziału w imprezie turystycznej	21	19	7	53
Poinformowanie o szczególnych zagrożeniach życia i zdrowia na odwiedzanych terenach	17	23	7	53
Zawarcie informacji w sposób dokładny i zrozumiały w materiałach typu broszury, foldery, katalogi	9	20	18	53

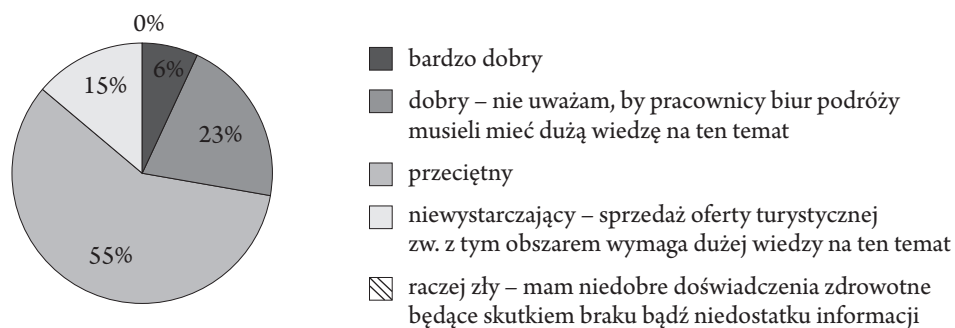
Źródło: badania własne.

W kwestii udzielania informacji przez biura podróży o wymaganiach zdrowotnych dotyczących udziału w imprezie turystycznej łącznie ponad 1/4 respondentów stwierdziła, że nie otrzymała takiej informacji bądź nie pamięta tego faktu. Nie lepiej wyglądała kwestia informowania o szczególnych zagrożeniach dla życia i zdrowia w danej destynacji – prawie co trzeci badany nie został odpowiednio poinformowany bądź nie pamięta tego faktu. Biura podróży mają obowiązek rzetelnego informowania swoich klientów o wszelkich kwestiach związanych z zagrożeniami zdrowia i życia w podróży w materiałach typu broszury, foldery

czy katalogi. Prawie co szósty badany nie pamiętał, czy wiadomości te były przedstawione w materiałach w sposób dokładny i zrozumiały, a 1/5 respondentów stwierdziła, że nie – co może wskazywać na to, że albo informacje te nie były w odpowiedni sposób uwidocznione, albo nie było ich wcale.

Po sprawdzeniu rzetelności organizatorów oraz pośredników turystycznych w wywiązywaniu się z narzuconych przez ustawę obowiązków prowadzone badania miały również na celu ocenę stanu wiedzy pracowników biur podróży o zagrożeniach zdrowotnych (wykres 6). Prawie co siódmy badany uważał, że jest ona na poziomie niewystarczającym, a ponad połowa określiła ten stan jako przeciętny. Żaden z respondentów nie ocenił stanu wiedzy pracowników na poziomie „raczej zły”.

Wykres 6. Stan wiedzy pracowników biur podróży o zagrożeniach zdrowotnych w basenie Morza Śródziemnego w ocenie respondentów

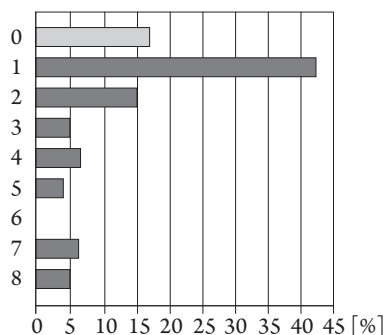

Źródło: badania własne.

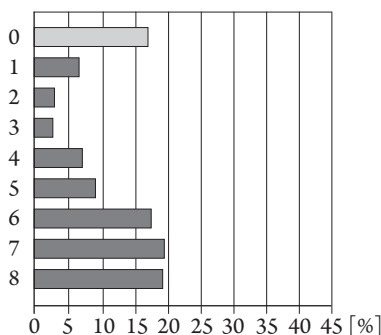
W przygotowaniu do wyjazdu turystycznego ważne jest wykonanie wielu czynności, wśród których można wyróżnić: kalkulację środków finansowych, kontrolę stanu zdrowia przed wyjazdem, przygotowanie apteczki podróźnej, zakup ubezpieczenia zdrowotnego, zapoznanie się z kalendarzem szczepień i wykonanie odpowiednich, zaznajomienie się z informacjami o danym miejscu, także w zakresie specyfiki klimatycznej i stanu sanitarno-epidemiologicznego obszaru. Badani mieli uszeregować zawarte w pytaniu czynności przygotowawcze do wyjazdu w kolejności od najważniejszej do najmniej ważnej. Zadanie to sprawiło jednak niektórym badanym trudności, toteż 83% odpowiedzi respondentów były udzielone w sposób poprawny. Wykres 7 przedstawia szczegółowe wyniki z podziałem na konkretne czynności. Na pierwszym miejscu w przygotowaniach do podróży prawie połowa badanych umieściła kalkulację środków finansowych. Zaznajomienie się z podstawowymi informacjami o danym miejscu to pierwsza czynność dla prawie 1/4 respondentów. Z kolei na ostatnim miejscu, a więc jako czynność najmniej ważną w przygotowaniach, prawie 1/4 badanych zaszerego-

wała zapoznanie się z kalendarzem szczepień i w razie potrzeby wykonanie odpowiednich lub konsultację lekarską, tj. kontrolę stanu zdrowia przed wyjazdem – takiej odpowiedzi udzielił co piąty respondent. Uwagę może zwracać piramidowy kształt wykresów odnoszących się do konsultacji lekarskiej i szczepień (czyn-

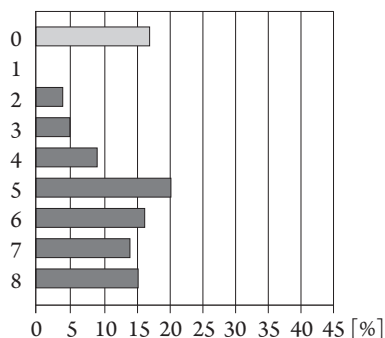
Wykres 7. Czynności w ramach przygotowania do podróży według ich znaczenia dla respondentów

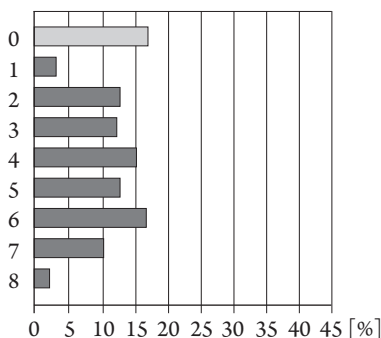
A. Kalkulacja środków finansowych

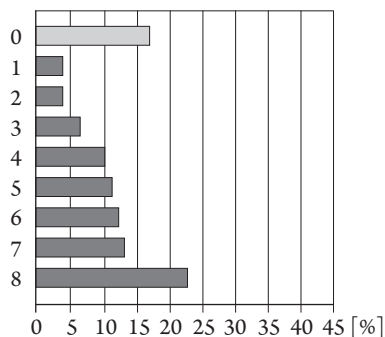
B. Konsultacja lekarska – kontrola zdrowia przed wyjazdem

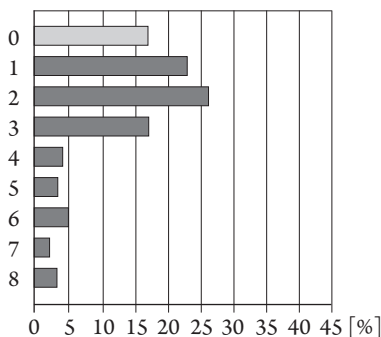
C. Przygotowanie apteczki podróżnej

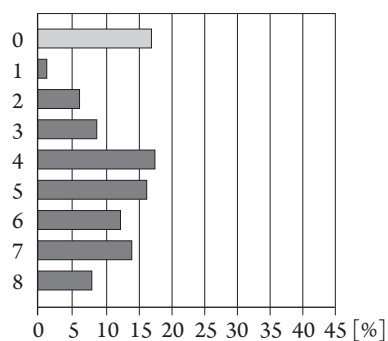
D. Wykup ubezpieczenia zdrowotnego

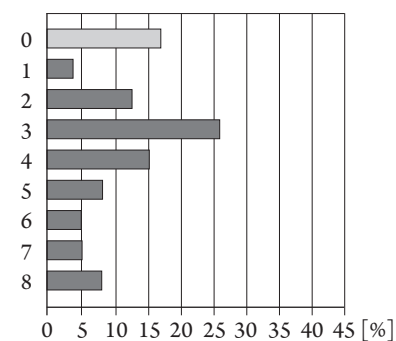
E. Zapoznanie się z kalendarzem szczepień, wykonanie ich

F. Zaznajomienie się z informacjami o kraju/miejscu

G. Zaznajomienie się z informacjami o stanie sanitarno-epidemiologicznym

H. Zaznajomienie się ze specyfiką klimatu, zabranie odpowiednich ubrań

Skala: 0 – brak danych, 1 – element najważniejszy, 8 – najmniej ważny.

Źródło: badania własne.

ności E i B na wykresie 7), który świadczy o tym, że badani ocenili te elementy jako zdecydowanie mniej ważne w przygotowaniach do podróży. Nie ulega zaś wątpliwości, że obie te czynności odgrywają dużą rolę w profilaktyce zdrowotnej wyjazdów turystycznych.

Zagrożenia zdrowotne w podróży mogą mieć rozmaity charakter. Wykresy 8-13 prezentują oceny respondentów dotyczące stopnia ryzyka, jakie niosą ze sobą poszczególne elementy, które mogą stanowić niebezpieczeństwo dla życia i zdrowia turysty:

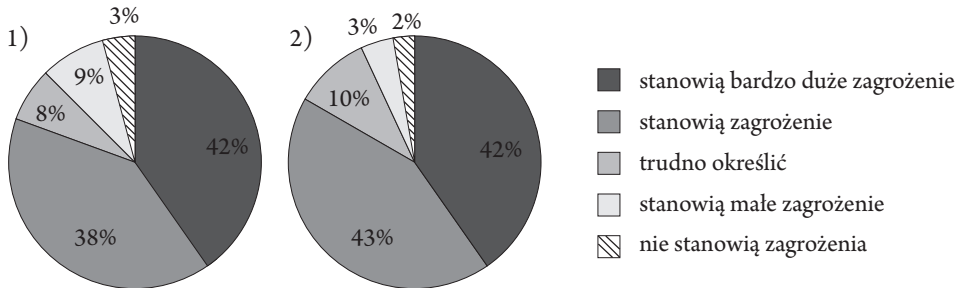
- wypadki i urazy komunikacyjne,
- konflikty zbrojne, wojny, terroryzm,
- szkody i klęski żywiołowe/klimatyczne np. powodzie, trzęsienia ziemi,
- złe warunki podróżowania,
- złe warunki sanitarno-epidemiologiczne,
- zmiana środowiska geograficznego, w tym klimatu, w które udaje się turysta,
- zmiany sposobu żywienia,
- nadmierny wysiłek fizyczny,
- kontakt z niebezpiecznymi roślinami i/lub zwierzętami,
- choroby tropikalne, pasożytnicze i inne związane z podróżami,
- brak wiedzy o potencjalnych zagrożeniach (Prokopowicz 2007: 14-15).

Choroby związane z podróżami oraz brak wiedzy o potencjalnych zagrożeniach to jedyne aspekty, które badani ocenili w sposób zdecydowany jako stanowiące zagrożenie lub bardzo duże zagrożenie w podróży (w przypadku chorób było to 4/5 respondentów, a braku wiedzy – ponad 4/5).

Takie rezultaty pozwalają twierdzić, że turyści są w dużym stopniu świadomi niebezpieczeństw, które niosą ze sobą choroby tropikalne, pasożytnicze i inne

Wykres 8. Stopień zagrożenia, jakie stanowią w ocenie respondentów:

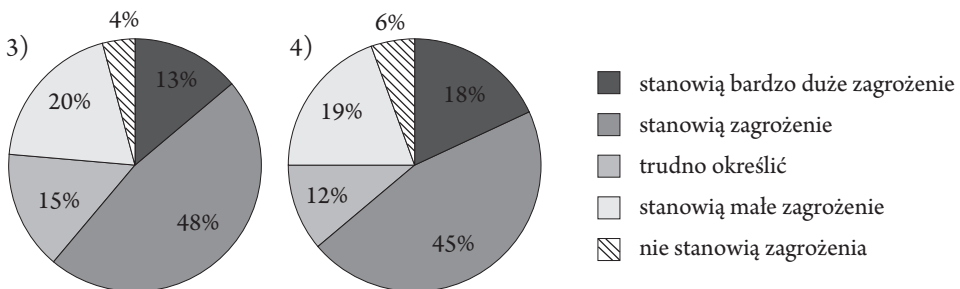
1) choroby tropikalne, pasożytnicze i inne związane z podróżą oraz 2) brak wiedzy

Źródło: badania własne.

związane z podróżą oraz zdają sobie w pełni sprawę z tego, jak groźny dla życia i zdrowia może być brak wiedzy o potencjalnych zagrożeniach. Dziwić może zatem fakt, że we wcześniejszej fazie ankiety badani ocenili konsultację lekarską i kwestie szczepień ochronnych jako najmniej ważne w szeregu czynności w ramach przygotowań do wyjazdu turystycznego.

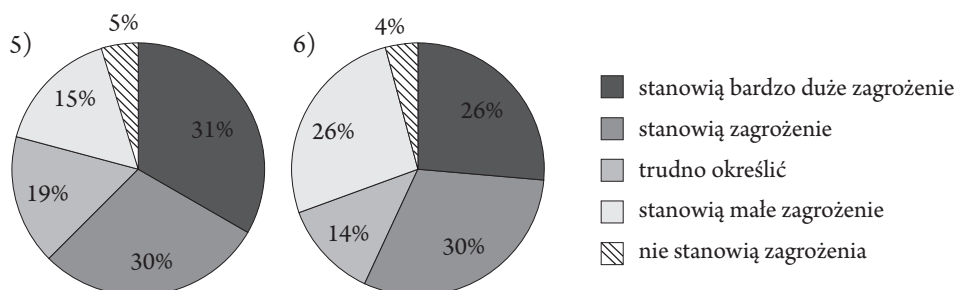
Wykres 9. Stopień zagrożenia, jakie stanowią w ocenie respondentów: 3) wypadki i urazy komunikacyjne oraz 4) kontakt z niebezpiecznymi roślinami i zwierzętami

Źródło: badania własne.

Wypadki i urazy komunikacyjne oraz kontakt z niebezpieczną fauną i florą (wykres 9) zostały ocenione przez większość respondentów jako elementy stanowiące zagrożenie w podróży. Pozostałe odpowiedzi rozłożyły się proporcjonalnie dla obu elementów ryzyka (z wyjątkiem odpowiedzi „nie stanowią zagrożenia zdrowotnego w podróży”, która uzyskała dużo mniejszy procent wskazań badanych). Jednak mniej więcej co piąty badany określił zdarzenia komunikacyjne oraz groźne zwierzęta i rośliny jako stanowiące niewielkie zagrożenie dla zdrowia i życia w podróży.

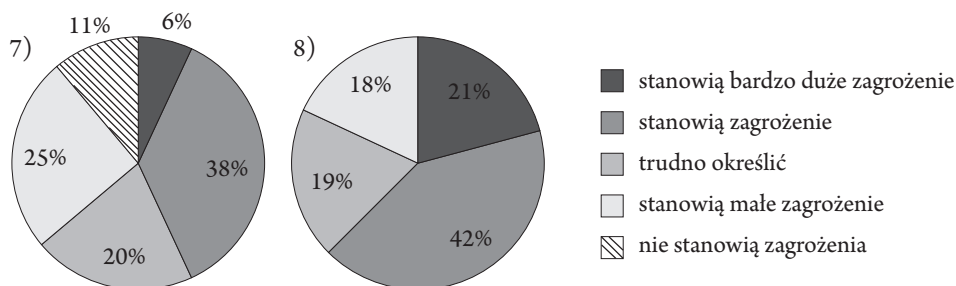
Wykres 10. Stopień zagrożenia, jakie stanowią w ocenie respondentów:
5) konflikty zbrojne, wojny, terroryzm i 6) szkody i klęski żywiołowe/klimatyczne

Źródło: badania własne.

Działania zbrojne i terroryzm, jak można się było spodziewać, dla większości respondentów (łącznie prawie 2/3 odpowiedzi) stanowią zagrożenie lub bardzo duże zagrożenie zdrowotne w podróży (wykres 10). Podobnie kształtuje się ocena dotycząca szkód i klęsk żywiołowych/klimatycznych, takich jak powódzie czy trzęsienia ziemi. Jednak w tym przypadku może zaskakiwać fakt, że tego typu niepokojące, często niedające się przewidzieć, zjawiska zostały uznane przez ponad 1/4 badanych za niewielkie zagrożenie, a nawet znaleźli się tacy, którzy uznali, że nie stanowią one zagrożenia dla zdrowia i życia w podróży.

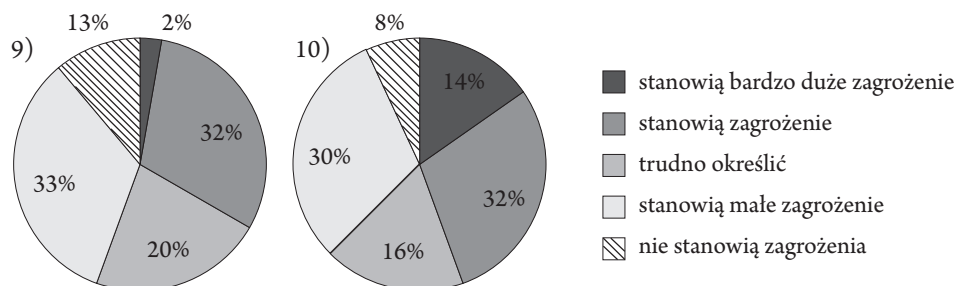
Wykres 11. Stopień zagrożenia, jakie stanowią w ocenie respondentów:
7) złe warunki podróżowania oraz 8) złe warunki sanitarno-epidemiologiczne

Źródło: badania własne.

Zarówno złe warunki podróżowania, jak i sanitarno-epidemiologiczne (wykres 11) w ocenie mniej więcej 2/5 respondentów dla każdego z przypadków stanowią zagrożenie zdrowotne w podróży. Warto jednak zauważyć, że stan sanitarno-epidemiologiczny postrzegany w kontekście bardzo dużego niebezpieczeństwa niepokoi co piątego badanego, niekorzystne okoliczności odbywania

Wykres 12. Stopień zagrożenia, jakie stanowią w ocenie respondentów:
9) nadmierny wysiłek oraz 10) zmiany sposobu żywienia

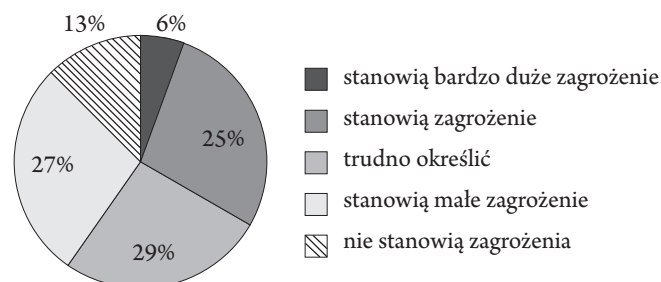

Źródło: badania własne.

podróży – już jedynie co szesnastego. Co dziesiąty badany nie widzi zaś żadnego zagrożenia dla życia i zdrowia w złych warunkach podróżowania.

Zmiany w zakresie sposobu odżywiania się podczas wyjazdów turystycznych, wynikające m.in. z innej flory bakteryjnej żywności czy też z chęci zasmakowania typowych dla danego regionu potraw, w ocenie prawie 1/3 respondentów stanowią zagrożenie w podróży (wykres 12). Nieco mniejszy odsetek badanych ocenił to zagrożenie jako małe istotne. Zastanawiający może być fakt, że 13% respondentów stwierdziło brak takich zagrożeń, podczas gdy pospolicie występujące biegunki, często związane z odmiennym sposobem żywienia, mogą dotyczyć ok. 30-50%, a nawet 70% turystów (*Medycyna tropikalna* 2013; Prokopowicz 2007: 48-49; Rehlis 2001: 329-337). Dla 1/3 badanych przesadna aktywność fizyczna stanowi małe zagrożenie dla zdrowia, 1/5 z nich miała trudności w określeniu stopnia ryzyka w tym przypadku, a co siódmy-ósmy respondent stwierdził brak zagrożenia.

Wykres 13. Stopień zagrożenia, jakie stanowi w ocenie respondentów zmiana środowiska geograficznego, w tym klimatu

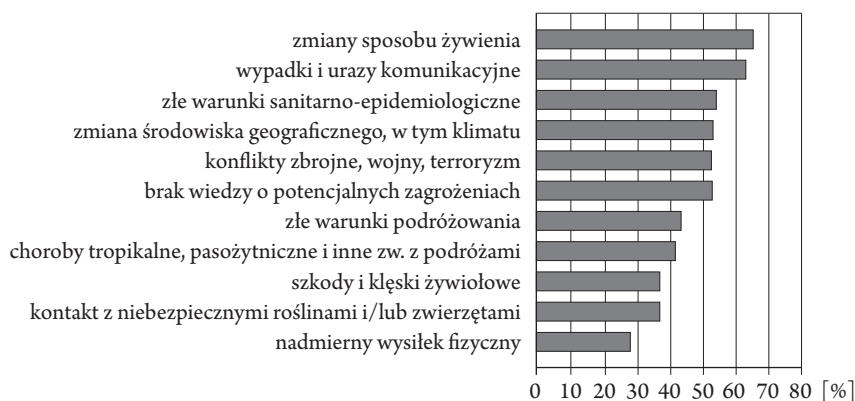

Źródło: badania własne.

Ostatnim ocenianym elementem była zmiana środowiska geograficznego, w tym klimatu, w które udaje się turysta (wykres 13). W literaturze przedmiotu podkreśla się często lekceważące podejście turystów do zagrożeń tego typu, w szczególności w odniesieniu do krajów basenu Morza Śródziemnego (Bęben, Jakubiak 2009). Tymczasem mogą one stanowić bardzo duże zagrożenie dla życia i zdrowia – wystarczy przyrzeć się skutkom stresu cieplnego dla organizmu. Jednak analizując odpowiedzi badanych, trudno nie zauważyć, że duża część respondentów nie łączy odmiennego środowiska i klimatu z zagrożeniem zdrowotnym w podróży – łącznie ponad 2/3 (dla ponad 1/4 ten element ryzyka stanowi małe zagrożenie, dla co ósmego nie stanowi go wcale, a trudność z określeniem jego stopnia wyraziła ponad 1/4). Warto również podkreślić, że zagrożenie to, na równi z nadmiernym wysiłkiem fizycznym, uzyskało najwyższy procent odpowiedzi „nie stanowi zagrożenia zdrowotnego w podróży” wśród ocenianych elementów.

Po analizie stopnia zagrożenia, jakie stanowią w ocenie respondentów poszczególne elementy ryzyka zdrowotnego w podróży, badani zostali poproszeni o wybranie spośród nich tych zagrożeń, z którymi może spotkać się turysta wybierający się do krajów basenu Morza Śródziemnego (możliwe było zaznaczenie wielu odpowiedzi). Najczęściej wskazywanym zagrożeniem okazały się zmiany sposobu żywienia (przez prawie 2/3 badanych), następnie wypadki i urazy komunikacyjne. Na kolejnych miejscach badani umieścili złe warunki sanitarno-epidemiologiczne, zmianę środowiska geograficznego, w tym klimatu, oraz konflikty zbrojne, wojny, terroryzm i brak wiedzy o potencjalnych zagrożeniach – wszystkie te elementy zaznaczyła ponad połowa respondentów. Najrzadziej ankietowani wskazywali na nadmierny wysiłek fizyczny – niewiele ponad 1/4 badanych.

Wykres 14. Zagrożenia, z którymi może spotkać się turysta wybierający się do krajów basenu Morza Śródziemnego w ocenie respondentów

Źródło: badania własne.

5. Podsumowanie

Problematyka potencjalnych zagrożeń podczas wyjazdów turystycznych nie jest w wystarczającym stopniu zbadana przez osoby zajmujące się turystyką. Badania takie powinny mieć charakter interdyscyplinarny i wymagają pracy zespołowej przedstawicieli różnych dyscyplin nauki: biologów, geografów, biometeorologów, medyków specjalizujących się w medycynie podróży. I Międzynarodowe Warsztaty „Klimat, turystyka i rekreacja” odbyły się pod patronatem Międzynarodowego Towarzystwa Biometeorologii (International Society of Biometeorology). Wyniki ogłoszono w sprawozdaniu w grudniu 2001 r. Od tej pory minęło kilkanaście lat i ciągle jeszcze dokonania naukowe biometeorologów i badaczy medycyny podróży nie są wystarczająco popularyzowane. Badania dotyczące zagrożeń zdrowia turystów udających się do krajów basenu Morza Śródziemnego, ze szczególnym uwzględnieniem odmiennego środowiska geograficznego, w tym klimatu, są nadzwyczaj ważne, ponieważ tu właśnie znajdują się główne destynacje turystyczne świata (Francja, Hiszpania, Włochy, Turcja). Analiza literatury przedmiotu i innych źródeł potwierdziła występowanie licznych zagrożeń, które mogą wynikać m.in. z charakteru środowiska geograficznego, w tym klimatu, do jakiego wybiera się turysta, ale także mogą być konsekwencją obecności różnych chorób czy przypadłości związanych z podróżą.

W rejonie basenu Morza Śródziemnego można wydzielić trzy odrębne obszary, które charakteryzują się specyficznymi zagrożeniami: wybrzeże europejskie (m.in. Hiszpanii, Francji, Włoch czy Grecji), północne wybrzeże Afryki oraz wschodnie wybrzeże basenu Morza Śródziemnego (z Egiptem i Turcją).

Analiza źródeł i uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, że na tych terenach można zauważyć dominujące czynniki ryzyka dla zdrowia i życia w podróży, np. wyższe prawdopodobieństwo występowania problemów natury zdrowotnej czy sanitarno-epidemiologicznej na wschodnim wybrzeżu basenu Morza Śródziemnego i w części afrykańskiej oraz potencjalne trudności z przystosowaniem się do wysokich temperatur w szczycie sezonu na wybrzeżu europejskim.

W wyniku przeprowadzonych badań i analizy literatury stwierdzono, że dolegliwości zdrowotne człowieka związane z wyjazdami turystycznymi w rejon basenu Morza Śródziemnego występują stosunkowo często. W tym kontekście opinia turystów, że nie są należycie poinformowani o zagrożeniach dla ich zdrowia i życia na obszarach ich wyjazdów brzmi szczególnie groźnie. Wskazuje to na konieczność zwrócenia większej uwagi zarówno turystów, jak i organizatorów turystyki na problematykę zagrożenia zdrowia w czasie podróży do krajów basenu Morza Śródziemnego z uwzględnieniem różnorodności tych zagrożeń w zależności od pory roku i obszaru penetracji turystycznej.

Literatura

- Balafoutis Ch.J. (2007), The recent heatwaves over Balkans as an indicator of climate change and a signal for new planning decisions, w: *Developments in Tourism Climatology*, materiały z III Międzynarodowych Warsztatów „Klimat, turystyka i rekreacja”, red. A. Matzarakis, C.R. de Freitas, D. Scott, Freiburg, www.urbanclimate.net/cctr/ws3/report/dTcl_2007_balafoutis.pdf [15.10.2013].
- Bęben A., Jakubiak L. (2009), *II Kongres Medycyny Podróży, czyli specjaliści potwierdzają, że... Choroby nie znają granic*, www.rynekzdrowia.pl, 9.11.2009 [15.10.2013].
- Błażejczyk K. (2000), Influence of extremal heat waves on man, *Prace Geograficzne*, nr 108, www.pg.geo.uj.edu.pl/documents/3189230/4676048/2000_108_101-108.pdf [15.10.2013].
- Błażejczyk K., Broede P., Fiala D., Havenith G., Holmér I., Jendritzky G., Kampmann B. (2010), UTCI – nowy wskaźnik obciążeń cieplnych człowieka, *Przegląd Geograficzny*, t. 82, nr 1: 49-71, http://rcin.org.pl/Content/947/Wa51_10108_r2010-t82-z1_Przeglad-Geograficzny-Blazejczyk.pdf [15.10.2013].
- Darđe J.N. (2004), *Dokąd i kiedy pojechać*, red. B. Leszkowicz, Warszawa: Wiedza i Życie.
- Martyn D. (2000), *Klimaty kuli ziemskiej*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Matzarakis A. (2001), Climate and bioclimate information for tourism in Greece, w: Materiały z I Międzynarodowych Warsztatów „Klimat, turystyka i rekreacja”, red. A. Matzarakis, C.R. de Freitas, www.mif.uni-freiburg.de/ISB/ws/papers/13_matzarakis2.pdf [15.10.2013].
- Matzarakis A., Zaninović K. (2007), Biometeorological basis for tourism, w: *Developments in Tourism Climatology*, materiały z III Międzynarodowych Warsztatów „Klimat, turystyka i rekreacja”, red. A. Matzarakis, C.R. De Freitas, D. Scott, Freiburg, www.urbanclimate.net/matzarakis1/papers/dtc_2007_zaninovicmatzarakis.pdf [15.10.2013].
- Medycyna tropikalna*, Zakład Epidemiologii i Medycyny Tropikalnej Wojskowego Instytutu Medycznego w Gdyni, www.medycynatropikalna.pl [15.10.2013].
- Perry A. (2001), *More heat and drought. Can mediterranean tourism survive and prosper?*, Materiały z I Międzynarodowych Warsztatów „Klimat, turystyka i rekreacja”, red. A. Matzarakis, C.R. de Freitas, www.mif.uni-freiburg.de/isb/ws/papers/03_Perry.pdf [15.10.2013].
- Polak za granicą*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, www.poradnik.poland.gov.pl [15.10.2013].
- Prokopowicz D. (2007), *Medycyna podróży. Rośliny trujące. Zwierzęta jadowite*, Białystok: Ekonomia i Środowisko.
- Rehls N. (2001), *Podróżuj bezpiecznie. Poradnik dla podróżujących po świecie*, Poznań: Diagnostics Poland.
- Ustawa o usługach turystycznych z dnia 29 sierpnia 1997 r., Dz.U. nr 133, poz. 884, z późn. zm., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19971330884> [15.10.2013].

Health threats to tourists of Mediterranean Basin countries in the context of geographic environmental differences, including climate

Abstract. The issue of potential health threats to the human body while travelling is mainly a travel medicine's subject matter. However, these problems turn out to also be at the heart of interest of the specialists in tourism bioclimatology. In the article, the problem of the specific character of health threats to tourists has been undertaken. This was done in the context of geographical environmental differences (climatic as well), the occurrence of determined illnesses and other sanitary and epidemic diseases, and the possibility of contact with dangerous fauna and flora. The carried out research and study allowed to determine the different types of potential dangers that can appear while travelling to the countries of the Mediterranean Basin. It also allowed the authors to specify what kind of health threats afflicted the questioned tourists, to evaluate the range of these phenomena, and to check if tour operators mention all these potential problems properly to the tourist.

Keywords: health threats to tourists, Mediterranean Basin countries, tourism bioclimatology

ALEKSANDRA MACHNIK*

Przyrodnicze zagrożenia dla turysty – wybrane zagadnienia

Streszczenie. Turyści nie są często świadomi niebezpieczeństw ze strony świata przyrody, jakie czyhają na nich w trakcie podróży. Nie znają trujących roślin ani jadowitych lub groźnych zwierząt, nie przewidują konsekwencji zdrowotnych, a także często nie potrafią opanować ciekawości czy chęci zrobienia sobie wyjątkowego zdjęcia na tle przyrody. O ile jeszcze intuicyjnie unikają jadowitych węży czy pajaków, o tyle ich wiedza o roślinach jest na ogół znikoma. Zdarza się także, iż do zatrucia dochodzi przypadkiem. Jest to szczególnie niebezpieczne podczas podróży do krajów egzotycznych. Zagrożenie wzrasta w przypadku początkujących ekoturystów i turystów przyrodniczych. W artykule zaprezentowano wybrane zagrożenia dla człowieka ze strony flory i fauny (w Polsce i na świecie) oraz przedstawiono wyniki badań dotyczących świadomości u turystów istnienia zagrożeń ze strony świata istot żywych i środowiska abiotycznego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, zatrucia, trujące rośliny, jadowite zwierzęta, groźne zwierzęta, środowisko przyrodnicze, turystyka przyrodnicza, ekoturystyka

1. Wprowadzenie

Powszechnie wiadomo, że turyści stanowią zagrożenie dla środowiska przyrodniczego. Często jednak zapomina się o tym, że również środowisko przyrodnicze – zarówno ożywione, jak i nieożywione – może stanowić zagrożenie dla turystów. Bywa też, że zagrożenia są obopólne, np. turyści wpływają na zachowanie zwierząt (np. niedźwiedzi w górach), co powoduje, że eliminuje się potencjalnie niebezpieczne zwierzęta z regionów atrakcyjnych turystycznie, by nie zagrażały

* Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. J.A. Komeńskiego w Lesznie, Instytut Ekonomii i Turystyki, e-mail: alex-m@wp.pl, tel. 601 729 127.

turystom. Zrywanie toksycznych roślin przynosi zarówno szkody dla zrywającego, jak i zubożenie populacji pod względem ilościowym i jakościowym. Nawet poglądy na temat niebezpiecznych i tajemniczych gatunków stanowią dla nich zagrożenie, gdyż pociągają za sobą np. tępienie wilków i innych drapieżników, zabijanie nietoperzy, węży i pajaków. Podobnie dzieje się w przypadku trujących grzybów, które są deptane i wyrwane przez niektórych grzybiarzy, aby zapobiec zatruciom przez inne osoby.

Na ogół mniej prawdopodobne, ale bardziej dotkliwe w skutkach są zagrożenia ze strony świata przyrody nieożywionej – wybuchy wulkanów czy trzęsienia ziemi. Najczęściej można spotkać się z niedogodnościami wywołanymi zmieniającymi warunkami klimatycznymi. Warto brać pod uwagę ten czynnik przy planowaniu wyjazdu nie tylko w góry, ale także w regiony położone w innych strefach klimatycznych, aby nie znaleźć się tam np. w środku pory deszczowej. Czynniki takie jak temperatura czy ciśnienie mogą też znacząco obniżyć poziom odporności organizmu. Przy dalekich podróżach oprócz zmian stref klimatycznych i związanych z tym zmian temperatury, nasłonecznienia i ciśnienia atmosferycznego trzeba także pamiętać o zmianach stref czasowych wpływających negatywnie na dobowy rytm człowieka.

Udając się w podróż, warto zatem dowiedzieć się, których roślin i zwierząt należy unikać, by nie przysporzyć sobie i innym niepotrzebnych kłopotów. Jest to szczególnie ważne w przypadku osób odpowiedzialnych za turystę – organizatora imprezy, pilota, rezydenta, a także przewodnika, który – najczęściej wywodząc się z miejscowej ludności – powinien umieć wskazać potencjalne zagrożenia.

Celem artykułu jest przybliżenie tematyki zatruc spowodowanych poprzez kontakt z roślinami i zwierzętami, ukazanie wybranych niebezpiecznych gatunków roślin i zwierząt oraz zaprezentowanie wstępnych wyników badań dotyczących świadomości istnienia zagrożeń przyrodniczych wśród turystów. Celem dodatkowym jest zwrócenie uwagi organizatorów ruchu turystycznego, a także pilotów, rezydentów i przewodników na problematykę tego typu zagrożeń, aby mieli je na uwadze i informowali o nich turystów.

2. Zagrożenia przyrodnicze

Zagrożenia przyrodnicze można ogólnie podzielić na powodowane przez:

- a) środowisko (czynnik abiotyczny):
 - warunki klimatyczne – m.in. temperatura, ciśnienie atmosferyczne, ulewne deszcze, susze, tornada i huragany,
 - procesy endogeniczne – trzęsienia ziemi, tsunami, wybuchy wulkanów,
- b) przyrodę ożywioną (czynnik biotyczny):

- chorobotwórcze bakterie i wirusy¹,
- sinice wytwarzające neurotoksyny,
- rośliny trujące, parzące i alergizujące,
- zwierzęta jadowite,
- zwierzęta drapieżne.

W artykule skoncentrowano się na zagrożeniach spowodowanych przez przyrodę ożywioną, zwłaszcza rośliny, gdyż są one szczególnie niebezpieczne ze względu na dużą liczbę taksonów i trudności w ich prawidłowym oznaczeniu. Ryzyko wzrasta w przypadku gatunków podobnych do innych, niegroźnych lub nawet pożytecznych, a także ładnych i przyciągających wzrok. W związku z rosnącym zainteresowaniem turystyką przyrodniczą i ekoturystyką turyści – zarówno ci odpowiednio przygotowani, jak i często przypadkowi – mają coraz więcej okazji do bezpośredniego kontaktu z egzotycznymi i miejscowymi roślinami i zwierzętami. Zagrożenie stanowi nie tylko zjedzenie owoców czy zerwanie kwiatów – uważany za najbardziej toksyczne drzewo na ziemi amerykański *Hippomane mancinella* z rodziny wilczomleczowatych może spowodować śmierć już w wyniku dotknięcia kory lub wdychania dymu z palonego drewna (Andreu, Friedman 2012).

Wśród zagrożeń wywoływanych przez dzikie zwierzęta można wyróżnić te wynikające z ich trybu życia i możliwej interakcji – jak drapieżniki czy pasożyty. Te pierwsze zagrażają turystom w sposób bezpośredni i mogą doprowadzić do śmierci np. w wyniku wykrwawienia. Wzbudzają one strach, a jednocześnie zaciekawienie. Do grupy tej należą wielkie koty, wilki, niedźwiedzie, ale także rekiny, jednak w przypadku żarłaczy białych (*Carcharodon carcharias*) – słynnych rekinów ludojadów – w wyniku analiz i badań udowodniono, że mniej więcej tyle samo ludzi co one zabija prąd, niedźwiedzie grizzly w Parku Narodowym Glaciers, dzikie świnie w Iowa czy jad pszczoł (Haneman, Glazer 1996). Duże zwierzęta roślinożerne, takie jak słoń czy bawół afrykański, mogą po prostu stratować człowieka, który nierozważnie stanie im na drodze. Osobniki pasożytnicze mogą z kolei dostać się do organizmu człowieka i ujawnić się dopiero po wielu latach, np. w momencie osłabienia czy choroby – na tego typu zagrożenia należy szczególnie uważać w krajach tropikalnych, podobnie jak na zagrożenia, które stanowią zwierzęta jadowite: meduzy, pająki, skorpiony, owady (m.in. pszczołowate, osowate, mrówki), węże, a nawet jaszczurki². Jadowitość zwierząt stanowi ich mechanizm obronny przed drapieżnikami lub sposób na zdobywanie pożywienia. Podróżując do krajów egzotycznych, należy szczególnie wystrzegać się wszyst-

¹ Wirusy często wykluczane są ze świata istot żywych, gdyż składają się tylko z materiału genetycznego – najczęściej RNA i białkowej otoczki, nie mając budowy komórkowej.

² Jedyne na świecie jadowite jaszczurki z rodzaju *Heloderma* żyją na pustyniach Meksyku i Arizony i są raczej mało groźne, gdyż nie wykazują się zbyt dużą aktywnością.

kich zwierząt o jaskrawych barwach, które są sygnałem jadowitości dla innych zwierząt. Przykładem może być mała jaskrawożółta kolumbijska żabka – liściołaz straszliwy (*Phyllobates terribilis*) z rodziny drzewołazowatych (*Dendrobatidae*), uważana za najbardziej jadowitego płaza na świecie³.

3. Zatrucia

Trucizną określa się substancję, która po wprowadzeniu do organizmu w stosunkowo małej dawce wywołuje w nim uszkodzenia, zaburzenia czynności fizjologicznych i śmierć (Starek 2006). Najczęściej jest to ksenobiotyk, czyli środek obcy dla organizmu, w naturalnym stanie nieobecny i niesyntetyzowany przez niego ani niespożywany (Nadlewska i in. 2010: 704-708). Zatrucie (intoksykacja) to proces chorobowy spowodowany przez dostanie się trucizny do ustroju. Czas potrzebny na zaistnienie wszystkich skutków (między podaniem a śmiercią) pozwala dzielić trucizny na mniej i bardziej toksyczne. Jednak mówiąc o toksyczności, należy brać pod uwagę szersze spektrum – nie tylko ilość, ale również sposób wchłonięcia, sposób przygotowania, częstość kontaktu i zakres wywołanych uszkodzeń.

W zależności od tych ostatnich wyróżnia się następujące dawki trucizny:

- graniczna (progowa), tj. taka, która wywołuje pierwsze dostrzegalne skutki biologiczne (zwane progiem działania),
- lecznicza (farmakoterapeutyczna),
- toksyczna, która wywołuje objawy zatrucia i powoduje odwracalne zaburzenia czynności organizmu,
- śmiertelna (letalna) (Jędrzejko, Klama, Żarnowiec 1997).

To, czy konkretna dawka jest śmiertelna, czy nie, zależy od rodzaju substancji (tab. 1). Oprócz dawki wpływ na toksyczność danej substancji mogą mieć również takie czynniki, jak: charakter substancji i jej właściwości fizyko-chemiczne, droga wchłaniania substancji, częstość zażywania (kontaktu), czas trwania ekspozycji i zakres uszkodzeń wywołany przez truciznę. Istotny wpływ na rokowania mają: ogólny stan osoby, jej płeć, wiek i osobnicza wrażliwość, stosowana dieta, a także interakcje z innymi substancjami, np. lekami, oraz czynniki natury genetycznej. Nie bez znaczenia są też warunki klimatyczne, np. nasłonecznienie, temperatura otoczenia czy ciśnienie atmosferyczne. Zwłaszcza te dwa ostatnie czynniki mogą spowolnić metabolizm, a tym samym proces wydalania (usuwania) ksenobiotyku z organizmu (Jacyszyn 2005).

³ Lokalne plemiona indiańskie wykorzystywały jego jad do zatrucia strzał.

Tabela 1. Skala toksyczności

Stopień toksyczności	Przypuszczalna dawka śmiertelna (człowiek)		
	mg/kg masy ciała	dla człowieka o masie 70 kg	
6	nadzwyczaj trująca	<5	liźnięcie, mniej niż 7 kropli
5	wybitnie trująca	5–50	7 kropli aż do łyżki do herbaty
4	bardzo trująca	50–500	łyżeczka do herbaty aż do objętości kieliszka
3	umiarkowanie trująca	500–5 000	kieliszek – 0,5 l
2	lekką trująca	5 000–15 000	0,5 l – 1 l
1	praktycznie nietrująca	>15 000	>1 l

Źródło: Gleason i in. 1969.

Substancje toksyczne mogą się wchłaniać różnymi drogami:

- pokarmową,
- parenteralnymi – dożylną, domięśniową, podskórną,
- skórą,
- wziewną,
- przez jamy ciała, np. dospojówkowo czy donosowo (Nadlewska i in. 2010: 704-708).

Zatrucia można natomiast podzielić na:

- ostre, które charakteryzują się szybkim rozwojem zmian – na ogół objawy uszkodzenia lub śmierć występują do 24 godzin od podania dawki lub kontaktu z trucizną;
- podostre, kiedy zmiany zachodzą wolniej i mniej gwałtownie; bywa, że są wykrywalne dopiero po fizjologicznych badaniach czynnościowych narządów wewnętrznych;
- przewlekłe, spowodowane działaniem małych dawek przez dłuższy czas, pod wpływem kumulacji trucizny w organizmie. Najczęściej dochodzi do nich przypadkiem (Jędrzejko, Klama, Żarnowiec 1997).

Ponadto w literaturze opisywane są trzy inne rodzaje zatruc:

- przypadkowe – jako skutek omyłkowego przyjęcia substancji toksycznej lub przyjęcia zbyt wysokiej dawki dotychczas stosowanego leku; w ich obrębie wyróżnia się intoksykacje zawodowe i niezawodowe;
- eksperymentalne – dotyczą najczęściej ludzi młodych, spowodowanych chęcią wypróbowania działania dostępnych w szerokim zakresie substancji psychoaktywnych;
- zamierzone – celowe przyjęcie trucizny z zamiarem pozbawienia życia (Wojewódzka-Żeleźniakowicz i in. 2010: 709-712).

W przypadku turysty najczęściej mamy do czynienia z zatruciami przypadkowymi, wywołanymi nieświadomym kontaktem z toksyną (wdychanie, dotyk) lub

połknięciem nieznanego owocu czy też użądleniem i ukąszeniem przez jadowite zwierzęta. Najczęściej dochodzi do spożycia ksenobiotyku zawartego w owocach, ale znane są przypadki wnikania toksyn przez skórę czy oczy.

4. Trucizny roślinne

Podobnie jak w przypadku zwierząt, toksyczność roślin jest jednym z mechanizmów obronnych przed roślinożercami. Zgodnie z wczesnorenesansową, ale wciąż aktualną teorią Paracelsusa „wszystkie rzeczy są trucizną i nie ma niczego bez trucizny, tylko dawka decyduje, że jakaś rzecz nie jest trucizną” (łac. *Dosis facit venenum*), każda roślina zawiera w swoich tkankach substancje, które są lecznicze bądź trujące, w zależności od dawki i sposobu zastosowania. Ważne są – jak w przypadku wszystkich zatruć – takie czynniki, jak: ilość, jakość i sposób przetworzenia zawartych w nich substancji, a także dostępność samych okazów. Dlatego zakwalifikowanie konkretnego gatunku do grupy roślin trujących może nastroczać kłopotów. Bezsporne jest jednak to, że niektóre z nich mogą poparzyć, wywołać zaczerwienienie, wysypkę lub inne reakcje alergiczne, np. katar sienny. Inne stają się przyczyną chorób układu pokarmowego, a jeszcze inne mogą otruć. Są też taksony bogate w substancje odurzające i pobudzające. Natomiast niektóre tylko mają nieprzyjemny zapach, np. indonezyjska pasożytnicza raflezja o brunatnych kwiatach dochodzących do metra średnicy, wabiących zapylające je muchy zapachem gnijącego mięsa, czy równie potężnych rozmiarów południowoazjatycki owoc dalekiego kuzyna baobabów – durian, najbardziej cuchnący owoc na świecie.

Do głównych roślinnych substancji toksycznych należą alkaloidy, glikozydy i toksalbuminy. Rzadziej są to olejki eteryczne i gorycze. Alkaloidy to przeważnie substancje azotowe o charakterze zasadowym. Azotowy fragment cząsteczki pochodzi z aminokwasu lub jego bezpośredniej pochodnej (np. aminy) oraz z kwasu nikotynowego lub antranilowego. Czasem są one traktowane jako produkty uboczne metabolizmu komórki. Inni uważają je za związki syntetyzowane celowo do obrony przed roślinożercami. Większość z nich to substancje stałe. Najwięcej typów alkaloidów występuje w rodzinie toinowatych (*Apocynaceae*), makowatych (*Papaveraceae*), jaskrowatych (*Ranunculaceae*) i motylkowatych (*Papilionaceae*). Jednym z bardziej znanych alkaloidów jest, występująca w kulczybie wronie oko (*Strychnos nux-vomita*), strychnina, powodująca śmierć przez uduszenie w następstwie skurczu tonicznego mięśni oddechowych. Warto też pamiętać o wyodrębnionej z występującego u makowatych opium morfinie, atropinie uzyskanej m.in. z wilczej jagody (*Atropa belladonna*) czy tubokurarynie zwanej kurarą (kolejny toksyczny składnik kulczyb), stosowanej do zatruwania grotów strzał. Również kofeina i chinina należą do tej grupy związków chemicznych.

Glikozydy są bardzo różnorodną grupą związków zawierających składnik cukrowy zwany glikonem. Najbardziej znane są glikozydy o działaniu nasercowym, zwłaszcza wyizolowana z naparstnicy (*Digitalis sp.*) digitalina. Niektóre glikozydy wchodziły w skład nasion. W pestkach drzew owocowych występuje zawierająca cyjanowodor amigdalina.

Toksalbuminy występują w nasionach i są – jak nazwa wskazuje – substancjami białkowymi, zaliczanymi do lektyn. Wśród nich znajdują się rycyna z rącznika (*Ricinus communis*) i abryna z modligroszka (*Abrus precatorius*). Ponadto związki z tej grupy występują w jadach węży i pszczoł. Do trucizn o charakterze białkowym należą też toksyny bakteryjne, m.in. te wytwarzane przez maczugowca błonicy (*Corynebacterium diphtheriae*) czy laseczkę tężca (*Clostridium tetani*) (Mutschler 2013; Krechniak 2005).

Trucizny południowoazjatyckich roślin, takich jak kulczyba, powodują gwałtowne skurcze mięśni szkieletowych kończące się śmiercią. Południowoamerykańskie, jak kurara, znoszą przewodnictwo nerwowo-mięśniowe, co skutkuje całkowitym zwiotczeniem mięśni szkieletowych. Natomiast trucizny znajdujące w roślinach afrykańskich zawierają głównie glikozydy nasercowe i porażają czynność serca, powodując jego zatrzymanie w stadium skurczu (Jędrzejko, Klama, Żarnowiec 1997).

5. Wybrane rośliny trujące i alergizujące

Omawiając rośliny trujące i niebezpieczne, w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na takie rodziny, jak: jaskrowate (*Ranunculaceae*), psiankowate (*Solanaceae*), toinowate (*Apocynaceae*) oraz obrazkowate (*Araceae*). W ich obrębie większość przedstawicieli to rośliny silnie trujące. Poniżej zaprezentowano zaledwie kilka gatunków z tych i innych rodzin⁴. Wyboru dokonano ze względu na powszechność, toksyczność lub też złudną urodę kwiatów.

Tojad mocny (*Aconitum firmum*) z rodziny jaskrowatych (*Ranunculaceae*) jest uważany za najgroźniejszą roślinę w Europie – objawy zatrucia mogą pojawić się już w trakcie jej zbierania. Jest to wysoka do 1,50 m bylina, o dłoniastych, ciemnozielonych liściach, której ciemnoniebiesko-fioletowe kwiaty mają kształt podobny do hełmów. W Polsce jest to gatunek chroniony, co w pewnym stopniu zapobiega jego zrywaniu. Jego odmiany są też uprawiane w ogrodach, jako roślina ozdobna, ze względu na piękne fioletowe kwiaty. Należy uważać, aby nie pomy-

⁴ Opisy roślin i ich działania dokonano na podstawie: Altmann 2004; Bohne, Dietze 2008; Rohwer 2002. Pozostałe źródła podano przy opisach.

lić korzenia tojadu np. z korzeniem chrzanu. Zawarty w jego tkankach alkaloid akonityna powoduje porażenia nerwów czuciowych i zwalnia akcję serca, co przy dużych dawkach prowadzi do śmierci bez utraty przytomności. Po 10 minutach od zjedzenia tojadu zaczyna się odczuwać swędzenie i pieczenie w jamie ustnej, a potem skóry, wraz z poceniem się i „gęsią skórka”. Dodatkowym objawem może być szum w uszach i dwubarwne widzenie (na żółto i zielono) oraz wzmożone, niekontrolowane oddawanie moczu. Trujące są wszystkie tojady, nie wszystkie mają jednak niebiesko-fioletowe kwiaty, są też tojady o kwiatach żółtych (t. lisi – *A. lycoctonum*) lub białych (t. pstry – *A. variegatum*).

Rącznik pospolity – rycynus (*Ricinus communis*) to powszechnie uprawiany w ogródkach przedstawiciel rodziny wilczomleczowatych (*Euphorbiaceae*). Jest to krzew pochodzący z Afryki (w Europie rośnie dziko tylko na Sardynii). Był uprawiany już przez starożytnych Egipcjan. W swoim naturalnym środowisku – tropikach – jest niskim drzewem. W klimacie śródziemnomorskim przezimowuje w postaci korzenia. Liście ma duże (od 50 cm w Europie do 1 m w tropikach), dłoniasto kłapowane, często czerwono nabiegłe, podobnie jak łądoga u okazów zielnych. Spożycie nawet kilku (powyżej 3) nasion rącznika może spowodować śmiertelne zatrucie zawartą w nich rycyną, a zdarza się, że ilość toksyn zawarta w jednym nasionku może w kilka minut zabić człowieka. W wyniku działania rycyny dochodzi do aglutynacji (zlepiania) krwinek czerwonych, co powoduje silne przekrwienie nerek i elementów układu pokarmowego. Co ważne, do zatrucia może dojść nawet w wyniku wdychania pyłku kwiatowego – pojawia się wtedy m.in. obrzęk toksyczny płuc i duszności. Śmierć może nastąpić od kilkunastu godzin do nawet 5 dni od przyjęcia dawki. Na zatrucie rącznikiem nie ma antidotum.

Do tej samej rodziny należy łośkotnica pękająca (*Hura crepitans*). Wywodzi się ona z tropikalnych części Ameryki, ale często jest też spotykana naturalnie w Azji, natomiast w Afryce stanowi gatunek inwazyjny. To wiecznie zielone drzewo charakteryzuje się korą pokrytą stożkowatymi cierniami. Trujący sok powoduje podrażnienia skóry, a w przypadku dostania się do oczu – ślepotę. Swą nazwę roślina zawdzięcza pękającym z hukiem owocom, które wyrzucając z siebie nasiona na znaczne odległości (od 30 do 100 m i z prędkością do 70 m/s), zapewniają rozprzestrzenianie się. Swą drugą, mniej znaną, nazwę – piaskownica – uzyskała dzięki dawnemu wykorzystywaniu jej ogromnych owoców do przechowywania piasku służącego do osuszania atramentu.

Szczwół plamisty (*Conium maculatum*) z rodziny selerowatych (*Apiaceae*)⁵ to jedna z najbardziej toksycznych roślin na ziemi. Zawiera alkaloid koniinę, której dawka śmiertelna dla ludzi wynosi 0,5 do 1 g. Wchłania się przez skórę i błony śluzowe. Szczwół jest bardzo wysoki jak na roślinę zielną – dorasta nawet do 2-2,5 m.

⁵ Dawniej rodzina ta nazywała się baldaszkowe ze względu na kształt kwiatostanów.

Rośnie na siedliskach ruderalnych⁶. Można go spotkać niemal na całym świecie. Na wiosnę najbardziej trujące są korzenie, często mylone z chrzanem, później młode pędy – mylone z pietruszką lub pasternakiem. Jediną różnicą jest nieprzyjemny, „mysi” zapach. Toksyczność nasila się po deszczach i kiedy jest chłodniej. Suszone rośliny również są trujące, choć w mniejszym stopniu. Zatrucie skutkuje zauważalnym już po pół godziny osłabieniem, utratą wrażliwości na bodźce zewnętrzne, ślinotokiem, porażeniem i na końcu uduszeniem. Jako antidotum stosuje się 20-proc. roztwór taniny lub odwar z kory dębu. Należy zastosować płukanie żołądka i podać środki przeczyszczające, wzmacniające i pobudzające. Preparat ze szczywołu prawdopodobnie posłużył Sokratesowi do otrucia się.

Podobną toksyczność wykazuje kolejny reprezentant tej rodziny – szalej jałowity, inaczej cykuta (*Cicuta virosa*). Jest tym bardziej niebezpieczny, że podziemne kłącza (z wyraźnymi pustymi przestrzeniami) pachną pietruszką i mają słodkawy smak. Może być zatem – podobnie jak poprzedni gatunek – szczególnie niebezpieczny dla amatorów survivalu. Reszta rośliny pachnie podobnie jak szczywól. Rośnie naturalnie na siedliskach wilgotnych półkuli północnej (w Azji schodzi na tereny tropikalne). Zawiera cykutotoksynę, która objawia swe działanie już po 20 minutach. Śmierć następuje wskutek porażenia ośrodkowego, poprzedzonego drgawkami, ślinotokiem, pieczeniem w jamie ustnej, rozszerzeniem źrenic, wymiotami i trudnościami w oddychaniu. Największe skupienie trucizny jest w korzeniu, wystarczy zatem jedno ugryzienie i połknięcie, aby narazić się na śmierć. Leczenie jest raczej zawsze spóźnione. Za dawkę letalną uważa się już 2-3 g rośliny.

W Ameryce Północnej występuje blisko spokrewniony szalej Douglasa (*Cicuta douglasi*), który uważany jest tam za najbardziej trującą roślinę. Szczególnie rozpowszechniony jest w Brytyjskiej Kolumbii, ale spotkać go można od Alaski po Kalifornię. Podobnie jak w przypadku gatunku europejskiego, śmierć może nastąpić już po 15 minutach od spożycia toksyny⁷.

Wawrzynek wilczelyko (*Dafne mezereum*) z rodziny wawrzynkowatych (*Thymeleaceae*) rośnie w Europie, aż po zachodnią Syberię, oraz na Kaukazie i w Azji Mniejszej. Naturalnie występuje w lasach liściastych i mieszanych, a często bywa sadzony w parkach i ogrodach ze względu na swe dekoracyjne walory. Jest to krzew dorastający do wysokości 1,5 m, wyróżniający się rzadką w tym klimacie kauliflorią (wyrastanie kwiatów bezpośrednio z pnia) (Podbielkowski 1997) i zakwitaniem przed ulistnieniem (jedna z najwcześniej kwitnących roślin – może zakwitnąć już nawet w lutym). Kwiaty są blad różowe, czasem jasnofioletowe,

⁶ Siedliska ruderalne to jedna z grup siedlisk antropogenicznych, powiązanych z osiedlami ludzkimi, zabudowaniami, przydrożami, śmietniskami itp.

⁷ Ministerstwo Rolnictwa prowincji British Columbia: www.agf.gov.ca/cropprot/waterhemlock.htm [10.10.2013].

czteropłatkowe, mocno pachną. Jajowato-kuliste, połyskująco czerwone owoce dojrzewają od czerwca do sierpnia, mają gorzki (wręcz piekący) smak. Zawiera w sobie dwa trujące glikozydy – dafninę i mezereinę. Zatrucie następuje nie tylko poprzez połknięcie jagód, ale także np. przy zrywaniu pędów (zaczerwienienia, obrzęki, pęcherze, a przy dłuższym kontakcie może nawet dojść do martwicy). Samo wąchanie kwiatów może powodować zawroty głowy i nudności. Po spożyciu następuje obrzęk warg i jamy ustnej, trudności z przełykaniem, ślinotok, biegunki. Dla dzieci śmiertelna jest dawka już 2 owoców, dla dorosłych – 10. Śmierć jest następstwem zapaści z zatrzymania krążenia. W Polsce roślina ta jest pod ścisłą ochroną. Również inne europejskie wawrzynki są trujące, m.in: wawrzynek mniejszy (*D. laureola*) o bardzo toksycznych liściach, wawrzynek główkowy (*D. cneorum*) i wawrzynek kamiennik (*D. striata*).

Bardzo silnie trujący i uczulający jest pochodzący z Ameryki sumak octowiec (*Rhus typhina*) z rodziny nanerczowatych (*Anacardiaceae*), blisko spokrewniony z *Toxicodendron pubescens*⁸. Ten ostatni krzew (lub pnącze) znany jest pod angielską nazwą *poison ivy*, nie ma jednak nic wspólnego z bluszczem (również *ivy* po angielsku). Oleisty urushiol wypływający wraz z sokiem z tych roślin jest substancją silnie alergicznie oddziałującą na skórę⁹. Występuje on także w lace – żywicy pochodzącej z rosnącego w Azji wschodniej (a zwłaszcza w Chinach, Japonii i Korei) *Toxicodendron vernicifluum*, znanego jako chińskie drzewo lakowe. Do tej samej rodziny należą też jadalne i smaczne mango czy znane z orzeszków pistacje i nerkowce (nanercz) – warto wiedzieć, że łupina orzecha nerkowca także zawiera toksyczny urushiol.

Pochodzący z obszaru Morza Śródziemnego i Morza Czarne oleander zwyczajny (*Nerium oleander*), o pięknych kolorowych kwiatach, jest w Polsce uprawiany, ale tylko w donicach, gdyż nie zniosłby surowej zimy. Występuje też w Japonii. W naturalnych warunkach towarzyszy na ogół wysychającym strumieniom. Ma wąskie, skórzaste, zimozielone liście. Toksyczność spowodowana jest obecnością w liściach, kwiatach i owocach glikozydów nasercowych. Gorycz liści zniechęca na szczęście do konsumpcji. Może on wywoływać nudności, biegunkę i bóle głowy. Śmierć może nastąpić już po 2-3 godzinach. Trujący jest także sok z rośliny, co oznacza konieczność dokładnego mycia rąk przy pielęgnowaniu kwiatów w domu, gdyż powoduje on oparzenia i jest drażniący dla oczu. Toksyczne są nawet opary z palonego drewna. Zabójcze właściwości oleandra wykorzystywane były już w starożytności. Do dziś jest uważany za jedną z najbardziej toksycznych roślin ogrodowych. W Ameryce Południowej rośnie żółty oleander, czyli tewecja peruwiańska (*Thevetia peruviana*). Ma zdecydowanie węższe liście i duże żółte kwiaty. Jest to bardzo silna trucizna – połknięcie już jednego owocu może dopro-

⁸ Dawniej należał on również do rodzaju sumak i był znany pod nazwą sumak jadowity.

⁹ Center of Disease Control and Prevention: www.cdc.gov/niosh/topic/plants [12.11.2014].

wadzić do śmierci. Mimo to jego części są często stosowane jako ozdoby (korale, bransoletki) lub do produkcji grzechotek. W ludowej medycynie meksykańskiej silnie rozcieńczonym sokiem z tewecji uśmierza się ból zębów i obniża gorączkę. Ten sam sok nierozcieńczony służy do ogłuszania ryb, a azjatyccy buddyści i hinduiści używają pięknych żółtych kwiatów jako części darów ofiarnych.

6. Wyniki badań

Przystępując do badań, poczyniono dwa założenia: po pierwsze, że osoby jadące do kraju bardziej egzotycznego będą bardziej świadome zagrożeń przyrodniczych niż osoby jadące do kraju europejskiego; po drugie, że turyści, którzy sami organizują wyjazd i zaliczają się do grupy turystów alternatywnych, będą lepiej przygotowani do podróży i bardziej świadomi różnych zagrożeń, nie tylko przyrodniczych. Wydawało się również uzasadnione twierdzenie, że to kobiety będą bardziej obawiać się zagrożeń (np. lęk przed pajakami), będąc jednocześnie na nie bardziej narażonymi, zwłaszcza ze strony świata roślin (bardziej emocjonalny stosunek do otaczającego świata, chęć zrywania kwiatów, kosztowania owoców).

Wstępnymi badaniami¹⁰ objęto zatem turystów podróżujących do Indii oraz do Hiszpanii, łącznie 100 osób (po 50 na destynację). Ankietę otrzymały do wypełnienia tylko osoby, które odwiedziły już dany kraj. W prostym kwestionariuszu poproszono o informację dotyczącą tego, czy respondent, przygotowując się do wyjazdu, sprawdza ewentualne zagrożenia przyrodnicze, zarówno abiotyczne, jak i biotyczne. Następnie poproszono o sprecyzowanie obaw dotyczących zagrożeń przyrodniczych w dwóch destynacjach odwiedzonych przez ankietowanych, odczuwanych jeszcze przed wyjazdem. Jedno z kolejnych pytań dotyczyło konkretnych roślin i zwierząt, których obawiano się przed i w trakcie podróży.

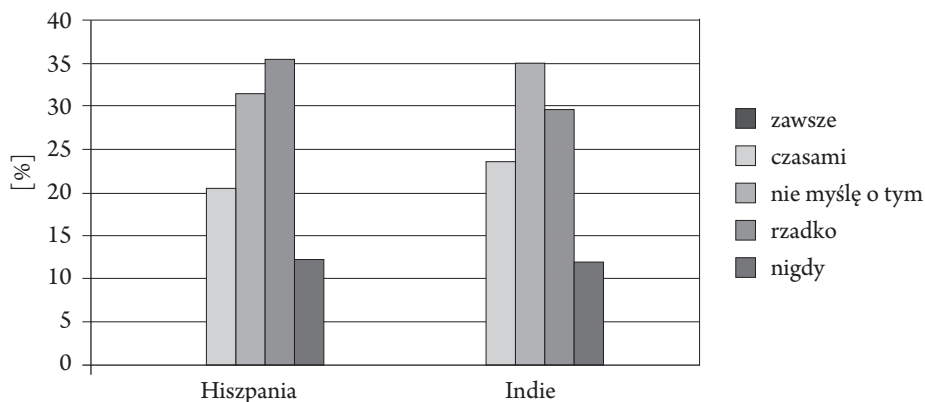
Wśród respondentów przeważały osoby młode (18-25 lat) oraz w wieku średnim (36-45 lat) – odpowiednio po 21% i 27% w przypadku Indii oraz 18% i 42% w przypadku Hiszpanii. Taki wynik można uzasadnić tym, że osoby w tych przedziałach wiekowych podróżują częściej niż osoby starsze czy młode małżeństwa, chętniej też wybierają egzotyczne destynacje lub wypoczynek na plaży. W obu przypadkach ponad 1/3 ankietowanych pochodziła z dużych miast powyżej 200 tys. mieszkańców. Analogicznie do dominacji w grupach wiekowych osoby z wykształceniem średnim i wyższym również stanowiły większość – odpowiednio po 18% i 24% dla respondentów wypoczywających w Indiach oraz 10% i 36% dla podróżujących do Hiszpanii. Struktura płci wśród turystów udających się do

¹⁰ Badania stanowią część większego projektu, są obecnie kontynuowane na szerszą skalę, dotyczą też innych destynacji.

Indii wykazywała przewagę mężczyzn (55%), co może wynikać ze specyfiki destynacji (podwyższone ryzyko, „męskie wyprawy”). W przypadku Hiszpanii zaś więcej ankietowanych stanowiły kobiety (52%). Ani płeć, ani inna z cech demograficznych respondentów nie miała statystycznie istotnego wpływu na udzielane odpowiedzi, zatem nie potwierdziło się jedno z przyjętych założeń wstępnych.

W wyniku analizy zebranego materiału okazało się, że niewiele osób sprawdza przed wyjazdem możliwe zagrożenia – żaden z ankietowanych nie wskazał odpowiedzi „zawsze” (wykres 1). Różnice między turystami udającymi się do Indii a tymi podróżującymi do Hiszpanii były znikome, choć byli oni nieco bardziej dociekliwi w tym temacie, co może wynikać z faktu, że w tej grupie więcej było osób samodzielnie planujących podróż (58%). Drugim powodem może być skojarzenie Indii z zagrożeniami związanymi z zanieczyszczeniami wody, zarówno w sensie fizyko-chemicznym, jak i biologicznym, co przejawiało się także w odpowiedziach na kolejne pytanie (wykres 2). Wśród osób deklarujących odczuwanie jakichkolwiek obaw przed wyjazdem na problem sanitarnych właściwości wody w Indiach wskazała ponad 1/3, podobnie jak na dzikie zwierzęta. W Hiszpanii przeważały obawy przed dzikimi zwierzętami (50% osób mających jakiekolwiek niepokoje) oraz te związane z zagrożeniami ze strony środowiska abiotycznego, a konkretnie warunków klimatycznych – upały i ulewne deszcze wskazało ponad 35% tej grupy ankietowanych.

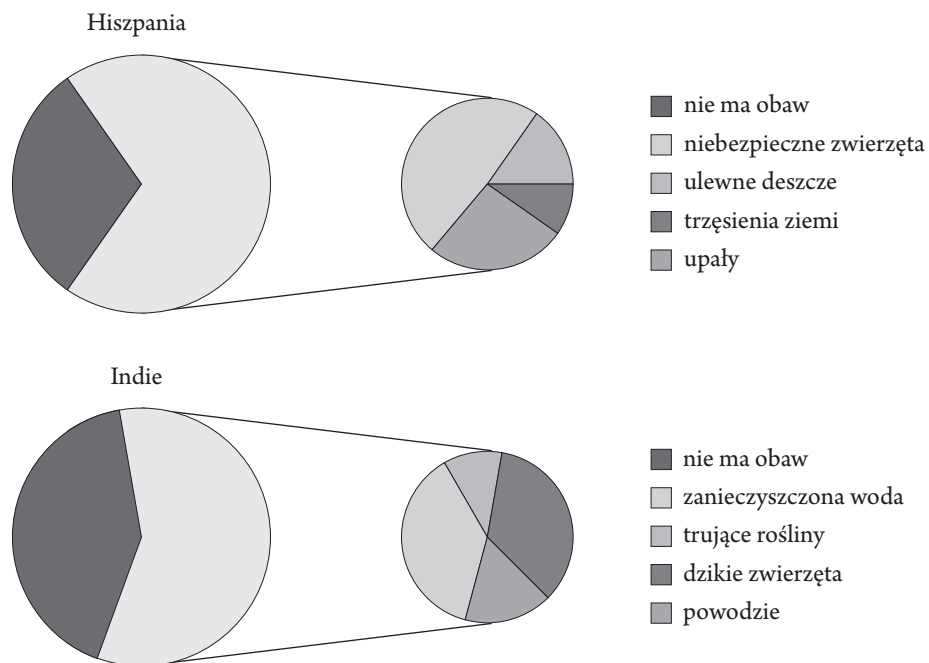
Wykres 1. Sprawdzanie potencjalnych zagrożeń występujących na miejscu wybranym jako destynacja przed podjęciem decyzji o wyjeździe

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kozak 2013; Marciniak 2013.

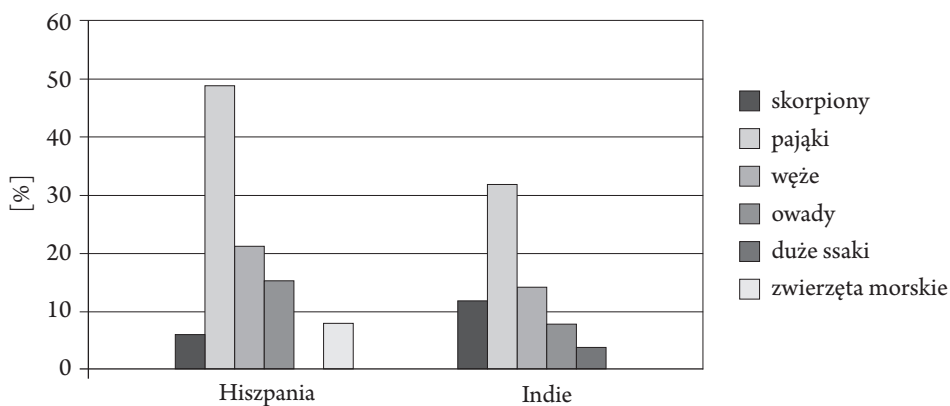
Respondenci poproszeni o wskazanie konkretnych gatunków roślin i zwierząt, których boją się i woleliby unikać, bo znają ich trujące właściwości lub kojarzą je z innego typu niebezpieczeństwem, potrafili wymienić tylko zwierzęta

Wykres 2. Deklarowane przed wyjazdem obawy związane z potencjalnymi zagrożeniami ze strony środowiska przyrodniczego odwiedzonych destynacji (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kozak 2013; Marciniak 2013.

Wykres 3. Zwierzęta, których turyści obawiają się najbardziej w miejscu wypoczynku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kozak 2013; Marciniak 2013.

(wykres 3). Nie jest to sytuacja dziwna lub odosobniona, gdyż zawsze świat zwierząt był bardziej rozpoznawalny dla przeciętnego turysty i prawdopodobnie też bardziej interesujący. Rośliny postrzegane są częściej w kontekście tworzonych zbiorowisk (las, łąka, sawanna) i to też na dużym poziomie ogólności, bez znajomości konkretnych gatunków. Wśród zwierząt dominowały te jadowite, z przewagą pająków wskazywanych w Hiszpanii przez niemal połowę ankietowanych.

7. Podsumowanie

Skutki surowych warunków klimatycznych i ich nagłych zmian, wybuchów wulkanów i trzęsień ziemi, a także kontaktu z groźnymi czy jadowitymi zwierzętami oraz trującymi roślinami mogą utrudnić i uprzykrzyć wakacje, a nawet doprowadzić do chorób czy śmierci turysty. Ludzie często nie zdają sobie sprawy z tego typu zagrożeń, a w kontaktach z dzikimi zwierzętami wykazują się nawet niefrasobliwością, podobnie jak w przypadku roślin. Zdarza się, że chęć zdobycia egzotycznej pamiątki z wakacji czy zrobienia unikatowego zdjęcia przeważa nad zdrowym rozsądkiem. Nieznajomość lokalnej fauny i flory sprawia, że turysta myli się i przypadkowo kosztuje trujące owoce lub naraża się na kontakt z jadowitymi zwierzętami. Sytuacja taka nie jest związana tylko z regionami egzotycznymi i odległymi, ale może mieć miejsce także w Polsce czy krajach sąsiednich, gdzie, wydawałoby się, nie ma niebezpieczeństw ze strony dzikiej przyrody. W związku z niepotwierdzeniem się tezy o większej świadomości zagrożeń wśród turystów udających się do Indii niż wśród tych, którzy udają się do „bezpiecznej” Hiszpanii, można pokusić się o wniosek, że wybór egzotycznej destynacji nie czyni nas bardziej świadomymi turystami. Jest on zbliżony do wniosków uzyskanych z badań nad ekoturystami i ich samoświadomością (Deng, Li 2014; Nowaczek, Smale 2009: 45-61). Podobnie można interpretować wynik dotyczący samodzielnego organizowania podróży – jednego z elementów typowych dla turystyki alternatywnej, gdyż wśród respondentów indywidualni turyści nie okazali się bardziej świadomi zagrożeń niż pozostali.

Wydaje się, że większość turystów – mimo wielu informacji zawartych zarówno w książkach, jak i w programach telewizyjnych, a także na ścieżkach edukacyjnych i w ośrodkach edukacji przyrodniczej – jest wciąż nieświadoma występowania tego typu zagrożeń. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy jest to efekt ogólnie niskiej wiedzy przyrodniczej i małego zainteresowania jej zdobywaniem i pogłębianiem – nawet wśród turystów deklarujących się jako turyści przyrodniczy czy ekoturysty. Podobnie jest z organizatorami turystyki. O ile jeszcze biura podróży wymagają od turysty szczepień i o takiej konieczności informują przed wyjazdem, o tyle na ogół ignorują obowiązek przekazywania wiedzy o innych

potencjalnych niebezpieczeństwach. Ostrzeżenie mylone jest prawdopodobnie ze zniechęcaniem i możliwe, że jest uważane za niezgodne z interesem ekonomicznym biura.

Być może – ze względu na specyfikę zagadnienia i potencjalne zagrożenie – należałoby poświęcać więcej uwagi tym tematom zarówno podczas edukacji formalnej, jak i pozaformalnej. Zwłaszcza rezydenci i piloci powinni w trakcie spotkań z turystami informować ich rzetelnie o zagrożeniach wynikających nie tylko z różnic kulturowych lub specyfiki regionu, ale także z występowania niebezpiecznych roślin i zwierząt.

Literatura

- Andreu M.G., Friedman M.H. (2012), *Hippomane mancinella*, *Manchineel*, School of Forest Resources and Conservation, Florida Cooperative Extension Service, Institute of Food and Agricultural Sciences, University of Florida, <http://edis.ifas.ufl.edu/pdffiles/FR/FR37000.pdf> [10.01.2015].
- Altmann H. (2004), *Atlas trujących roślin i jadowitych zwierząt*, Warszawa: Świat Książki.
- Bohne B., Dietze P. (2008), *Rośliny trujące. 170 gatunków roślin ozdobnych i dziko żyjących*, Warszawa: Bellona.
- Deng J., Li J. (2014), Self-identification of ecotourists, *Journal of Sustainable Tourism*, doi: 10.1080/09669582.2014.934374 [15.10.2014].
- Gleason M.N., Gosselin R.E., Hodge H.C., Smith R.P. (1969), *Clinical Toxicology of Commercial Products*, Baltimore: Williams and Wilkins.
- Heneman B., Glazer M. (1996), More rare than dangerous: A case study of white shark conservation in California, w: *Great White Sharks: The Biology of Carcharodon carcharias*, red. A.P. Klimley, D.G. Ainley, San Diego: Academic Press.
- Krechniak J. (2005), Losy trucizn w organizmie, w: W. Seńczuk, *Toksykologia*, Warszawa: Wyd. Lekarskie PZWL.
- Jacyszyn K. (2005), Czynniki warunkujące toksyczność, w: W. Seńczuk, *Toksykologia*, Warszawa: Wyd. Lekarskie PZWL.
- Jędrzejko K., Klama H., Żarnowiec J. (1997), *Zarys wiedzy o roślinach leczniczych*, Katowice: Wyd. Śląskiej Akademii Medycznej.
- Kozak E. (2013), *Zagrożenia przyrodnicze w Hiszpanii* [praca licencjacka], Poznań: AWF (mscr).
- Kremer B.P. (2007), *Rośliny trujące w domu, w ogrodzie i w naturze. Przewodnik kieszonkowy*, seria „Świat przyrody”, Warszawa: Multico.
- Marciniak K. (2013), *Zagrożenia przyrodnicze dla turystów w Indiach* [praca licencjacka], Poznań: AWF (mscr).
- Mutschler E., Gesslinger G., Kroemer H.K., Ruth P., Schäfer-Korting M. (2013), *Farmakologia i toksykologia. Podręcznik*, Wrocław: Elsevier.
- Nadlewska A., Ładny J.R., Wojewódzka-Żeleznikowicz M., Czaban S.L., Kosierkiewicz W., Szymańska A., Łukasik-Głębocka M., Naskręt M., Górny J. (2010), Trucizny – definicja, rodzaje, mechanizm działania, *Postępy Nauk Medycznych*, nr 9: 704-708.

- Nowaczek A., Smale B. (2010), Exploring the predisposition of travellers to qualify as ecotourists: The Ecotourist Predisposition Scale, *Journal of Ecotourism*, nr 9: 45-61.
- Podbielkowski Z. (1997), *Szata roślinna Ziemi*, Poznań: Kurpisz.
- Rohwer J.G. (2002), *Atlas roślin tropikalnych*, Warszawa: Horyzont Bertelsmann Media.
- Starek A. (2006), *Toksykologia narządowa*, Warszawa: Wyd. Lekarskie PZWL.
- Wojewódzka-Żeleźniakowicz M., Halim N., Czaban S.L., Pazio L., Myćko G., Dwivedi A., Ładny J.R. (2010), Zatrucia ostre – badanie osoby zatrutej, skale oceny ciężkości zatruc, *Postępy Nauk Medycznych*, nr 9: 709-717.
- www.agf.gov.ca/cropprot/waterhemlock.htm [10.10.2013].
- www.cdc.gov/niosh/topic/plants [12.11.2014].

Natural hazards for tourists – Selected issues

Abstract. Tourists, very often, are not aware of dangers associated with the natural environment, such as poisonous plants, venomous or dangerous animals, climate, earthquakes, or volcanoes. They expose themselves to risk due to a lack of knowledge about both animated and unanimated components of nature. Often tourist unwisely want to experience something thrilling and unusual – like a photo with a wild animal. Particularly unsafe are all kinds of intoxications, particularly those connected with plants, because knowledge about plants is definitely poorer than knowledge about animals, which leads to – often deadly in consequence – poisonings by hazard. Travelling abroad became more popular nowadays, even to some exotic destinations. The number of nature-based tourists and ecotourists is rising, consequently, causing numerous dangerous situations for these tourists. This paper contains basic information about some selected risks caused by nature, particularly, one provoked by plants growing in Poland and worldwide. It also contains the results of a study connected with tourist awareness about the abovementioned threats.

Keywords: safety, intoxications, poisoning, poisonous plants, venomous animals, dangerous animals, natural environment, nature-based tourism, ecotourism

BEATA KACZOR*, EWA SZCZEPANOWSKA**

Analiza potencjału turystycznego uzdrowisk i jego odzwierciedlenie w rozwoju turystyki zdrowotnej (na przykładzie Inowrocławia i Ciechocinka)

*[...] owe wspaniałe gmachy sztucznie ułożonych cierni,
zadziwiają swym obszarem wzrok zbliżającego się przechodnia
i uprzyjemniają swym cieniem spacer upałem zmęczonego gościa.*

dr Ludwik Mieczkowski

Streszczenie. Turystyka zdrowotna jest dziś jedną z najpotężniejszych dziedzin turystyki. Jest to związane nie tylko ze zmianami demograficznymi (przede wszystkim starzeniem się społeczeństwa, wzrostem wykształcenia i samoświadomości, dbaniem o kondycję i zdrowie w wielu jego aspektach), ale także z koniecznością ożywienia gospodarczego dotychczasowych obszarów lecznictwa uzdrowiskowego. Zdiagnozowanie istniejącego potencjału miejscowości uzdrowiskowych i analiza czynników rozwojowych są podstawą określenia zasadniczych kierunków przyszłych działań mogących pozytywnie wpłynąć na rozwój miejscowości uzdrowiskowych. Współczesne trendy turystyki zdrowotnej mogą stać się impulsem do aktywizacji i zwiększenia konkurencyjności miejscowości uzdrowiskowych. W artykule podjęto problematykę aktywizującej roli turystyki zdrowotnej w kontekście jej wpływu na rozwój miejscowości uzdrowiskowych na przykładzie Inowrocławia i Ciechocinka. Przeprowadzone badania i analizy pozwoliły na określenie istniejącego potencjału turystycznego i leczniczego oraz możliwości jego wykorzystania. Obie miejscowości posiadają potencjał istotny dla regionu, ale jest on niedostatecznie wykorzystywany, choć z roku na rok rośnie zainteresowanie nowymi formami turystyki zdrowotnej oraz lepszym wykorzystaniem istniejących zasobów strukturalnych i funkcjonalnych obu miejscowości. Tendencja ta jest wyraźna w uzdrowisku Ciechocinek, które ma największe szanse na to, by przekształcić się w nowoczesny, wysokiej klasy kurort spa.

Słowa kluczowe: turystyka zdrowotna, potencjał turystyczny, uzdrowisko

* Akademia Wychowania Fizycznego, Wydział Turystyki i Rekreacji w Poznaniu, e-mail: beata.kaczor@gmail.com, tel. 61 835 53 39.

** Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk o Ziemi, e-mail: ewa.szczepanowska@univ.szczecin.pl, tel. 91 444 25 18.

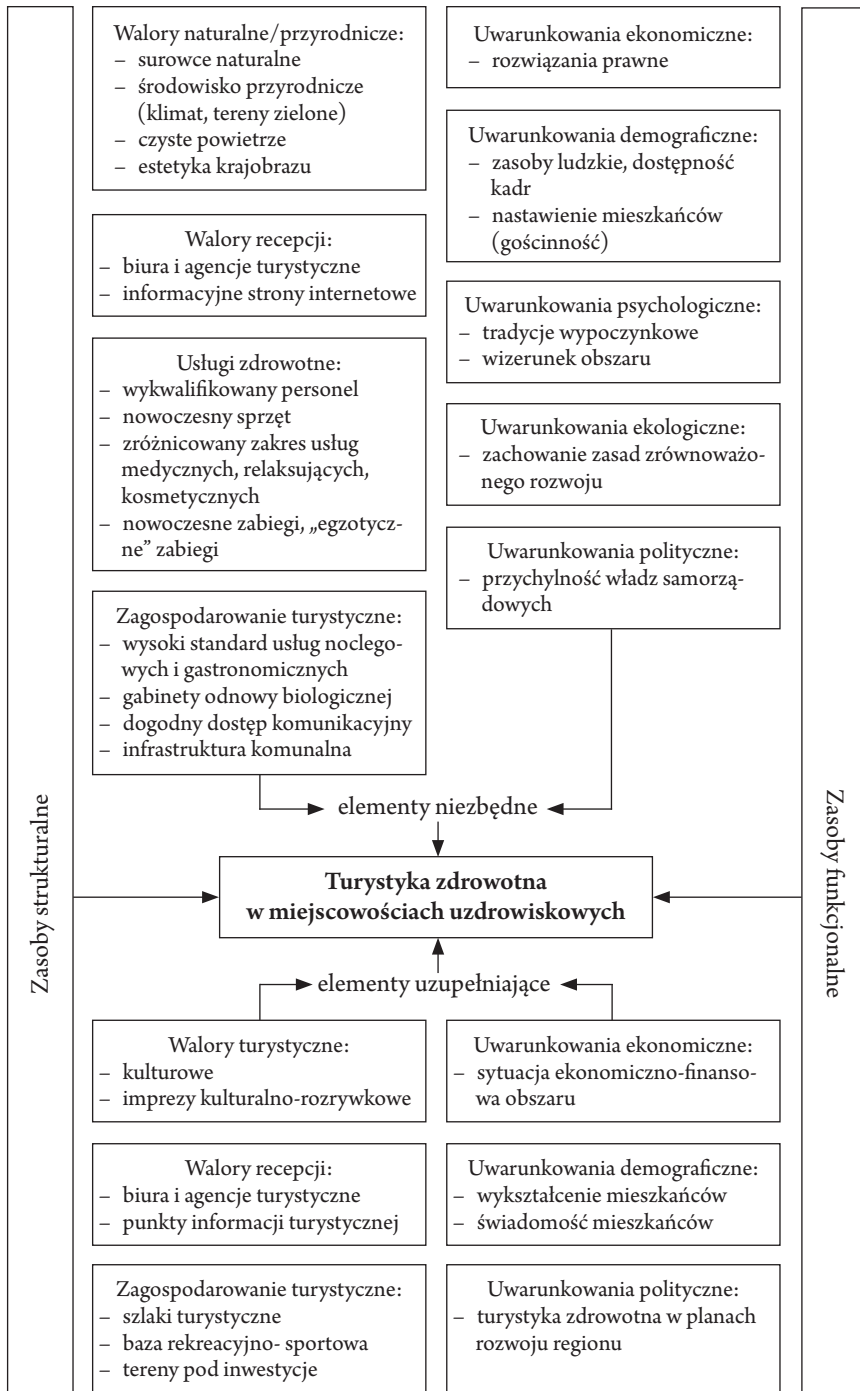
1. Wprowadzenie

Aby poznać możliwości rozwojowe obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem perspektyw turystyki zdrowotnej, trzeba przyrzeć się jego atutom, które tkwią w posiadanych zasobach. Ocenic należy potencjał turystyczny obszaru, na który składają się elementy strukturalne i funkcjonalne, niezbędne dla rozwoju turystyki. Zasoby strukturalne stanowią podstawę tworzenia funkcji turystycznej regionu i związane są z czynnikami przestrzennymi obejmującymi: rangę walorów turystycznych, zagospodarowanie turystyczne obszaru i jego dostępność komunikacyjną. Zasoby funkcjonalne to elementy, które mogą sprzyjać bądź utrudniać wykorzystanie zasobów strukturalnych. Należą do nich uwarunkowania ekonomiczno-polityczne, demograficzno-społeczne, psychologiczne (tradycje wypoczynku w obszarze, percepcja turystów), technologiczne oraz ekologiczne (Meyer 2010).

Rozpoznanie stanu zagospodarowania terenów uzdrowiskowych i określenie zasad funkcjonowania miast uzdrowiskowych w przestrzeni wpływa na możliwość realizacji procesu leczniczego, wypoczynek, a tym samym na rozwój turystyki zdrowotnej. Uwarunkowania lokalizacji i sposoby użytkowania terenów w uzdrowiskach związane są z jednej strony z występowaniem naturalnych surowców leczniczych, z drugiej zaś – z decyzjami podejmowanymi w drugiej połowie XX w. Kształtowanie przestrzeni uzdrowiskowej powinno być adekwatne do pełnionej funkcji i profili leczniczych oraz spełniać standardy przestrzenne, kompozycyjne i estetyczne zgodnie z rangą miejscowości uzdrowiskowej (Węclawowicz-Bilska 2008). Założenia przestrzenne uzdrowisk Inowrocław i Ciechocinek spełniały te warunki, ale w ostatnich latach powstało wiele obiektów, które „zaśmieciły” przestrzeń i nie odpowiadają obecnie historycznej zabudowie miejscowości. Analizowane uzdrowiska nie stanowią „wyspy”, ale są powiązane z zagospodarowaniem obszarów sąsiednich. Zgodnie z zaproponowanym podziałem uzdrowisk ze względu na ich związek z otoczeniem (Węclawowicz-Bilska 2008) badane uzdrowiska tworzą zespół uzdrowisk bipolarnych (wielopolarnych), poprzez bliskie sąsiedztwo oraz podobny potencjał leczniczy i turystyczny, choć warunek ścisłej współpracy między nimi nie jest do końca spełniony.

Niezbędne dla rozwoju turystyki zdrowotnej w miejscowościach uzdrowiskowych występowanie elementów strukturalnych i funkcjonalnych stanowi o tym, że niektóre z nich mają kluczowe znaczenie, inne natomiast – charakter uzupełniający, a ich obecność wpływa na uatrakcyjnienie pobytu w uzdrowisku (rys. 1).

Celem artykułu jest określenie potencjału turystycznego uzdrowisk Inowrocław i Ciechocinek, profilu i zakresu usług leczniczych i towarzyszących, a także rozpoznanie stanu zagospodarowania terenów uzdrowiskowych, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości wynikających z rozwoju turystyki zdrowotnej.

Rys. 1. Elementy potencjału turystycznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2005.

2. Założenia badawcze, cel i metody

Zaprezentowane wyniki stanowią część szerszych badań dotyczących nowych trendów w turystyce zdrowotnej oraz czynników aktywizujących rozwój nizinnych miejscowości uzdrowiskowych. Wyniki uzyskano podczas badań prowadzonych w latach 2006-2012 w Inowrocławiu i Ciechocinku. Przyjęto założenie, że współczesna turystyka zdrowotna może stać się czynnikiem aktywizującym obszary uzdrowiskowe, przyciągającym ludzi poszukujących nowych, niebanalnych i aktywnych propozycji spędzenia czasu wolnego. W obu miejscowościach istnieją rezerwy potencjału turystycznego i leczniczego, które aktualnie nie znajdują pełnego odzwierciedlenia w zakresie oferowanych usług leczniczych i turystyczno-rekreacyjnych. Wyraźne jest również ograniczenie powiązania między obserwowaną współcześnie tendencją do zdrowego stylu życia a przemianami w strukturze przestrzennej i funkcjonalnej miejscowości uzdrowiskowych.

W celu rozpoznania funkcjonowania uzdrowisk przeprowadzone zostały: kwerenda literatury, analiza dokumentów, analiza materiałów kartograficznych, analiza opisowo-jakościowa i sondaż diagnostyczny, który pozwolił na zgromadzenie wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zmian, a także na opis zachowania, wartości i stylu życia, na poznanie poglądów, opinii i potrzeb badanych respondentów. Badania ankietowe i skategoryzowane wywiady zostały przeprowadzone wśród czterech grup respondentów: mieszkańców, kuracjuszy/turystów, gestorów bazy uzdrowiskowej oraz przedstawicieli władzy samorządowej. Badania umożliwiły poznanie uwarunkowań, problemów i złożoności funkcjonowania miejscowości uzdrowiskowych, zebranie danych dotyczących charakterystyki analizowanych miejscowości oraz uchwycenie zjawisk charakterystycznych dla obszarów uzdrowiskowych. Długookresowe badania pozwoliły również na dostrzeżenie zmian i tendencji rozwojowych analizowanych uzdrowisk.

3. Zasoby strukturalne uzdrowisk Inowrocław i Ciechocinek

Oba obszary należą do nizinnych miejscowości uzdrowiskowych, położone są w IV (środkowym) regionie bioklimatycznym Polski, w Pomorskiej Dzielnicy Klimatycznej. Ich warunki klimatyczne są silnie związane z ukształtowaniem terenu, zróżnicowaną szatą roślinną, cechami klimatu, co wpływa na słabą bodźcowość, krótki i łagodny okres aklimatyzacji oraz korzystne warunki solaryczne (Tyczka 1959,

Gadzikiewicz 1950, za: Kozłowska-Szczęśna 2000, Gminny program 2004; Diagnoza Miasta Ciechocinka 2001). Warunki panujące w Ciechocinku są również związane z bliskością Wisły, która wpływa modyfikująco na system wiatrów, temperatury i wilgotności.

W miejscowościach uzdrowiskowych najważniejszym elementem zasobów strukturalnych są lecznicze surowce naturalne. Na terenie uzdrowiska Inowrocław zidentyfikowane zostały cztery najważniejsze surowce naturalne (tab. 1).

Tabela 1. Surowce naturalne w uzdrowisku Inowrocław

Surowce	Opis	Zastosowanie
Klimat lokalny	–	klimatoterapia w zakresie aeroterapii i kinezyterapii, helioterapii, wykorzystywany w leczeniu: chorób ortopedyczno-urazowych, reumatologicznych, kardiologicznych, nadciśnienia, naczyń obwodowych i układu trawienia (art. 6.1, uchwała nr XVII/230/2011)
Mineralna woda lecznicza	0,29% chlorkowo-sodowo-wapniowa z ujęcia nr 3 (nr świadectwa: HU-78/WL/2010)	do kuracji pitnej, dobrze wpływa na wzrost sekrecji soku żołądkowego, pobudza czynności wątroby i trzustki)
Mineralna woda lecznicza	1,29% chlorkowo-sodowa, siarczkowa, termalna z odwiertu „IL-1” (nr świadectwa: HU-81/WL/2010)	do kąpieli, bezpośrednio wpływa na skórę, zakończenia nerwów i naczynia krwionośne, powoduje zmniejszenie pobudliwości nerwów czuciowych i ruchowych, poprawę ukrwienia skóry i tkanek przyległych, normalizację ciśnienia tętniczego krwi i regulację krążenia
Źródła solanki gorzkiej	wody chlorkowo-sodowo-magnezowe	jedyne w Polsce wykorzystywane w postaci leku, produktu zdrojowego „Inowrocławska Solanka Gorzka”

Źródło: opracowanie własne na podstawie uchwały nr XVII/230/2011.

Na terenie Ciechocinka zidentyfikowane zostały wody mineralne, solanki (o temperaturze od 8 do 37° C i zasoleniu od 0,33% do 6,48%), których źródło stanowi sól wieku czorsztyńskiego, występująca w postaci tzw. wysadów solnych (Ponikowska, Marciniak 1988). Stanowią one podstawę lecznictwa balneologicznego (ich właścicielem jest Przedsiębiorstwo Uzdrowisko Ciechocinek S.A.). Dzięki nim funkcjonuje infrastruktura techniczna: fontanna „Grzybek”, tężnie, warzelnia soli, jeszcze niedawno basen termalno-solankowy. Wykorzystywane są do celów kąpielowych¹, inhalacji, irygacji, produkcji soli, szlamu, ługu leczni-

¹ Obecnie funkcjonuje sześć basenów kąpielowych, z których można korzystać w obiektach sanatoryjnych (www.ciechocinek.pl [20.05.2012]).

czego oraz do celów konsumpcyjnych – jako sól spożywcza i butelkowana woda mineralna „Krystynka” i „Kujawianka” (Diagnoza Miasta Ciechocinka 2001).

Istotny element systemu przestrzennego miast stanowią: urządzona zieleń parkowa, zieleń cmentarna, parki uzdrowskowe, parki miejskie, skwery, aleje, starodrzew przykościelny oraz zadrzewienia parkowe. Odgrywają one szczególną rolę w pełnieniu przez miasto funkcji uzdrowskowych: regulują stosunki wodne, pełnią funkcje sanitarno-higieniczne, urozmaicają krajobraz oraz podnoszą jego walory estetyczne². Do terenów zielonych Inowrocławia należą: Park Uzdrawiskowy (Park Zdrojowy, Solankowy, tzw. Solanki), dywany kwiatowe, pomnik pawia (zegar słoneczny), Ogrody Papieskie, Park Dworski z pomnikami przyrody, stawami, Aleją Dębów (od 2005 r. sadzone są one przez znanych gości np. przez Irenę Kwiatkowską, Irenę Szewińską, Wojciecha Kilara, Krzysztofa Pendereckiego, Grzegorza Turnaua, Bogusława Lindę czy Justynę Steczkowską).

Ciechocinek posiada trzy parki miejskie: Park Zdrojowy (z rzadkimi gatunkami roślin, takimi jak: hłyk kanadyjski, miłorząb dwuklapowy, skrzydłonech kaukaski, tulipanowiec amerykański), Park Sosnowy (o charakterze leśnym), Park Tężniowy (ze specyficznym mikroklimatem), skwery, zieleńce i aleje. Miasto otoczone jest kompleksami leśnymi, takimi jak: Las Ciechociński, Lasy Dobrzejewickie, Lasy Doliny Wisły, Uroczysko Kuczek, Lasy Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej, które znacząco wpływają na jego klimat i charakter miejscowości. Ochroną prawną objęto Obszar Chronionego Krajobrazu Niziny Ciechocińskiej, rezerwat florystyczny „Ciechocinek”³ i pomnik przyrody w Parku Zdrojowym (Lokalny Program Rewitalizacji 2008).

Ze względów leczniczych najcenniejszymi obiektami w uzdrowskach Inowrocław i Ciechocinek są inhalatoria – tężnie solankowe. Spływająca po gałęzkach tarniny solanka, parując, tworzy specyficzny, niepowtarzalny mikroklimat, który istotnie wspomaga leczenie: chorób górnych dróg oddechowych, reumatycznych, tarczycy, alergii skórnych, nadciśnienia tętniczego. U ludzi zdrowych przyczynia się zaś do zwiększenia odporności organizmu⁴ (Inowrocław i Kujawy

² Powierzchnia zieleni urządzonej w Inowrocławiu wynosi ok. 343 ha, a w Ciechocinku 140 ha, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca daje odpowiednio: 43 m² i 130 m². Jest ona znacznie wyższa niż średnia krajowa, która wynosi 16,3 m², co istotnie wpływa na atrakcyjność turystyczną i zdrowotną, zwłaszcza Ciechocinka (Gminny program 2004, www.aleksandrow.pl [30.09.2012]).

³ Rezerwat (1,9 ha) powstał w 1963 r. Ochroną objęte zostały rośliny słonolubne (halofitowe), m.in.: aster solny, świbka morska, soliród zielny, muchotrzew solniskowy. Pojawienie się i występowanie roślin solniskowych było spowodowane działalnością człowieka, tj. zwiększeniem zasolenia gleby, które było wynikiem odprowadzania do Wisły solanki pozabiegowej oraz wodami przenikającymi do gleb podczas eksploatacji tężni. Po zamknięciu basenu solankowego zmniejszyło się zasolenie gleby i nastąpiła utrata zdolności utrzymania się roślin. Obecnie zauważa się w rezerwacie ponowne zwiększenie liczby roślin słonolubnych (Lokalny Program Rewitalizacji 2008).

⁴ Tężnie solankowe w Ciechocinku powstały w latach 1827-1828 (II i III) i 1859 (tężnia I); ich łączna długość to 1692 m; do ich budowy zużyto 19 tys. m³ pni dębowych i sosnowych z lasów nad

Zachodnie 2011; Krysiak 2010). Parki solankowe obu miejscowości są dobrze przystosowane do potrzeb rehabilitacji i rekreacji kuracjuszy i turystów. Zlokalizowane tam urządzenia sportowo-rekreacyjne pozwalają aktywnie odpocząć i regenerować siły, a wytyczone ścieżki spacerowe umożliwiają dotarcie do wszystkich miejsc oraz korzystanie ze specyficznego mikroklimatu i walorów krajobrazowych strefy uzdrowiskowej.

Ważnym elementem zasobów strukturalnych miejscowości uzdrowiskowych są zakłady lecznicze i sanatoria, dysponujące bazą zabiegową, rehabilitacyjną oraz odpowiednią kadrą. Badane uzdrowiska mają różne zaplecze sanatoryjno-zabiegowe. W Ciechocinku jest więcej obiektów sanatoryjnych (tab. 2). Jednostkowo dysponują one mniejszą liczbą miejsc noclegowych, ale ogólnie liczba ta jest o prawie 1/3 większa niż w uzdrowisku Inowrocław (tab. 3).

W analizowanych uzdrowiskach prowadzone jest zarazem leczenie i profilaktyka (tab. 2 i 3), którym sprzyja klimat i występowanie wód mineralnych. Leczenie sanatoryjne i rehabilitacyjne obejmuje również odnowę biologiczną oraz leczenie klimatyczno-wypoczynkowe, adresowane do osób potrzebujących odpoczynku i poprawy kondycji psychofizycznej.

W obiektach sanatoryjnych w Inowrocławiu i Ciechocinku dla gości, oprócz pokoi, gabinetów zabiegowych, odpowiednio dostosowanej stołówki, dostępne są: sale konferencyjne, kawiarnie, sale gier, kącik biblioteczny, sale telewizyjne, plac zabaw dla dzieci, siłownia, korty tenisowe, bilard, basen, kriokomora oraz grota solna (tab. 4). Każdy obiekt posiada własny parking, choć nie zawsze odpowiada on potrzebom (często jest zbyt mały). Ważnym elementem, decydującym o wyborze obiektu leczenia i wypoczynku, jest brak barier architektonicznych wewnątrz i wokół obiektu sanatoryjnego, co pozwala na samodzielne poruszanie się gości z niepełnosprawnością ruchową, osób starszych czy osób z małymi dziećmi. Zakłady lecznicze dostrzegają potrzebę zarówno zmiany wystroju i wyposażenia, jak również poszerzenia zakresu oferowanych usług medycznych, rehabilitacyjnych, relaksacyjnych czy wypoczynkowych. Powstają gabinety oraz ośrodki spa, które oferują różne zabiegi – od tych tradycyjnych (m.in. masaże, natryski), poprzez niekonwencjonalne (m.in. kolonoterapię, muzykoterapię, aromaterapię), aż po sięganie do elementów etnicznych (m.in. ajurwedycznych, chińskich, japońskich, śródziemnomorskich). Odpowiednie wyposażenie obiektów, specjalistyczny sprzęt oraz wysoko wykwalifikowany personel zapewniają kompleksowe świadczenie usług, przez co wzrasta ich prestiż, poprawia się wi-

Bugiem, Narwią i środkową Wisłą (Mansfeld 1987). Tężnia solankowa w Inowrocławiu jest trzecią w kraju pod względem czasu powstania (po tężni w Ciechocinku i Konstancinie-Jeziornej), a drugą co do wielkości i jedną z nielicznych w Europie. Zbudowana została z drewna i gałązek tarniny w kształcie dwóch połączonych ze sobą wieloboków o długości 320 m i 9 m wysokości. Na całej długości tężni znajduje się taras widokowy. Przebywanie w minimalnej odległości od tężni (ok. 30 m) nie powinno trwać jednorazowo dłużej niż 15-30 minut (Inowrocław i Kujawy Zachodnie 2011; Krysiak 2010).

Tabela 2. Zakłady lecznicze w uzdrowisku Ciechocinek

Lp.	Zakład	Liczba łóżek	Profil leczniczy
1	22 Wojskowy Szpital Uzdrowiskowo-Rehabilitacyjny	314	rehabilitacja pozawałowa, choroby układu krążenia, górnych dróg oddechowych, zwyrodnienia stawów
2	Kolejowy Szpital Uzdrowiskowy	420	rehabilitacja narządów ruchu, narządów krążenia i górnych dróg oddechowych
3	Szpital PUC nr 4 „Dom Zdrojowy”	262	rehabilitacja narządów ruchu, chorób krążenia i chorób metabolicznych
4	Szpital PUC nr 3 im. Dr Markiewicza	168	rehabilitacja narządów ruchu dzieci
5	Szpital PUC „Pomorzanka”	241	choroby zwyrodnieniowe stawów, choroby układu krążenia i górnych dróg oddechowych
6	Szpital PUC nr 1	120	rehabilitacja narządów ruchu, rehabilitacja po udarach mózgu i in., choroby neurologiczne
7	Zespół Szpitali – Sanatorium nr 6 „Grażyna”	188	choroby narządów ruchu, krążenia i górnych dróg oddechowych
Sanatoria i ośrodki leczniczo-rehabilitacyjne			
8	Sanatorium Uzdrowiskowe „Gracja”	185	rehabilitacja narządów ruchu, krążenia i górnych dróg oddechowych
9	Sanatorium Uzdrowiskowe „Łączność”	110	choroby zwyrodnieniowe stawów
10	Sanatorium Uzdrowiskowe MSWiA	263	rehabilitacja narządów krążenia, górnych dróg oddechowych, choroby dziecięce
11	Sanatorium Uzdrowiskowe „Pod Tężniami”	206	rehabilitacja narządów ruchu, krążenia i górnych dróg oddechowych
12	Sanatorium Uzdrowiskowe „Promień”	130	rehabilitacja narządów ruchu, krążenia i górnych dróg oddechowych
13	Sanatorium Uzdrowiskowe „Sanvit”	240	rehabilitacja narządów ruchu, górnych dróg oddechowych, leczenie dzieci z paraplegią
14	Sanatorium Uzdrowiskowe „Wrzos”	164	rehabilitacja narządów ruchu i górnych dróg oddechowych
15	Sanatorium Uzdrowiskowe „Chemik”	156	rehabilitacja narządów ruchu, układu krążenia i górnych dróg oddechowych, leczenie cukrzycy
16	Sanatorium Uzdrowiskowe „Unii Z.Z. i O.S.”	145	rehabilitacja narządów ruchu, układu krążenia i górnych dróg oddechowych
17	Sanatorium Uzdrowiskowe „Ruch”	120	rehabilitacja narządów ruchu, krążenia, górnych dróg oddechowych, leczenie cukrzycy
18	Sanatorium Uzdrowiskowe ZNP	290	rehabilitacja narządów ruchu, układu krążenia, górnych dróg oddechowych
19	Ośrodek Wczasowo-Profilaktyczny „Krystynka”	100	rehabilitacja narządów ruchu, górnych dróg oddechowych
20	Ośrodek Leczniczo-Rehabilitacyjny PZN	71	rehabilitacja narządów ruchu, górnych dróg oddechowych leczenie cukrzycy

cd. tabeli 2

Lp.	Zakład	Liczba łóżek	Profil leczniczy
21	Ośrodek Leczniczo-Rehabilitacyjny „Julianówka”	120	rehabilitacja narządów ruchu
22	„Eden” Ośrodek Leczniczo-Rehabilitacyjny PZN	100	leczenie pourazowe narządów ruchu, reumatologiczne, kardiologiczne, górnych dróg oddechowych, dziecięce porażenia mózgowego i SM

Źródło: Raport Lekarza Uzdrowiskowego 2000.

Tabela 3. Zakłady lecznicze w uzdrowisku Inowrocław

Lp.	Zakład	Liczba łóżek	Profil leczniczy
1	„Solanki” Uzdrowisko Inowrocław Sp. z o.o.	ok. 700	choroby układu krążenia, narządów ruchu, górnych dróg oddechowych, układu pokarmowego
2	„Energetyk” NZOZ Centrum Rehabilitacyjno-Wczasowe Sp. z o.o	250	rehabilitacja narządów ruchu, kardiologiczna, profilaktyka leczenia narządów ruchu, leczenie klimatyczno-wypoczynkowe i uzdrowiskowe
3	NZOZ Sanatorium Uzdrowiskowe Ośrodek Rehabilitacji i Odnowy Biologicznej „Oaza”	175	leczenie narządów ruchu, reumatologiczne, ortopedyczne, neurologiczne, geriatryczne, dróg oddechowych, osteoporozy i otyłości, rehabilitacja, profilaktyka zdrowotna, odnowa biologiczna
4	Sanatorium Uzdrowiskowe „Modrzew”	182	leczenie narządów ruchu, układu kostno-mięśniowego, przewlekłe choroby reumatyczne stawów, zapalenia i skrzywienia kręgosłupa, choroby wibracyjne i laryngologiczne
5	Sanatorium Uzdrowiskowe „Przy Tężni” im. dr Józefa Krzywińskiego	250	obozy rehabilitacyjno-wypoczynkowe dla dzieci z wadami postawy

Źródło: uchwała nr XLVI/657/2010.

zerunek i zwiększa atrakcyjność dla potencjalnych klientów. Podnosząc jakość swoich usług, obiekty sanatoryjne zdobywają certyfikaty i nagrody, dzięki którym stają się bardziej rozpoznawalne.

Baza noclegowa, nie uwzględniając obiektów sanatoryjnych, jest dość dobrze rozwinięta. W Inowrocławiu miejsca noclegowe można znaleźć w hotelach, pokojach gościnnych, schroniskach i bursie szkolnej. W Ciechocinku w ostatnich latach znacznie wzrosła liczba kuracjuszy korzystających z leczenia ambulatoryjnego, co wpłynęło na wzrost liczby średniej wielkości obiektów (pensjonatów, rezydencji, willi, pokoi gościnnych i kwater prywatnych) o wysokim standardzie, posiadających zaplecze odnowy biologicznej. Obiekty nastawiają się na obsługę klienta indywidualnego, bardziej wymagającego i o wyższych dochodach.

Tabela 4. Miejsca dostępne dla kuracjusza/turysty w sanatoriach w Inowrocławiu i Ciechocinku

Obiekt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Inowrocław																	
„Solanki” Uzdrowisko Inowrocław Sp. z o.o.	x					x			x								x
NZOZ Centrum Uzdrowiskowe „Energetyk” Sp. z o.o.	x	x	x	x		x		x	x							x	x
NZOZ Sanatorium Uzdrowiskowe Ośrodek Rehabilitacji i Odnowy Biologicznej „Oaza” (dawny „Metalowiec `70”)	x	x	x	x		x								x			x
Sanatorium Uzdrowiskowe „Modrzew”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Przy Tężni”	x		x	x		x		x	x							x	
Ciechocinek																	
Przedsiębiorstwo „Uzdrowisko Ciechocinek” S.A.																	
Kolejowy Szpital Uzdrowiskowy Sp. z o.o.	x								x				x				x
22 Wojskowy Szpital Uzdrowiskowy	x	x	x			x			x	x							
Klinika Uzdrowiskowa „Pod Tężniami”**	x	x	x	x		x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Eden” (SPA)			x			x		x									
Sanatorium Uzdrowiskowe „Gracja”			x			x											
Sanatorium „Julianówka”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Chemik”			x			x											
Sanatorium „Krystynka”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Promień”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Sanvit”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Wrzos”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe ZNP			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Łączność”			x			x											
Sanatorium Uzdrowiskowe „Polex-Ruch”			x			x											
Sanatorium Klinika „Villa Park”			x			x											
Dom Zdrowia „Lila”			x			x											
Ośrodek Lecznico-Rehabilitacyjny Polskiego Związku Niewidomych			x			x											
Willi Piast Spa & Wellness Hotel			x			x											

1 – sala konferencyjna, 2 – biblioteka, 3 – kawiarnia, 4 – sala gier, 5 – sala telewizyjna, 6 – parking, 7 – ogród, 8 – siłownia, 9 – krototerapia, 10 – basen, 11 – wypożyczalnia rowerów, 12 – zakład fizjoterapii, 13 – gabinet stomatologiczny, 14 – kafejka internetowa, 15 – grota solna, 16 – przystosowanie dla osób niepełnosprawności, 17 – zabiegi spa; * w obiekcie znajdują się stół bilardowy, tenis stołowy, piłkarzyki, tarcza do lotek.

Źródło: opracowanie własne.

Atrakcyjność obszarów często zdeterminowana jest dostępnością komunikacyjną. Analizowane uzdrowiska położone są w centrum Polski i mają stosunkowo korzystne połączenia komunikacyjne z resztą kraju. Inowrocław posiada dogodne połączenia drogowe i kolejowe, co daje mu pewną przewagę nad sąsiednim Ciechocinkiem, gdzie połączenie kolejowe z pobliskim Aleksandrowem Kujawskim zostało zawieszono w grudniu 2011 r. z powodu nierentowności linii. Ciechocinek położony jest pomiędzy dużymi ośrodkami: Toruniem, Włocławkiem i Bydgoszczą, a nowo oddana autostrada A1 może zwiększyć znaczenie miejscowości. Ze względu na położenie miasta nad Wisłą sieć dróg lokalnych rozwinięta jest jednostronnie i umożliwia połączenia z: Wołuszewem, Raciążkiem, Nieszawą i Aleksandrowem Kujawskim.

Z przeprowadzonych badań wynika, że ponad połowa (55%) kuracjuszy i turystów korzysta z własnego środka transportu. Wymaga to przygotowania odpowiednich miejsc parkingowych blisko obiektu sanatoryjnego czy hotelowego, często w strefie ochronnej A. Generuje to problemy i konflikty między mieszkańcami, władzami samorządowymi, organizacjami ekologicznymi a kuracjuszami czy turystami. Jednak nadal prawie co trzecia osoba skorzysta z kolei, a część badanych chętnie korzystałaby nadal z takiej możliwości, gdyż według respondentów dla osób starszych jest to najbardziej wygodna forma podróżowania.

Do zasobów strukturalnych, które podnoszą jakość wypoczynku, urozmaicają i uatrakcyjniają pobyt, należy zaliczyć walory historyczno-kulturowe obszaru. Położenie geograficzne obu miejscowości w znacznym stopniu wpłynęło na ich rozwój i historyczne znaczenie, choć lokalizacja na skrzyżowaniu europejskich szlaków handlowo-komunikacyjnych narażała je na wojny, najazdy i zniszczenia. Inowrocław jest „miastem królewskim”, położonym na szlaku Piastowskim, w sąsiedztwie historycznego Askaukalis, emporium handlowego z okresu rzymskiego, na Szlaku Bursztynowym. Natomiast Ciechocinek nazywany jest „perłą Kujaw”, a jego tradycje turystyczne sięgają początków XIX w., kiedy był największym kurortem nizinnym w kraju. Tu wypadało bywać, aby zaznać spokoju i dobroczynnego klimatu. W Inowrocławiu na liście obiektów wpisanych do rejestru zabytków znajduje się 28 miejsc, jednak obiektów zabytkowych jest znacznie więcej (861 pozycji w ewidencji obiektów zabytkowych miasta) (Zmiana studium 2008). Z kolei w Ciechocinku, na dzień 31 grudnia 2011 r., ochroną konserwatorską objętych było ok. 60 obiektów, a ok. 40% powierzchni miasta stanowi strefa historycznej zabudowy (Informacja o stanie gminy miejskiej Ciechocinek 2012) (tab. 5).

Do miejscowości uzdrowiskowych na leczenie, odpoczynok, w celach artystycznych lub towarzyskich przybywały często osoby znane w kręgach kultury, nauki, polityki czy duchowieństwa. Dzięki ich obecności kurorty stawały się miejscami popularnymi i ważnymi w życiu kraju. Z Inowrocławiem związani byli m.in.: Jan Kasprówic, Stanisław Przybyszewski, cygańska poetka Bronisła-

Tabela 5. Najważniejsze obiekty dziedzictwa kulturowego w Inowrocławiu i Ciechocinku

Inowrocław	Ciechocinek
<ul style="list-style-type: none"> – romański kościół pw. NMP (tzw. Ruina) – (ok. 1180 r.), z rytami i płaskorzeźbami, największa bazylika zredukowana w Europie śr.-wsch. – fara pw. św. Mikołaja (XIII-w.) – proces polsko-krzyżacki o Pomorze Zachodnie (1320-1321), ochrzczony został poeta młodopolski Jan Kasprówic (1860) – kościół pw. Zwiastowania NMP – wystrój rzeźbiarski nawiązujący do polskich tradycji narodowych – kościół garnizonowy pw. św. Barbary i św. Maurycego, neobizantyjski, tablice upamiętniające wydarzenia historii współczesnej na Kujawach – domy, kamienice, wille, dwory, m.in.: kamienica „Złoty Róg” (kamienica Czabańskich), „Złobek” (dom kupca Juliana Dreusa), hotel „Bast” i Sala Malinowa (miejsce wielu wydarzeń historycznych), pensjonat „Biały Dworek”, gimnazjum żeńskie, Pałac Mieszczański (dom Kasprówicza, obecnie muzeum), budynki uzdrowskowe (pierwszy zakład kąpielowy oraz Zakład Przyrodolecznicy), neogotycki ratusz – dzielnica Rąbiń – ślady początków solowarstwa* – fragmenty murów obronnych z XIII/XIV w. 	<ul style="list-style-type: none"> – zespół trzech łąźni (1824-1859), największy w Europie – zespół budynków warzelni soli – jedyny w Europie, nadal czynny zakład z XIX-XX w., gdzie lat produkuje się sól spożywczą, szlam i ług do kąpeli leczniczych; muzeum warzelnictwa, powstania i działalności uzdrowska – Teatr Letni – w stylu szwajcarskiego domu chłopskiego, secesyjny, jeden z trzech tego typu drewnianych obiektów w Europie – muszla koncertowa w stylu zakopiańskim – pijalnia wód mineralnych – budynki dawnych łązienek – Zakład Przyrodolecznicy nr 1 i 2, Szpital Uzdrowski nr 1 oraz sanatorium nr 3 – kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła, z ołtarzami z białego marmuru – cerkiew pw. Michała Archanioła, jedyny obiekt w Europie zaprojektowany i zbudowany w stylu zauralskim (1894) – pensjonaty, wille, np. „Ormuz”, „Romana”, „Kujawianka”, „Piast”, „Pod Lipami”, hotel Müllera (stan techniczny zróżnicowany, zależny od funkcji użytkowej obiektu i od właściciela) – fontanny „Grzybek”, „Jaś i Małgosia”

* osada targowa (II-IV w. n.e.) ze słonecznymi warzelniami soli i prawdopodobnie śladami pierwszych w Europie łąźni z okresu rzymskiego. Odnalezione zostały ślady fundamentów drewnianych konstrukcji o wymiarach: 37 m długości, 6 m szerokości i 4 m wysokości).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Lokalny Program Rewitalizacji 2008; Inowrocław i Kujawy Zachodnie 2011; Nasze Miasto Inowrocław 2011; Słomczyński 1971; Mansfeld 1987; Nocna 2009.

wa Wajs-Papusza, Jan Moll (pionier transplantacji serca), Józef Glemp (działa tu Instytut Prymasa Józefa Glempla, zajmujący się promocją duchowej kultury Kujaw), Henryk Arctowski (ojciec polskiej glaciologii) czy Władysław Sikorski (Krysiak 2010). W Ciechocinku przebywali m.in.: Ignacy Mościcki, Józef Piłsudski, Konstanty Rokossowski, Mieczysław Fogg, Jan Kiepura, Stefan Jaracz, kabalet „Qui pro quo”, Stanisław Staszic, Alexander von Humboldt, Zygmunt Gloger, Zygmunt Hellwig, Roman Ignatowski, Mikołaj Rej, Maria Dąbrowska, Karol Kossak (Nocna 2009).

O potencjale turystycznym miast decyduje również bliskość szlaków turystycznych, ścieżek rekreacyjno-sportowych, tras spacerowych czy ścieżek zdrowia. W okolicach Inowrocławia przebiegają szlaki: międzynarodowe (Bursztynowy), krajowe (Piastowski) i regionalne (J. Kasprowicza, St. Przybyszewskiego, gen. Wł. Sikorskiego, Powstania Wielkopolskiego) (Krysiak 2010). W Ciechocinku wytyczone zostały szlaki umożliwiające wędrówkę pieszą, rowerową lub w siodle po najbliższej okolicy: St. Noakowskiego, Kujawski, Wiślany, Krystynki, Solny. Władze z dumą podkreślają, że realizacji doczekał się projekt wytyczenia pieszej promenady Traktu Solnego (Diagnoza Miasta Ciechocinka 2001). Jednak ani w świadomości mieszkańców, ani kuracjuszy właściwie on nie istnieje – brakuje bowiem informacji, map, opisów i odpowiedniego oznakowania. Jeszcze nie do końca zrealizowane są plany budowy infrastruktury turystycznej, zwłaszcza małej architektury, co znacznie utrudnia, przede wszystkim starszym kuracjom, korzystanie z tego szlaku.

Istotnym elementem potencjału turystycznego uzdrowisk są obiekty rekreacyjne i sportowe. Dużym atutem Inowrocławia jest dobrze rozwinięta baza sportowo-rekreacyjna, m.in.: kryte pływalnie „Delfin” i „Wodny Park”, basen otwarty, najnowocześniejsza w Polsce północnej hala widowiskowo-sportowa, korty tenisowe, lotnisko sportowo-usługowe „Aeroklub Kujawski”, ośrodek jeździecki „Stangret”, lodowisko „Lodino”, kompleks rekreacyjny przy tężni (minigolf, szachy, kręgle), skate-park, sale gimnastyczne i boiska sportowe oraz kompleks Kinomax (Inowrocław i Kujawy Zachodnie 2008). Baza rekreacyjna Ciechocinka jest nieco uboższa. Tworzą ją korty tenisowe, kręgielnia i baseny solankowe, zlokalizowane na terenie zakładów uzdrowiskowych, Ośrodek Sportu i Rekreacji, Stadion Klubu Sportowego „Zdrój”, Hala Sportowa, Ośrodek Rekreacji „Amazonka”. Istnieje możliwość wypożyczenia rowerów, przejazdów meleksem, tramwajem konnym i odbycia z rejsu po Wiśle⁵. Ciechocinek wyznaczył w swoich planach zagospodarowania przestrzennego nową powierzchnię pod inwestycje turystyczno-rekreacyjne (w bezpośrednim sąsiedztwie tężni), które są stopniowo realizowane, choć nie bez trudności. W planach jest budowa fontanny, pijalni wód mineralnych, boisk do siatkówki i koszykówki, kortów tenisowych, siłowni na świeżym powietrzu, ścianki wspinaczkowej, parku linowego, placu zabaw dla dzieci oraz kawiarenek i ścieżek spacerowych.

Atutem miejscowości, z dominującą funkcją zdrowotną, jest bogaty, ciekawy i różnorodny kalendarz imprez kulturalnych, patriotycznych, rekreacyjnych i sportowych. Wpływa to na urozmaicenie, wzbogacenie i wypełnienie czasu wolnego kuracjuszy, pozwalając na kontakt z kulturą, poznanie tradycji regionalnych i pogłębienie wiedzy. W obu analizowanych miejscowościach propozycje spędzenia czasu wolnego w sposób aktywny są zróżnicowane i skierowane do

⁵ www.ciechocinek.pl [28.05.2012].

Tabela 6. Wybrane cykliczne i okolicznościowe imprezy w Inowrocławiu w 2012 r.

Miesiąc	Imprezy cykliczne	Imprezy okolicznościowe
Styczeń	Spotkania Literacko-Artystyczne Imieniny Inowrocławia	Sylwester pod gwiazdami „Karton” – warsztaty rysunkowe
Luty	AlterKino Koza – ostatki kujawskie	Debaty Inowrocławskie XXV Szachowe Mistrzostwa Miasta
Marzec	Inowrocławskie Spotkania Artystyczne	Dni Olimpijczyka Wiosna Wierszy
Kwiecień	Ogólnopolski Festiwal Małych Form Teatralnych „Arlekinada” Festiwal Artystyczny Osób Niepełno- sprawnych FAON 2012 Inowrocławski Konkurs Modelarski o Memoriał B. Kempskiego Puchar Polski w Tańcu Nowoczesnym	Wiosenny Rajd „Marzanna 2012” „Wielkanocne Tradycje na Kujawach” Liga Tenisa Stołowego Kobiet „Karton” – warsztaty rysunku saty- rycznego i komiksu Konfrontacje Teatrów Dziecięcych
Maj/sierpień	Inowrocławskie Lato Muzyczne	
Maj	V Bieg Piastowski „Wiosna w Solankach” Ogólnopolski Festiwal Młodzieżo- wych Orkiestr Dętych Dni Inowrocławia	Czwartki Lekkoatletyczne Puchar Polski w Nordic Walking
Czerwiec	Dni Inowrocławia XVII Inowrocławski Rajd Turystyczny II Kujawski Festiwal Pieśni Ludowej Imieniny Jana Kasprowicza III Toruńsko-Inowrocławskie Zawody Balonowe Inowrocławskie Spotkania Poetyckie Międzynarodowy Złot Motocyklowy „Na Soli”	Mistrzostwa Tańca Towarzyskiego Przedszkolaków Wojewódzki Konkurs Wokalny „Pio- senka bez barier” Kinoterapia Spotkania Dyskusyjnego Klubu Książki Międzynarodowe Spotkania Artystów Ulicznych
Lipiec	Czwartkowe spotkania z muzyką kameralną – Solanki Inowrocławska Noc Solankowa Inowrocławskie Lato Muzyczne: Muzyka źródeł, W letnim nastroju, Tańczenie w duecie i w kwartecie, Klasycznie i nie tylko	Inowrocławskie Beatles Show Turniej Siatkówki Piłkowej
Sierpień	Inowrocławska Gala Operowo-Ope- retkowa	
Wrzesień	Ino-Rock Festiwal	„Inowrocław łączy”
Październik	Festiwal Muzyki Organowej „Jesienne Wieczory Organowe”	
Listopad	Zaduszki Kujawskie	
Grudzień	Szopka Kujawska Sylwester pod gwiazdami	

Źródło: www.inowroclaw.pl [26.02.2012, 2.07.2012].

Tabela 7. Wybrane cykliczne i okolicznościowe imprezy w Ciechocinku w 2012 r.

Miesiąc	Imprezy cykliczne	Imprezy okolicznościowe
Styczeń	Sylwester miejski Rozgrywki Ligi Piłki Siatkowej Rozgrywki Amatorskiej Ligi Futsalu	
Luty	Halowy Turniej Piłki Nożnej Orlików „Aleks Cup”	Turniej tenisa stołowego i piłki nożnej młodzików
Marzec		Koncert z cyklu „Cztery Pory Roku” – Wiosna
Kwiecień	VI Międzynarodowy Konkurs Malar- ski „Człowiek i jego praca” Amatorski Wiosenny Turniej Piłki Koszykowej	„Pamiętajmy o tradycji” konkurs wielkanocny
Maj	Przeгляд Orkiestr Dętych Prezentacje „Sztuka bez barier” Międzynarodowy Festiwal Muzyki Myśliwskiej Przeгляд Piosenki Przedszkolnej Dni Ciechocinka	IX Kujawsko-Pomorski Młodzieżowy Przeгляд Piosenki koncerty
Czerwiec	Dni Ciechocinka Przeгляд Zespołów Dziecięcych Dni Kultury Żydowskiej Ogólnopolski Festiwal Piosenki Strażackiej Spotkania z Folklorem Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej Zjazd Bliźniaków	Targi Wyposażenia Uzdrowisk Dzień Dziecka Koncert z cyklu „Cztery Pory Roku” – Lato Młodzieżowy Turniej Siatkówki Plażowej
Lipiec	Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów Festiwal Piosenki Młodzieży Niepeł- nosprawnej „Impresje Artystyczne” Festiwal Piosenki Dzieci i Młodzieży Specjalnej	Międzynarodowy Konkurs Malarski – plener malarski Letnie Warsztaty Muzyczne
Sierpień	Festiwal Operowo-Operetkowy Ogólnopolski Festiwal Piękna i Urody	Półmaraton, Termy Ciechocinek Letnie Warsztaty Muzyczne
Wrzesień	Mininaraton Integracyjny „Bieg Solny” Festiwal „Blues bez Barier”	Konkurs Malarski dla Dzieci i Mło- dzieży Koncert z cyklu „Cztery Pory Roku” – Jesień
Wrzesień/ październik	Ogólnopolskie Spotkania Teatralne Powiatowy Konkurs Pieśni i Recytacji Poezji Patriotycznej	
Listopad	Zaduszki Muzyczne	
Grudzień		Koncert z cyklu „Cztery Pory Roku” – Zima

Źródło: www.ciechocinek.pl, www.mck.ciechocinek.pl, www.osir.ciechocinek.pl [26.02.2012, 2.07.2012].

różnych grup odbiorców. Obejmują imprezy rozrywkowe, kulturalne, rekreacyjne, sportowe, poznawcze (cykle wykładów, warsztatów, m.in. na temat zdrowego stylu życia). W inowrocławskim kalendarzu imprez co roku można znaleźć ok. 400 przedsięwzięć (tab. 6). Ciechocinek kojarzony jest zaś z kulturalną „stolicą uzdrowiskową”, gdzie dominują festiwale i imprezy artystyczne, jednak widoczne jest coraz większe zróżnicowanie oferty z propozycjami sportowymi czy muzycznymi dla dzieci i młodzieży, spotkaniami, wykładami i warsztatami tematycznymi dla dorosłych (tab. 7).

3. Zasoby funkcjonalne uzdrowisk Inowrocław i Ciechocinek

W obydwu miastach konieczne i widoczne jest łączenie funkcji uzdrowiskowej z funkcją ośrodka gospodarczego, usługowego i przemysłowego, co często budzi kontrowersje, a nawet prowadzi do konfliktów. W układzie przestrzennym miejscowości uzdrowiskowych największe znaczenie mają jednostki strukturalno-przestrzenne, w których określone są różne formy zagospodarowania przestrzennego i ochrony funkcjonalnej (tab. 8). Inowrocław jest ważnym ośrodkiem przemysłowym⁶, turystyczno-uzdrowiskowym i kulturalnym Kujaw Zachodnich. Jako uzdrowisko wykorzystuje bogate zasoby surowców mineralnych. Zrównoważony rozwój przestrzenny Inowrocławia warunkuje wydzielenie w przestrzeni miasta głównych stref funkcjonalno-przestrzennych: mieszkalnictwa i usług podstawowych, usług publicznych i rzemiosła, przemysłowo-składowej, uzdrowiskowej, śródmiejskiej, obszarów rolniczych oraz terenów należących do Wojska Polskiego. Ciechocinek zajmuje obszar prawie o połowę mniejszy niż Inowrocław. Od ponad 170 lat zachowuje swój uzdrowiskowo-wypoczynkowy charakter, kładąc nacisk na rozwój usług, rzemiosła, przemysłu nieuciążliwego, zarówno dla środowiska, jak również mieszkańców i odwiedzających, związanego z realizacją funkcji uzdrowiskowej (rozlewnia wód mineralnych, warzelnia soli, małe zakłady produkcyjno-usługowe) oraz na poprawę i rozwój infrastruktury turystyczno-wypoczynkowej (Program ochrony środowiska 2007; Aktualizacja Strategii 2007).

W obrębie uzdrowiska Inowrocław wyznaczone zostały również strefy ochrony konserwatorskiej, według kryterium zachowania istniejącej historycznej kompozycji urbanistycznej i substancji zabytkowej miasta:

⁶ W mieście zarejestrowanych jest prawie 7 tys. podmiotów gospodarczych (wg GUS z 2010 r.), działających w przemyśle: chemicznym, szklarskim, poligraficznym, maszynowym, spożywczym oraz w usługach. Jednak nadal jego główną funkcją pozostaje działalność uzdrowiskowa i usługi zdrowotne (Studium uwarunkowań 2008).

Tabela 8. Strefy ochrony funkcjonalnej na terenie Inowrocławia i Ciechocinka

Uzdrowisko	Strefa funkcjonalna	Kierunki zagospodarowania
Inowrocław	strefa mieszkalnictwa i usług podstawowych	zabudowa mieszkaniowa wraz z urządzeniami infrastruktury technicznej, zieleni urządzonej, urządzenia sportu i rekreacji o charakterze ogólnodostępnym
	strefa przemysłowo-składowa	lokalizacja zakładów produkcyjnych, rzemieślniczych, składów i magazynów
	strefa usług publicznych i rzemiosła	rozwój sektora usług edukacyjnych, kulturalnych, zdrowotnych, rekreacyjnych, administracyjnych
	strefa uzdrowiskowa	ochrona i rewitalizacja obiektów lecznictwa sanatoryjnego i obszarów zieleni, strefa wyłączona z ruchu pojazdów niezwiązanych z uzdrowiskiem
	strefa śródmiejska	modernizacja, restauracja i rekonstrukcja historycznego układu urbanistycznego
	tereny zamknięte	tereny należące do Wojska Polskiego i PKP
Ciechocinek	strefa A ochrony uzdrowiskowej	ochrona i rewitalizacja najstarszej części uzdrowiska wraz z terenami zielonymi
	strefa B mieszkalno-wielofunkcyjna	stworzenie nowego centrum miasta i odpowiedniego układu komunikacyjnego
	strefa C usługowo-wielofunkcyjna	rozwój sektora usług i nieuciążliwej działalności gospodarczej
	strefa D wypoczynkowo-rekreacyjna	rozwój funkcji wypoczynkowych i rekreacyjnych na bazie zasobów środowiska przyrodniczego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Diagnoza Miasta Ciechocinka 2001; Zmiana studium uwarunkowań 2008.

- A: strefa pełnej ochrony konserwatorskiej – do bezwzględnej zachowania,
- B: strefa ochrony konserwatorskiej – obszar, na którym znajdują się elementy wartościowe kulturowo, historyczne przedmieścia, zabudowa przemysłowa (dzielnica Mątwy), zespół Inowrocławskich Kopalni Soli „Solino” S.A, założenia zieleni, cmentarze,
- E: strefa ochrony ekspozycji – dla właściwego eksponowania zespołu zabudowlanego,
- W: strefa ochrony archeologicznej – tereny o rozpoznanym lub potencjalnym występowaniu ważnych relikwów archeologicznych; pokrywa się ze strefami A i B (Zmiana studium uwarunkowań 2008).

Mimo że w obu ośrodkach za nadrzędną uznawana jest funkcja uzdrowiskowa, to sposoby podejścia do jej realizacji są różne, a prowadzone działania niejednokrotnie z nią kolidują. Strategiczne kierunki rozwoju społeczno-ekonomicznego w Inowrocławiu w opinii władz samorządowych skupiają się na trzech

obszarach: przestrzeni miejskiej, strefie ludzkiej i gospodarce, obejmując: uporządkowanie przestrzeni miejskiej, rewitalizację i przebudowę centrum miasta oraz strefy uzdrowiskowej, ochronę środowiska przyrodniczego, inwestycje ekologiczne, rozwój infrastruktury komunikacyjnej i uzdrowiskowej, modernizację obiektów sanatoryjnych, budowę nowoczesnych obiektów (w tym spa), pielęgnowanie historycznego dorobku i tradycji kujawskiej, poprawę poziomu życia mieszkańców, podniesienie bezpieczeństwa, zwiększenie konkurencyjności miasta i współpracę międzynarodową. Inowrocław jest specyficznym uzdrowiskiem, którego jednym z głównych celów jest możliwie bezkonfliktowe połączenie funkcji uzdrowiskowej i przemysłowej miasta. W sposób, który będzie trwały, akceptowalny społecznie, bezpieczny ekologicznie, pozwalający osiągnąć europejskie standardy poprzez optymalne wykorzystanie przedsiębiorczości, wiedzy, kwalifikacji, współpracy kulturowej, tradycji i aktywności mieszkańców. Widoczne są tu starania o to, by połączyć różne funkcje miasta, nie szkodząc mu. W Ciechocinku nadrzędnym celem jest rozwój gospodarczy będący środkiem do poprawienia standardu życia mieszkańców oraz przekształcenia uzdrowiska w nowoczesny kurort, jak również rewitalizacja i restrukturyzacja sektora uzdrowiskowego, rozwój i wprowadzanie nowoczesnych technologii oraz przeciwdziałanie izolacji terenów peryferyjnych i – coraz silniej zaznaczane – zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego.

W obu miejscowościach przedstawiciele władz podkreślają profesjonalizm kadry medycznej, wysoki standard świadczonych usług, otwartość i gościnność mieszkańców. Jednak opinia mieszkańców Ciechocinka jest nieco inna. Wysoko oceniają oni swoją gościnność, ale nie do końca są zadowoleni i przychylnie nastawieni do tak dużej liczby kuracjuszy, zwłaszcza emerytów, którzy wpływają na kształtowanie wizerunku miejscowości jako „miasteczka dla staruszków”.

Do elementów funkcjonalnych należą również uwarunkowania ekonomiczne. Władze samorządowe i gestorzy bazy uzdrowiskowej starają się szukać możliwości pozyskania funduszy, zachęty dla inwestorów, sposobów przyciągnięcia turystów. Próbuje pokazać, że miejscowość uzdrowiskowa może być i jest dla nich atrakcyjna. Walory miejscowości ukazywane są na stronach internetowych, w folderach i publikacjach. Corocznie miasta uczestniczą również w targach turystycznych, organizują imprezy sportowe mające promować miasto. Inowrocław organizuje także festiwal „Prestur” (spotkania dziennikarzy), którzy w trakcie pobytu zapoznają się z miastem i odbywającymi się w nich wydarzeniami, czego efektem jest seria artykułów i relacji promocyjnych. Sanatoria Inowrocławia nie kierują oferty do konkretnej grupy wiekowej, społecznej czy zawodowej. Jedyne ukierunkowanie wynika z profilu leczniczego danego obiektu sanatoryjnego. Natomiast w uzdrowisku Ciechocinek zarządzający sanatoriami widzą szansę dalszego rozwoju w wyspecjalizowanej działalności leczniczej i rehabilitacyjnej. Część obiektów zamierza w przyszłości bardziej otworzyć się na gości zagranicz-

nych, przede wszystkim z Niemiec, Anglii, Rosji i Ukrainy. Obecnie z wysokiego potencjału turystycznego korzysta niewielka liczba obcokrajowców. Podejmowane są próby nawiązania współpracy z biurami, organizacjami turystycznymi, partnerami zagranicznymi. Mimo że większego zainteresowania jeszcze nie widać, to powinien to być kierunek przyszłych działań i starań o pozyskanie nowego klienta.

Według przedstawicieli władz samorządowych współpraca między administracją samorządową a lokalnymi organizacjami społecznymi, przedsiębiorstwem uzdrowiskowym, instytucjami kultury i mieszkańcami układa się bardzo dobrze, co nie do końca pokrywa się z oceną drugiej strony. Dość dobrze funkcjonują wydziały promocji miasta, angażując się w działania na rzecz wspólnej prezentacji obiektów i atrakcji na targach turystycznych i w Internecie oraz starając się dbać o poprawę wizerunku całego uzdrowiska. Wśród pracowników zakładów leczniczych można zauważyć niepewność, czy rosnąca konkurencja wewnętrzna i zewnętrzna, polityka państwa, większe wymagania kuracjuszy co do standardu usług, zbyt słaba znajomość języków obcych (słabsza w Inowrocławiu), nie wpłynęły negatywnie na zainteresowanie pobytem w ich uzdrowisku, co może oznaczać utratę pracy.

Województwo kujawsko-pomorskie znajduje się na czwartym miejscu pod względem zasobów noclegowych w obiektach sanatoryjnych (14,5%), a na drugim pod względem liczby kuracjuszy stacjonarnych (16,8%), odwiedzających uzdrowiska Inowrocław, Ciechocinek i Wieniec Zdrój. W polskich uzdrowiskach prowadzone jest leczenie w siedemnastu kierunkach, z których w Inowrocławiu potwierdzonych zostało sześć, a w Ciechocinku dziesięć. Ciechocinek jest jednym z pięciu uzdrowisk w Polsce, które specjalizują się także w leczeniu dzieci. Wszystko to świadczy o dużym potencjale tych uzdrowisk.

4. Podsumowanie

Polskie uzdrowiska borykają się z wieloma problemami: prawnymi, ekonomicznymi, infrastrukturalnymi, marketingowymi, społecznymi. Brak środków finansowych, niepewna sytuacja kontraktowania usług medycznych w zakresie lecznictwa uzdrowiskowego, trudności w pozyskiwaniu środków z funduszy zewnętrznych, sytuacja na rynku prywatyzacyjnym uzdrowisk, zaniedbanie obiektów uzdrowiskowych, infrastruktury, brak środków na remonty, rosnące wymagania co do lecznictwa uzdrowiskowego, tradycyjny model lecznictwa, czasem wręcz niechęć do wprowadzania nowości oraz stereotypy dotyczące danego uzdrowiska wpływają na trudności i nie zawsze pozytywny wizerunek miejscowości uzdrowiskowych. Niska konkurencyjność uzdrowisk, brak spójnej strate-

gii marketingowej (oprócz Marketingowej strategii Polski w sektorze turystyki na lata 2008-2015), niedostateczna promocja uzdrowisk, słabo wykorzystywany potencjał leczniczy, turystyczny i ludzki również niekorzystnie odbijają się na funkcjonowaniu miejscowości uzdrowiskowych. Wszystkie te elementy sprawiają, że Inowrocław i Ciechocinek powinny zadbać o poprawę i odnowienie swojego wizerunku, podniesienie jakości oraz zróżnicowanie oferowanych usług leczniczych i turystyczno-wypoczynkowych.

Przeprowadzone analizy pozwoliły poznać potencjał uzdrowiskowy i turystyczny obu miejscowości w zakresie: liczby obiektów sanatoryjnych, rodzaju oferowanych zabiegów leczniczych, wprowadzania nowych zabiegów typu spa i wellness, wielkości turystycznej bazy noclegowej, istniejących walorów przyrodniczych i kulturowych oraz możliwości spędzenia czasu wolnego. Potencjał turystyczny obu uzdrowisk jest znaczący ze względu na ich centralne położenie w Polsce, bogate źródła wód mineralnych, złoża borowiny i soli kamiennej, solankę i mikroklimat. Niewątpliwie walory te wpłynęły na powstanie obszarów uzdrowiskowo-rekreacyjno-wypoczynkowych, które przyciągają kuracjuszy i turystów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Według kuracjuszy/turystów w przypadku uzdrowisk Inowrocław i Ciechocinek do najważniejszych czynników determinujących ich wybór można zaliczyć: wysoką jakość oferowanych zabiegów, gościnność i miłą atmosferę oraz atrakcyjność turystyczną miejscowości i najbliższej okolicy (średnia uzyskanych ocen nieco powyżej 4,0). W dalszej kolejności istotne są również warunki noclegowe, jakość wyżywienia oraz poczucie bezpieczeństwa (średnia ocen blisko 4,0).

Analiza potencjału turystycznego Inowrocławia i Ciechocinka w układzie dynamicznym wskazuje, że jest on systematycznie zwiększany, zwłaszcza w zakresie czynników strukturalnych. Dotyczy to przede wszystkim wzrostu ilościowego, ale także jakościowego bazy noclegowej i towarzyszącej (obiektów kultury i bazy rekreacyjnej). Nadal jednak mało wykorzystane są walory przyrodnicze i kulturowe obu miejscowości. Obiekty i miejsca są często zaniedbane, brakuje w nich oznakowania, nawet podstawowych informacji w postaci ogólnodostępnych ulotek czy tablic informacyjnych. Nie są one również dostatecznie wykorzystywane w procesie promocji miejscowości uzdrowiskowych, mimo ich wysokiej rangi i unikatowości w skali regionu, a nawet kraju.

Wzrost potencjału miejscowości zależy również od działań podejmowanych w zakresie czynników funkcjonalnych. Władze samorządowe dostrzegając tę zależność, starają się realizować wiele inwestycji, zwłaszcza tych, które bezpośrednio wpływają na jakość środowiska przyrodniczego (np. oczyszczalnie ścieków, sieć wodno-kanalizacyjna), jakość życia mieszkańców (np. sieć dróg, nowoczesne oświetlenie) oraz komfort wypoczynku osób przyjeżdżających (np. dbałość o estetykę miejscowości, poprawa bezpieczeństwa, rozbudowa bezkolizyjnych ścieżek i ciągów komunikacyjnych). Obecnie władze samorządowe dużą wagę

przywiązują także do programów rewitalizacji i przebudowy obiektów, modernizacji i odnowienia infrastruktury uzdrowiskowej, lepszego zarządzania przestrzenią miejską oraz poprawy wizerunku i konkurencyjności uzdrowiska, co jest zgodne z ogólnym kierunkiem działań podejmowanych w większości uzdrowisk w Polsce. Znajduje to też potwierdzenie w literaturze (Jagusiewicz 2001; Boruszcak 2009; Hadzik 2009; Szromek 2010).

Kierunki rozwoju badanych miejscowości uzdrowiskowych potwierdzają postępującą dywersyfikację oferty. Obok segmentu kuracjusza zaczynają być również dostrzegane pozostałe segmenty rynku, przede wszystkim segment turysty, co ma odzwierciedlenie w zmianach struktury i wielkości potencjału Inowrocławia i Ciechocinka, w oferowanych produktach turystycznych, w nieznacznym jeszcze, ale zauważalnym zmianach wizerunku miast z typowo uzdrowiskowego na uzdrowiskowo-turystyczno-rekreacyjny w przypadku Inowrocławia i „klimatycznego kurortu” w przypadku Ciechocinka.

Miejscowości uzdrowiskowe w Polsce podlegały różnym przemianom. Niektóre z nich, mimo cennych walorów leczniczych i turystycznych, zostały zapomniane, inne przeciwnie – rozkwitają i nadal przyciągają wielu kuracjuszy i turystów, a niektóre czekają dopiero na odkrycie. Omawiane miejscowości uzdrowiskowe, Inowrocław i Ciechocinek, należą do tych rozwijających się. Od właściwej polityki samorządowej i ogólnokrajowej zależy, jaka czeka je przyszłość.

Literatura

- Aktualizacja Strategii Rozwoju Miasta Ciechocinka 2007-2013 (2007), Ciechocinek.
- Boruszcak M. (red.) (2009), *Perspektywy rozwoju uzdrowisk polskiego wybrzeża*, Gdańsk: Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa.
- Diagnoza Miasta Ciechocinka (2001), Ciechocinek.
- Gminny program ochrony środowiska dla miasta Inowrocławia (2004), Poznań: Abrys.
- Hadzik A. (2009), *Turystyka zdrowotna uzdrowisk*, Katowice: AWF.
- Informacja o stanie gminy miejskiej Ciechocinek, www.ciechocinek.bipst.pl [28.05.2012].
- Inowrocław. Uzdrowisko. Tak blisko* (2008), Bydgoszcz: Urząd Miasta Inowrocław, Unitex.
- Inowrocław i Kujawy Zachodnie. Informator krajoznawczy i turystyczny* (2011), Inowrocław: Inowrocławska Lokalna Organizacja Turystyczna.
- Jagusiewicz A. (2001), *Funkcje turystyczne uzdrowisk polskich*, Warszawa: Instytut Turystyki.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2005), *Produkt turystyczny*, Warszawa: PWE.
- Krysiak A. (2010), *Inowrocław i Kujawy. Przewodnik*, Inowrocław: POZKAL.
- Kozłowska-Szczęsna T. (2000), *Dokumentacja Geograficzna nr 16. Stan badań klimatu uzdrowisk*, Warszawa.

- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Ciechocinka 2008-2013 (2008), Ciechocinek: Biuro Doradztwa Inwestycyjnego i Projektów Unii Europejskiej.
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Inowrocławia na lata 2008-2015, Załącznik nr 1 do uchwały nr XXXIII/464/2009 Rady Miejskiej Inowrocławia z dnia 27 maja 2009 r.
- Mansfeld B. (1987), *Ciechocinek*, Gdańsk: KAW.
- Meyer B. (2010), Aktywność samorządu lokalnego jako element potencjału turystycznego. Na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 590(52).
- Nasze Miasto Inowrocław. W Inowrocławiu odkryto pozostałości najstarszej w Europie tężni solankowej! (2011), Informator Urzędu Miasta Inowrocławia, nr 2(72).
- Nocna A. (2009), *Ciechocinek. Tydzień w czarującym mieście*, Ciechocinek: Herold Book.
- Ponikowska I., Marciniak K. (1988), *Ciechocinek. Terenoterapia uzdrowiskowa*, Warszawa – Poznań: Włocławskie Towarzystwo Naukowe, PWN.
- Program Ochrony Środowiska dla Miasta Ciechocinka na lata 2007-2013 (2007), Ciechocinek.
- Raport Lekarza Uzdrowiskowego (2000), Ciechocinek: Ministerstwo Zdrowia, www.mz.gov.pl [12.05.2012].
- Słomczyński A. (1971), *Ciechocinek i okolice*, Warszawa: Sport i Turystyka.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy miasto Inowrocław, uchwała nr XXIV/350/08 Rady Miejskiej Inowrocławia z dnia 29 października 2008 r.
- Szromek A. (red.) (2010), *Uzdrowiska i ich znaczenie w gospodarce turystycznej*, Kraków: Proksenia.
- Uchwała nr XLVI/657/2010 Rady Miejskiej Inowrocławia z dnia 27 września 2010 r. w sprawie uchwalenia statutu Uzdrowiska Inowrocław.
- Uchwała nr XVII/230/2011 Rady Miejskiej Inowrocławia z dnia 22 grudnia 2011 r., zmieniająca uchwałę w sprawie uchwalenia statutu Uzdrowiska Inowrocław.
- Węclawowicz-Bilska E.(2008), *Uzdrowiska polskie. Zagadnienia programowo-przestrzenne*, Kraków.
- www.aleksandrow.pl [30.09.2012].
- www.ciechocinek.pl [10.12.2011, 28.05.2012, 20.05.2012].
- www.inowroclaw.pl [26.02.2012, 2.07.2012].
- www.mck.ciechocinek.pl [26.02.2012, 2.07.2012].
- www.mz.gov.pl [12.05.2012].
- www.osir.ciechocinek.pl [26.02.2012, 2.07.2012].
- Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy miasto Inowrocław, Załącznik nr 1 do uchwały nr XXIV/350/08 Rady Miejskiej Inowrocławia z dnia 29 października 2008 r.

Analysis of the potential of tourist spas and its reflection in the development of health tourism (based on the example of Inowrocław and Ciechocinek)

Abstract. Sanitary/health tourism has nowadays become one of the most powerful branches of tourism. It is associated with certain demographic changes, as well as, the necessity of economic recovery of the areas of health resorts, which are responsive to the new trends in health tourism. The article deals with the problems of activating the role of health tourism in the context of its influence on the development of health resorts using the example of two towns: Ciechocinek and Inowrocław. The research and analyses done permitted to outline existing potential, possibilities, and the present state of exploitation. Both health resorts have significant potential, which is important for their regions, but they are still being under-utilized. However, from year to year, we can observe an increasing interest in the new forms of sanitary/health tourism in which there is better use of existing resources, both structural and functional in the village. This trend is distinct in the health resort of Ciechocinek which, at the same time, seems to be a better projected location to transform into a modern, high-class spa resort.

Keywords: sanitary/health tourism, tourism potential, spa

DOMINIK DĄBROWSKI*, ŁUKASZ ZBUCKI**

Uwarunkowania czasu wolnego spędzanego na terenach leśnych przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie. Celem artykułu jest ocena uwarunkowań czasu wolnego spędzanego na terenach leśnych przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Zwrócono w nim uwagę na potrzebę realizacji czasu wolnego w lesie, rolę lasu w życiu respondentów oraz ilość czasu, jaką spędzają w tym środowisku, i najczęściej wykorzystywane formy rekreacyjne. Ocenie poddano także korzyści oraz ograniczenia w organizacji czasu wolnego spędzanego w lesie. Jako kryteria oceny przyjęto: płeć, miejsce zamieszkania oraz odległość od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu. Badania empiryczne przeprowadzono w 2013 r., z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego, a materiał badawczy zebrano na podstawie kwestionariusza ankiety wśród 400 studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Młodzież akademicka w większości deklaruwała chęć spędzania wolnego czasu na terenach leśnych, z dala od środowiska, w którym żyje na co dzień. Preferowanymi przez nią formami rekreacyjnymi były marsze i spacerowanie oraz jazda na rowerze. Zainteresowaniem cieszyło się także zbieranie grzybów i innych owoców runa leśnego oraz spotkania towarzyskie. Przebywanie człowieka w środowisku leśnym daje korzyści związane z regeneracją fizyczną i psychiczną, wewnętrznym wyciszeniem, odpoczynkiem, poprawą nastroju i rozładowaniem stresu. Jako ograniczenia respondenci podali: obawę przed kontaktem z dziką zwierzyzną żyjącą w lesie, następstwa ugryzień przez kleszcze oraz odległość od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu.

Słowa kluczowe: uwarunkowania czasu wolnego, rekreacja, las, młodzież

* Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Katedra Kultury Fizycznej i Fizjoterapii, e-mail: d.dabrowski@dydaktyka.pswbp.pl, tel. 698 619 856.

** Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Katedra Nauk o Środowisku, e-mail: l.zbucki@dydaktyka.pswbp.pl, tel. 697 402 738.

1. Wprowadzenie

Las jest jednym z elementów przestrzeni turystyczno-rekreacyjnej, który ma korzystny wpływ na zdrowie oraz dobre samopoczucie fizyczne i psychiczne człowieka, a także właściwości tłumienia hałasu i redukcji prędkości wiatru. Estetyczne walory lasów to przede wszystkim bogactwo gatunkowe, różnorodność roślin, zmienność sezonowa, zróżnicowanie drzewostanów, a także występowanie bagien, zbiorników wodnych, łąk, torfowisk oraz polan. Miejsca atrakcyjne pod względem odgłosów natury są preferowane jako miejsca wypoczynku, regeneracji fizycznych i psychicznych sił człowieka, stając się jednocześnie obszarami intensywnie eksploatowanymi turystycznie (Bernat 2011).

Las jest atrakcyjnym miejscem do wypoczynku, ponieważ jest ogólnie dostępny i nie wymaga uiszczania opłat za przebywanie w nim, z wyjątkiem niektórych parków narodowych oraz rezerwatów.

Według Małgorzaty Bombol czas wolny jest zjawiskiem wielowymiarowym, spełniającym się w sferach: biologicznej, psychicznej, społecznej i ekonomicznej jednostki. Jest to czas będący przeciwieństwem czasu pracy. Jego specyfiką jest brak obciążenia rygorami wykonalności oraz wolność wyboru co do podejmowanych aktywności. Czas wolny sprzyja procesom rozwoju jednostki i społeczeństwa, a także procesom rozwoju gospodarczego (Bombol 2008).

Z pojęciem czasu wolnego łączy się często termin „rekreacja”. Rekreacja wynika z pobudek wewnętrznych jednostki i nakierowana jest bardziej na osiągnięcie satysfakcji z działań rekreacyjnych niż na otrzymanie jakiegokolwiek nagrody zewnętrznej (Heywood 2002; Palisano, Chiarello, Orlin 2011).

Realizowana systematycznie aktywność fizyczna pod postacią rekreacji ruchowej pozwala na zachowanie oraz regenerację sił fizycznych i psychicznych. Tymczasem statystyki mówią, że niewielki odsetek Polaków korzysta z rekreacji systematycznie. Dodając do tego niewłaściwe nawyki w odżywianiu i higienie pracy oraz wypoczynku, otrzymujemy obraz słabej kondycji współczesnego Polaka (Fąk, Opoka 1995). Opierając się głównie na motorycznej aktywności człowieka, rekreacyjne formy wypoczynku mają ogromne znaczenie biologiczne, którego często pozbawione są inne kulturowe formy spędzania czasu wolnego (Siwiński 1996).

Według Emilii Janeczko turystyka i rekreacja na terenach leśnych, biorąc pod uwagę konieczność ochrony środowiska oraz spełnianie przez las funkcji produkcyjnych, nie może rozwijać się w sposób dynamiczny. Jednym ze sposobów uregulowania rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach leśnych jest ich odpowiednie zagospodarowanie (Janeczko 2011).

Badania opinii społecznej dotyczące preferowanych form rekreacji w lasach ukazują również ulubione miejsca wypoczynku oraz oczekiwane sposoby zagospodarowania rekreacyjnego obszarów leśnych. Większość ruchu turystycznego skoncentrowana jest nad jeziorami i rzekami. Penetracja lasu i wybór miejsca wypoczynku uzależnione jest od położenia lasu w stosunku do miejsca zamieszkania, preferowanego rodzaju wypoczynku oraz możliwości realizacji różnych form rekreacji (Janeczko 2002).

Jednym z rodzajów aktywności turystycznej jest turystyka leśna określana mianem sylwaturystyki (Kozioł, Muszyński 2009). Można ją zdefiniować jako rodzaj podróżowania po obszarach zalesionych w celach krajoznawczych lub spędzanie wolnego czasu w lesie w formie czynnego wypoczynku (Głowacki 2006). Sylwaturystyka stanowi odmianę turystyki wiejskiej, która rozwija się na terenie gospodarstwa leśnego (Laurów 2006).

Sylwaturystyka dostarcza wielu atrakcji, m.in. urozmaiconych usług wypoczynkowo-rekreacyjnych oraz wieloaspektowej edukacji społeczeństwa. Poprzez turystykę można wzmacniać i regenerować siły fizyczne i psychiczne, a także kształtować osobowość (Kozioł, Muszyński 2009). Ludzie na całym świecie nadal korzystają z darów lasu oraz pielęgnują wiedzę o roślinnych pożytkach (Asibey 1986; Nolan 1998). Zbiór leśnych owoców i grzybów nie tylko w Polsce, ale i w innych krajach Europy jest ważnym elementem tradycji, a także popularnym sposobem spędzania czasu wolnego w lesie (Lindhagen, Hornmsten 2000).

Zdrowotne właściwości ekosystemów leśnych wpływają na rozwój turystyki i rekreacji, przede wszystkim na terenach, które są powszechnie uznawane za uzdrowiskowe. Ponadto lasy przyczyniają się do oczyszczania powietrza z metali ciężkich i pyłów oraz tłumienia hałasu, przez co wpływają korzystnie na mikroklimat obszarów zurbanizowanych (Milewski 2012).

Lasy pełnią wiele funkcji, w tym funkcje gospodarcze, ochronne i społeczne. Pojęcie funkcji rozumiane jest jako wszelkie korzyści czerpane z lasu. Ranga funkcji wynika zatem z zapotrzebowania płynącego ze strony społeczeństwa (Mandziuk, Janeczko 2009).

Celem artykułu jest ocena uwarunkowań czasu wolnego spędzanego na terenach leśnych przez studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Zwrócono w nim uwagę na ocenę potrzeby spędzania czasu wolnego w lesie oraz rolę lasu w życiu respondentów, ilość czasu spędzanego w tym środowisku i najczęściej wybierane formy rekreacyjne. Ocenie poddano także korzyści wynikające ze spędzania czasu wolnego w lesie oraz ograniczenia w organizacji tego czasu. Jako kryteria oceny przyjęto: pleć, miejsce zamieszkania oraz odległość od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu.

2. Materiał i metody badań

Badania empiryczne przeprowadzono w 2013 r. z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego, a materiał badawczy zebrano na podstawie kwestionariusza ankiety wśród 400 studentów Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Materiał opracowano metodami statystycznymi zgodnie z obowiązującymi w tym względzie zasadami, wykorzystując do tego celu pakiet STATISTICA. Analiza statystyczna prezentuje wyniki bazujące na procentowym rozkładzie liczebności, współzależność pomiędzy zmiennymi badano testem niezależności Chi-kwadrat, natomiast istotność różnic określono na poziomie $p < 0,05$.

W badaniu wzięło udział 237 kobiet i 163 mężczyzn. Średnia wieku respondentów wyniosła 21,7 lat. Analiza wykazała, że większość z nich mieszkała w mieście (59%), z czego mężczyźni stanowili 66,9%, a kobiety 53,6%. Wieś jako miejsce zamieszkania wskazało 41% (w tym kobiety 46,4%, a mężczyźni 33,1%).

Odległość od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu do 1 km wskazało 31,3% respondentów, zaś powyżej 5 km – 39,7% osób. W przypadku pozostałych osób odległość ta wynosiła 2-4 km.

3. Wyniki badań

Oceniając czynniki wpływające na odczuwanie potrzeby spędzania czasu wolnego na terenach leśnych (tab. 1), stwierdzono, iż płeć respondentów, miejsce ich zamieszkania oraz odległość od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu nie różnicowały respondentów w odczuwaniu tej potrzeby w sposób istotny statystycznie ($p > 0,05$). Nieznacznie częściej mieszkańcy miast wskazywali na potrzebę spędzania czasu wolnego (70,1%) niż młodzież z terenów wiejskich (62,2%). Stwierdzono również, że wraz ze zmniejszającą się odległością do najbliższego lasu u młodych osób wzrastała potrzeba i chęć spędzania czasu wolnego w lesie.

Stwierdzono różnice w ocenie roli lasu w życiu respondentów w zależności od odległości miejsca ich zamieszkania od lasu ($p = 0,006$). We wszystkich grupach najczęściej wskazywana była przeciętna i ważna rola lasu. Wyraźne różnice wystąpiły w grupach wskazujących na bardzo ważną rolę lasu. Dotyczyły one osób mieszkających bardzo blisko lasu (do 1 km). Pozostałe grupy były znacznie mniej liczne (tab. 2). Osoby, w których życiu las nie pełnił istotnej roli, najczęściej mieszkaly z dala od niego (ponad 5 km) i byli to głównie mężczyźni pochodzący z terenów miejskich.

Tabela 1. Odczuwanie potrzeby spędzania czasu wolnego w lesie

Zmienna	Potrzeba spędzania czasu wolnego w lesie		Chi ²	p
	tak	nie		
Płeć:				
kobieta	67,5	32,5	0,151	0,697
mężczyzna	65,6	34,4		
Miejsce zamieszkania:				
miasto	70,1	29,9	2,708	0,099
wieś	62,2	37,8		
Odległość do lasu:				
< 1 km	72,0	28,0	2,479	0,289
2-4 km	65,5	34,5		
> 5 km	63,3	36,7		

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Rola lasu w życiu respondentów

Zmienna	Rola lasu				Chi ²	p
	bardzo ważna	ważna	przeciętna	nie ma znaczenia		
Płeć:						
kobieta	13,1	38,0	43,5	5,5	6,078	0,108
mężczyzna	15,3	31,9	41,1	11,7		
Miejsce zamieszkania:						
miasto	12,8	34,2	42,7	10,3	4,355	0,225
wieś	15,8	37,2	42,1	4,9		
Odległość do lasu:						
< 1 km	20,8	31,2	44,0	4,0	17,866	0,006
2-4 km	9,5	42,2	43,1	5,2		
> 5 km	12,0	33,5	41,2	13,3		

Źródło: opracowanie własne.

Ilość czasu spędzanego w lesie (tab. 3) uzależniona była również od odległości od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu ($p = 0,039$). Przeważały tu osoby spędzające do 2 godzin w lesie i dotyczyło to wszystkich grup. Przy czym wraz ze zwiększaniem się odległości od miejsca zamieszkania do lasu, maleje potrzeba respondentów spędzania czasu wolnego na terenie lasu.

W grupie osób, których miejsce zamieszkania oddalone było od lasu o ponad 5 km, zaobserwowano zmniejszanie się ilości czasu wolnego spędzanego na tym terenie. Osoby mieszkające od 2 do 4 km od lasu i deklarujące powyżej 2 godzin spędzanych w lesie stanowiły tak samo liczną grupę jak grupa osób spędzających w nim ponad 5 godzin czasu wolnego.

Tabela 3. Ilość czasu spędzanego w lesie (średnio w tygodniu)

Zmienna	Ilość czasu			Chi ²	p
	< 2 godz.	3-4 godz.	> 5 godz.		
Płeć:					
kobieta	62,9	16,4	20,7	3,712	0,156
mężczyzna	55,2	23,9	20,9		
Miejsce zamieszkania:					
miasto	56,8	22,2	20,9	3,262	0,196
wieś	64,1	15,2	20,7		
Odległość do lasu:					
< 1 km	68,0	12,0	20,0	10,096	0,039
2-4 km	62,2	18,9	18,9		
> 5 km	51,9	25,3	22,8		

Źródło: opracowanie własne.

Płeć i miejsce zamieszkania respondentów nie różnicowały istotnie statystycznie odpowiedzi osób uczestniczących w badaniu ($p > 0,05$). W omawianych grupach dominowało spędzanie do 2 godzin czasu wolnego w lesie.

Analizując formy rekreacyjne wybierane przez młodzież w wolnym czasie spędzonym na terenie lasu (tab. 4), stwierdzono, iż płeć respondentów różnicuje istotnie statystycznie ($p < 0,05$) wybór form, takich jak: marsze i spacer, bieganie, zbieractwo, wycieczki, łowiectwo i gry terenowe. Z badań wynika, że domoną mężczyzn jest bieganie, łowiectwo i rozmaite gry terenowe. Kobiety preferują natomiast marsze i spacer, zbieranie runa leśnego, a także udział w wycieczkach.

Miejsce zamieszkania respondentów w niewielkim stopniu różnicowało wybór form rekreacyjnych, w których uczestniczyła młodzież (tab. 5). Różnice istot-

Tabela 4. Formy rekreacyjne realizowane w czasie wolnym a płeć

Formy rekreacyjne	Płeć		Chi ²	p
	kobiety	mężczyźni		
Marsze i spacer	58,2	42,9	9,037	0,003
Bieganie	15,2	27,0	8,410	0,004
Jazda rowerem	49,4	47,9	0,088	0,766
Jeździectwo	5,5	2,5	2,181	0,139
Zbieractwo (grzyby, runo leśne itp.)	48,1	36,2	5,576	0,018
Spotkania towarzyskie	23,6	28,2	1,072	0,300
Wycieczki	26,2	17,2	4,468	0,034
Łowiectwo	1,7	9,8	13,433	0,000
Obserwacje	16,5	12,9	0,966	0,325
Gry terenowe	6,3	16,0	9,719	0,002

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5. Formy rekreacyjne realizowane w czasie wolnym a miejsce zamieszkania

Formy rekreacyjne	Miejsce zamieszkania		Chi ²	p
	miasto	wieś		
Marsze i spacer	46,1	59,8	7,144	0,007
Bieganie	18,4	22,6	1,051	0,305
Jazda rowerem	50,4	46,9	0,466	0,495
Jeździectwo	5,1	3,0	1,019	0,313
Zbieractwo (grzyby, runo leśne itp.)	35,5	53,7	13,017	0,000
Spotkania towarzyskie	31,2	17,7	9,238	0,002
Wycieczki	25,2	17,7	3,175	0,074
Łowiectwo	3,8	6,7	1,654	0,198
Obserwacje	14,9	15,2	0,006	0,937
Gry terenowe	12,4	7,3	2,689	0,101

Źródło: opracowanie własne.

ne statystycznie stwierdzono w takich formach, jak: marsze i spacer, zbieractwo oraz spotkania towarzyskie ($p < 0,05$). Mieszkańcy miast częściej wybierali spotkania towarzyskie w wolnym czasie na terenie lasu niż ich rówieśnicy z terenów wiejskich, którzy preferowali raczej zbieractwo oraz marsze i spacer.

Wyboru form rekreacyjnych nie determinowała odległość do najbliższego lasu (tab. 6). Nie stwierdzono w tym względzie różnic istotnych statystycznie ($p > 0,05$). Potwierdzeniem tego są preferencje respondentów co do form rekreacji, przy czym formy biegowe nieco częściej wybierane były przez osoby mieszkające w niewielkiej odległości do lasu. Wraz z odległością spadało zainteresowanie bieganiem. Odwrotnie sytuacja przedstawia się w przypadku uczestnictwa w wycieczkach i spotkaniach towarzyskich. Respondenci częściej wybierali te

Tabela 6. Formy rekreacyjne realizowane w czasie wolnym a odległość do najbliższego lasu

Formy rekreacyjne	Odległość			Chi ²	p
	< 1 km	2-4 km	> 5 km		
Marsze i spacer	54,4	55,2	48,1	1,716	0,424
Bieganie	24,8	19,8	16,4	3,036	0,219
Jazda rowerem	45,6	50,0	50,0	0,665	0,717
Jeździectwo	4,0	3,5	5,1	0,458	0,795
Zbieractwo (grzyby, runo leśne, itp.)	49,6	43,1	38,6	3,438	0,179
Spotkania towarzyskie	24,0	25,9	26,6	0,252	0,881
Wycieczki	17,6	28,4	22,2	4,078	0,130
Łowiectwo	7,2	4,3	3,8	1,866	0,393
Obserwacje	18,4	11,2	15,2	2,441	0,295
Gry terenowe	12,0	7,8	10,8	1,240	0,538

Źródło: opracowanie własne.

formy, pomimo znacznie większej odległości od miejsca zamieszkania do lasu. Natomiast chęć spotykania się w towarzystwie nie była uzależniona od odległości, jaką trzeba było pokonać.

Różnice w ocenie korzyści ze spędzania czasu wolnego z uwzględnieniem podziału na płeć respondentów (tab. 7) stwierdzono w takich aspektach, jak: regeneracja fizyczna i psychiczna, względy poznawcze i edukacyjne, poprawa nastroju, potrzeba wysiłku fizycznego i poszukiwanie atrakcji ($p < 0,05$). Kobiety częściej zwracały uwagę na korzyści związane z relaksem, względami poznawczymi i edukacyjnymi oraz odczuciem poprawy nastroju. Mężczyźni wykazywali częściej w wolnym czasie potrzebę wysiłku fizycznego, a także potrzebę ciekawości, która wyrażała się w poszukiwaniu atrakcji.

Tabela 7. Korzyści ze spędzania czasu wolnego w lesie a płeć

Korzyści	Płeć		Chi ²	p
	kobieta	mężczyzna		
Regeneracja fizyczna i psychiczna (relaks)	62,9	49,1	7,503	0,006
Poznawcze i edukacyjne	8,0	2,5	5,515	0,019
Wymiar materialny (np. grzyby)	31,6	27,6	0,749	0,386
Wyciszenie	42,6	34,4	2,763	0,096
Odpoczynek	41,8	33,7	2,629	0,105
Poprawa nastroju	25,3	16,6	4,346	0,037
Rozładowanie stresu	21,5	21,5	0,000	0,991
Wysiłek fizyczny	10,1	21,5	9,887	0,002
Poszukiwanie atrakcji	5,5	12,3	5,873	0,015
Doskonalenie sztuki przetrwania (survival)	4,6	8,0	1,903	0,167
Rozrywka	10,5	13,5	0,809	0,368
Możliwość obcowania z ludźmi	8,0	12,3	1,985	0,159
Brak korzyści	2,1	3,1	0,363	0,546

Źródło: opracowanie własne.

Na różnice w ocenie korzyści wpływ miało miejsce zamieszkania respondentów ($p < 0,05$). Mieszkańcy miast częściej niż ich rówieśnicy z terenów wiejskich wskazywali na korzyści w postaci rozrywki, okazji do spotkań i obcowania z innymi ludźmi. Wielu z nich miało jednak problem z oceną lub wskazywali na brak korzyści. Respondenci z terenów wiejskich podkreślali korzyści związane z regeneracją fizyczną i psychiczną oraz wyciszeniem (tab. 8).

Odczuwanie barier ograniczających realizację czasu wolnego na terenach leśnych (tab. 9) w niewielkim stopniu zależało od płci respondentów. Uwagę zwraca jedynie w przypadku kobiet obawa przed kontaktem z dziką zwierzyną lub kleszczami, zaś u mężczyzn – mniejsza umiejętność organizowania czasu wolnego w środowisku leśnym ($p < 0,05$). W przypadku pozostałych ograniczeń nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie pod względem płci respondentów.

Tabela 8. Korzyści ze spędzania czasu wolnego w lesie a miejsce zamieszkania

Korzyści	Miejsce zamieszkania		Chi ²	p
	miasto	wieś		
Regeneracja fizyczna i psychiczna (relaks)	52,1	65,2	6,780	0,009
Poznawcze i edukacyjne	7,3	3,7	2,428	0,129
Wymiar materialny (np. grzyby)	26,9	34,8	2,809	0,094
Wyciszenie	33,3	47,6	8,189	0,004
Odpooczynek	41,4	34,1	2,175	0,140
Poprawa nastroju	18,4	26,2	3,502	0,061
Rozładowanie stresu	22,2	20,1	0,253	0,615
Wysiłek fizyczny	15,8	12,8	0,700	0,402
Poszukiwanie atrakcji	9,4	6,7	0,921	0,337
Doskonalenie sztuki przetrwania (survival)	5,6	6,7	0,226	0,635
Rozrywka	14,5	7,3	4,907	0,027
Możliwość obcowania z ludźmi	13,7	4,3	9,653	0,002
Brak korzyści	3,8	0,6	4,123	0,042

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 9. Ograniczenia udziału w czasie wolnym na terenach leśnych a płeć

Ograniczenia/bariery	Płeć		Chi ²	p
	kobiety	mężczyźni		
Zakaz wstępu na wybrane obszary lub poza wyznaczone trasy	19,8	19,0	0,041	0,840
Bariery środowiskowe/naturalne (np. bagna)	16,5	20,2	0,939	0,332
Oplaty wstępu	4,6	7,4	1,319	0,251
Brak zagospodarowania turystycznego	24,1	25,2	0,063	0,801
Niechęć wchodzenia do lasu lub nieumiejętność poruszania się w lesie	16,9	11,0	2,652	0,103
Brak oznaczenia miejsc i wybranych atrakcji	19,0	14,7	1,229	0,267
Odległość od miejsca zamieszkania	35,4	35,0	0,009	0,922
Obawa przed kontaktem ze zwierzyną, kleszczami	56,5	36,2	16,008	0,000
Brak inicjatorów czasu wolnego na terenach leśnych	13,5	13,5	0,000	0,998
Brak umiejętności organizacyjnych	3,0	8,6	6,165	0,013
Brak chęci przebywania w takim środowisku	19,0	22,7	0,816	0,366
Brak informacji o możliwościach spędzania czasu na terenach leśnych	19,8	14,1	2,189	0,138

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 10. Ograniczenia w spędzaniu czasu wolnego na terenach leśnych a miejsce zamieszkania

Ograniczenia/bariery	Miejsce zamieszkania		Chi ²	p
	miasto	wieś		
Zakaz wstępu na wybrane obszary lub poza wyznaczone trasy	17,5	21,9	1,213	0,271
Bariery środowiskowe/naturalne (np. bagna)	17,1	18,9	0,215	0,643
Opłaty wstępu	5,6	6,1	0,052	0,819
Brak zagospodarowania turystycznego	23,5	26,2	0,383	0,536
Niechęć wchodzenia do lasu lub nieumiejętność poruszania się w lesie	14,5	14,0	0,021	0,887
Brak oznaczenia miejsc i wybranych atrakcji	17,5	16,5	0,076	0,782
Odległość od miejsca zamieszkania	38,5	31,1	2,286	0,131
Obawy przed kontaktem ze zwierzyną, kleszczami	45,7	51,8	1,438	0,231
Brak inicjatorów czasu wolnego na terenach leśnych	13,7	13,4	0,005	0,940
Brak umiejętności organizacyjnych	5,1	5,5	0,025	0,874
Brak chęci przebywania w takim środowisku	20,9	20,1	0,039	0,842
Brak informacji o możliwościach spędzania czasu na terenach leśnych	14,9	21,3	2,711	0,099

Źródło: opracowanie własne.

Miejsce zamieszkania nie wpływało na ocenę ograniczeń udziału młodzieży w czasie wolnym na terenach leśnych ($p > 0,05$). Odczucia dotyczące ograniczeń były więc bardzo zbliżone w obu grupach. Młodzież pochodząca z miast, podobnie jak młodzież z terenów wiejskich, najczęściej wymieniała obawy przed kontaktem ze zwierzyną leśną lub kleszczami. W dalszej kolejności wybór lasu jako miejsca spędzania czasu wolnego był uzależniony od odległości, jaką trzeba pokonać z miejsca zamieszkania do najbliższego lasu, jak również od jego przystosowania i zagospodarowania turystycznego (tab. 10).

4. Podsumowanie

W wyniku przeprowadzonych badań nad czasem wolnym spędzonym przez młodzież z Państwowej Szkoły Wyższej w Białej Podlaskiej stwierdzono, że:

1. Płeć respondentów, ich miejsce zamieszkania ani odległość od miejsca zamieszkania do najbliższego lasu nie różnicują istotnie respondentów w odczuwa-

niu potrzeby spędzania czasu wolnego na terenach leśnych. Nieznacznie częściej mieszkańcy miast wskazywali na potrzebę takiego spędzania czasu wolnego niż młodzież z terenów wiejskich, przy czym im mniejsza była odległość do najbliższego lasu, tym większa potrzeba spędzania czasu wolnego w lesie.

2. Ilość czasu spędzanego w lesie uzależniona była od odległości miejsca zamieszkania do najbliższego lasu. Przeważały tu osoby spędzające do 2 godzin czasu wolnego w lesie, przy czym im większa była odległość do lasu, tym mniejsza potrzeba spędzania czasu wolnego w lesie.

3. Płeć respondentów różnicuje istotnie statystycznie wybór w czasie wolnym takich form, jak: marsze i spacer, bieganie, zbieractwo, wycieczki, łowiectwo i gry terenowe. Domeną mężczyzn okazało się bieganie, łowiectwo i rozmaite gry terenowe, zaś kobiety preferowały marsze i spacer oraz zbieranie runa leśnego, a także uczestnictwo w wycieczkach.

4. Miejsce zamieszkania respondentów w niewielkim stopniu różnicowało wybór form rekreacyjnych przez młodzież. Mieszkańcy miast preferowali spotkania towarzyskie w wolnym czasie na terenie lasu, a ich rówieśnicy z terenów wiejskich – zbieractwo oraz marsze i spacer.

5. Formy biegowe częściej były wybierane przez osoby mieszkające w niewielkiej odległości od lasu, a wraz ze zwiększającą się odległością spadało zainteresowanie bieganiem. Natomiast uczestnictwo w wycieczkach oraz spotkaniach towarzyskich miało charakter odwrotny. Według młodzieży chęć spotkania się w towarzystwie nie zależy od odległości, jaką trzeba pokonać.

6. Oceniając korzyści z uczestnictwa w czasie wolnym z uwzględnieniem podziału na płeć, stwierdzono, iż kobiety częściej zwracały uwagę na korzyści związane z relaksem, względami poznawczymi i edukacyjnymi oraz odczuciem poprawy nastroju, natomiast mężczyźni wykazywali raczej potrzebę wysiłku fizycznego, a także potrzebę ciekawości (poszukiwanie atrakcji).

7. Mieszkańcy miast częściej wskazywali na korzyści wynikające z rozrywki oraz okazji do spotkań i obcowania z innymi ludźmi, a mieszkańcy wsi podkreślali korzyści związane z regeneracją fizyczną i psychiczną oraz wyciszeniem.

8. Oceniając bariery ograniczające realizację czasu wolnego na terenach leśnych, uwagę zwraca jedynie w przypadku kobiet obawa przed kontaktem z dziką zwierzyną lub kleszczami, zaś u mężczyzn – mniejsza umiejętność organizowania wolnego czasu.

9. Młodzież pochodząca z miast, podobnie jak młodzież z terenów wiejskich, najczęściej wymieniała takie bariery, jak: obawa przed kontaktem ze zwierzyną lub kleszczami, a także odległość, jaką trzeba pokonać z miejsca zamieszkania do najbliższego lasu oraz nieodpowiednie przystosowanie i zagospodarowanie turystyczne miejsc leśnych.

Wyniki badań wskazują na większą potrzebę edukacji w środowiskach zarówno dzieci, jak i młodzieży, w tym młodzieży akademickiej. Las jest wyjątkowym

miejszem do podejmowania szeroko pojętej aktywności w czasie wolnym, bez konieczności ingerencji w naturalną przestrzeń. Bogactwo doznań i bodźców może bowiem pozytywnie wpływać na rozwój i życie człowieka w każdym wieku. Warunek jest jeden: trzeba tam być.

Literatura

- Asibey E.O.A. (1986), *Wildlife and Food Security*, paper prepared for FAO Forestry Department.
- Bernat S. (2011), Atrakcyjność dźwiękowa polskich parków narodowych, w: *Turystyka w lasach i na obszarach przyrodniczo cennych*, Studia i Materiały CEPL Rogów, R.13, nr 3(28): 83-88.
- Bombol M. (2008), *Czas wolny jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju społeczno-gospodarczego*, Monografie i opracowania nr 555, Warszawa: Wyd. SGH.
- Fąk T., Opoka D. (1995), Aspekty zdrowotne rekreacji ruchowej w opinii studentów AWF we Wrocławiu, w: *Styl życia a zdrowie. Dylematy teorii i praktyki*, red. Z. Czapliski, W. Muzyka, Olsztyn: PTP.
- Głowacki S. (2006), Znaczenie gospodarcze i rekreacyjne dolnych warstw lasu, *Leśne Prace Badawcze*, nr 3: 99-114.
- Heywood J.L. (2002), The cognitive and emotional components of behavior norms in outdoor recreation, *Leisure Science*, nr 24(3-4): 271-281.
- Janeczko E. (2002), *Środowiskowe i społeczne uwarunkowania rekreacyjnej funkcji lasów Mazowieckiego Parku Krajobrazowego* [praca doktorska], Warszawa: SGGW.
- Janeczko E. (2011), Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne Lasów Państwowych w Polsce – stan obecny i perspektywy, w: *Turystyka i rekreacja na obszarach niezurbanizowanych – wybrane zagadnienia*, red. J. Kiryjow, Warszawa: SGGW.
- Koziół L., Muszyński Z. (2009), Atrakcyjność rewirów leśnych jako obszarów recepcji turystycznej, *Zeszyty Naukowe MWSE*, nr 2(13): 317-327.
- Laurów Z. (2006), Niewykorzystanie walorów turystycznych polskich lasów, w: *Rola turystyki, rekreacji i zabawy w edukacji leśnej społeczeństwa*, Studia i Materiały CEPL Rogów, R. 8, nr 8(13): 121-129.
- Lindhagen A., Hornsten L. (2000), Forest recreation in 1977 and 1997 in Sweden: Changes in public preferences and behaviour, *Forest*, t. 73, nr 2: 143-153.
- Mandziuk A., Janeczko K. (2009), Turystyczne i rekreacyjne funkcje lasu w aspekcie marketingowym, w: *Turystyka w lasach i na obszarach przyrodniczo cennych*, Studia i Materiały CEPL Rogów, R.11, nr 4(23): 65-71.
- Milewski W. (red.) (2012), *Lasy w Polsce*, Warszawa: Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, www.lasy.gov.pl/dokumenty/materiały_promocyjne/lasy-w-polsce-2012/view [15.03.2014].
- Nolan J.M. (1998), The roots of tradition: Social ecology, cultural geography, and medicinal plant knowledge in tire Ozark-Ouachita Highlands, *Journal of Ethnobiology*, nr 18(2): 249-269.

- Palisano R.J., Chiarello L.A., Orlin M. (2011), Determinants of intensity of participation in leisure and recreational activities by children with cerebral palsy, *Developmental Medicine & Child Neurology*, nr 53: 142-149, doi:10.1111/j.1469-8749.2010.03819.x.
- Siwiński W. (1996), Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza w pozaszkolnej kulturze fizycznej i turystyce, w: *Sport, rekreacja ruchowa, turystyka*, red. W. Siwiński, Poznań: PDW Ławica.

Determinants of free time spent in forested areas by students of the Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

Abstract. The aim of the paper is to assess the determinants of free time spent in forested areas by students of the Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Poland. In the paper, the authors have assessed the need to spend free time in forest, the role of the forest in the respondents' lives, how much time they spend in this forest environment, and what forms of recreation they pursue here. The authors have also listed the benefits of spending free time in this environment, and what limitations young people have in organizing and using their free time in the forest. The above-mentioned aspects have been assessed analyzing the following factors: sex, place of residence, distance to the nearest forest. The empirical study was conducted in 2013, applying the diagnostic survey method and questionnaire form. The study was carried out on 400 students of the Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Poland. The university students mostly declared a will to spend their free time in forested areas, far away from the places they live in. The most popular forms of recreation were marches and strolls, and cycling. The respondents also displayed interest in other activities such as mushroom-picking and socializing in the forest. Spending time in the forest provides various benefits, as was listed by the youths surveyed, i.e. physical and mental recuperation of the body, the need for internal peace and rest, mood improvement, and the possibility of stress relief. While assessing the barriers to spending time in forested areas, the respondents pointed out fear of encountering wild animals and the possibility of being bitten by a tick. Quite an important barrier stated was the distance from the place of their residence to the nearest woods.

Keywords: free-time determinants, recreation, forest, youth

MACIEJ GREŃDA*, MAREK NOWACKI**

Czynniki warunkujące sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym. Analiza na przykładzie startowisk usytuowanych na Lijaku i Monte Grappie

Streszczenie. Celem artykułu jest identyfikacja czynników decydujących o wykonywaniu długich przelotów na paralotniach. W przypadku paralotniarstwa rekreacyjnego piloci są zgodni, że udany lot to taki, który trwa jak najdłużej i obejmuje możliwie największy pokonany dystans. Dane o wykonanych przelotach zostały zebrane na portalu internetowym xcc.paragliding.pl. Piloci paralotniowi umieszczają w nim zapisane przez przyrządy GPS trasy swoich przelotów, zwane *trackami*, wraz z datami wykonania i skrzydłami, na których lot się odbył. Dane meteorologiczne dla każdego przelotu uzyskano z serwisów pogodowych i na tej podstawie ustalono, w jakich warunkach odbywał się przelot. W celu sprawdzenia wpływu miejsca startu na osiągnięty przez pilotów wynik, *tracki* zostały zebrane z dwóch popularnych startowisk paralotniowych: Monte Grappy (Włochy) i Lijaka (Słowenia). W wyniku przeprowadzonych analiz stwierdzono, że sukces w paralotniarstwie zależy przede wszystkim od doświadczenia i umiejętności pilota, a w mniejszym stopniu od warunków atmosferycznych i rodzaju sprzętu. Doskonałość skrzydła i warunki pogodowe okazały się nie mieć istotnego lub niewielki wpływ na wyniki osiągnięte przez pilota. Charakterystyka obszarów, na których wykonywane są loty, jest na tyle istotna, że w celu wyłonienia czynników warunkujących sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym analizy należy wykonywać dla każdej destynacji paralotniarskiej osobno.

Słowa kluczowe: paralotniarstwo, rekreacja, determinanty sukcesu, długość przelotu

1. Wprowadzenie

Paralotniarstwo jest sportem i formą rekreacji polegającą na lataniu przy użyciu paralotni. Wywodzi się bezpośrednio ze spadochroniarstwa i lotniarstwa. Współ-

* Absolwent Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu.

** Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Instytut Nauk Ekonomicznych, e-mail: marek.nowacki@wsb.poznan.pl.

czesną formę przybrało pod koniec lat 70. we Francji. Od tego czasu jest jednym z najpopularniejszych sportów lotniczych, a zarazem najłatwiejszym, najbezpieczniejszym i najtańszym sposobem unoszenia się w powietrzu (Dudek, Włodarczyk 2006: 11).

Do uprawiania paralotniarstwa w Polsce niezbędne jest zdobycie licencji pilota, co wiąże się ze zdaniem egzaminu teoretycznego i praktycznego. Latać na paralotni można bez napędu (w sposób swobodny, PG) lub z napędem (paralotnie z napędem – PPG i motoparalotnie – PPGG). Do startu swobodnego potrzebny jest nawietrzny stok charakteryzujący się pewnym przewyższeniem, umożliwiającym rozbieg i osiągnięcie prędkości startowej. Takie starty wykonuje się w terenach górzystych lub na klifie nadmorskim. Do utrzymania się w powietrzu i kontynuowania lotu niezbędne są sprzyjające warunki atmosferyczne: dobra termika i korzystny kierunek wiatru. W terenie nizinnym start umożliwia wyciągarka, za pomocą której paralotniarz jest wynoszony na pewną wysokość, a po jej osiągnięciu odrzuca hol i odbywa swobodny lot. Loty z napędem wykonuje się na dwojakiego rodzaju sprzęcie: PPG – z silnikiem z przekładnią, śmigłem i zbiornikiem paliwa przymocowanymi do uprzęży za plecami pilota oraz PPGG (motoparalotnie) – z napędem przymocowanym do wózka, na którym siedzi pilot. Starty z napędem można wykonywać prawie w każdym otwartym terenie, o powierzchni wystarczającej do osiągnięcia prędkości startowej. Paralotniarz wykonuje wtedy lot dzięki sile napędowej silnika, a warunki atmosferyczne mają mniejszy wpływ na parametry lotu.

Paralotnia jest aerodyną, czyli statkiem powietrznym, którego siła nośna powstaje podczas oddziaływania powietrza na płat nośny. Jako taka wymaga od pilota nie tylko zdolności pilotażu samym statkiem, ale także znajomości i umiejętności czytania jego otoczenia. Paralotnia nie jest w stanie bezpośrednio oddziaływać na swą siłę nośną – musi do tego celu wykorzystywać pływy powietrza (Dudek, Włodarczyk 2006: 22).

W paralotniarstwie, jak w każdej dyscyplinie sportu i rekreacji, jest wiele czynników warunkujących sukces. Jego miarą są zazwyczaj pozycje zajmowane przez pilotów na zawodach i turniejach. Do najważniejszych można zaliczyć: doświadczenie i umiejętności pilota, parametry skrzydła, warunki atmosferyczne (chmury i opady, temperatura, ciśnienie powietrza, siła i kierunek wiatru, gęstość powietrza) oraz cechy charakterystyczne terenu (Pagen 1992; Currer 2011; Gotkiewicz 2014; Chyła 2014: 30-31; Whittall 2000: 15-20).

Doświadczenie i umiejętności pilota wiążą się z wyrobieniem odpowiednich nawyków, wypracowaniem technik pilotażu, obyciem z różnymi formami terenu i warunkami atmosferycznymi oraz umiejętnym ich wykorzystaniem do poprawiania swoich osiągnięć. Najbardziej rzetelnym wskaźnikiem doświadczenia pilota są godziny nalogu, czyli czasu spędzonego w powietrzu.

Do najważniejszych parametrów skrzydła należy jego prędkość trymowa, prędkość maksymalna oraz doskonałość aerodynamiczna. Prędkość trymowa to zwykle prędkość optymalna (dająca największy zasięg lotu), prędkość maksymalna to największa prędkość, z jaką może poruszać się paralotnia (tuż przed podwinięciem krawędzi natarcia), zaś doskonałość aerodynamiczna to stosunek współczynnika siły nośnej do współczynnika oporu (Dudek, Włodarczyk 2006).

Na wynik osiągnięty przez pilota wpływ ma wiele czynników pogodowych. Natężenie i kierunek wiatru bezpośrednio oddziałuje na prędkość paralotni i jej mobilność względem ziemi. Stopień i rodzaj zachmurzenia pośrednio wpływa na czas trwania lotu, a bezpośrednio na pułap praktyczny paralotni. Ponadto każdy opad atmosferyczny wyklucza przeprowadzanie lub kontynuację trwającego lotu. Do najważniejszych w tego rodzaju lotnictwie czynników meteorologicznych należą: chmury i opady, temperatura, ciśnienie, wiatr i gęstość powietrza (Ostrowski 2004).

Formy terenu mogą oddziaływać na paralotnię zarówno bezpośrednio, zmuszając pilota do ominięcia jakiejś przeszkody, jak i pośrednio, wpływając na otaczające je powietrze, które w locie musi uwzględnić pilot. Różne formy terenu tworzą nawietrzne i zawietrzne o różnym zasięgu i intensywności, a rozmaite formacje górskie wpływają na różnorodność występujących na nich noszeń. Dodatkowo niektóre cechy popularnych wśród paralotniarzy destynacji przyczyniają się do powstawania lokalnych zjawisk atmosferycznych mających niejednokrotnie wpływ na osiągnięte w nich wyniki (Chyła 2014).

W paralotniarstwie rekreacyjnym ocena współzawodnictwa odbywa się poprzez rankingi, za pomocą punktów przyznawanych za wykonywanie określonych zadań, gdyż nawet podczas zawodów niemożliwy jest równoczesny start zawodników ze względów bezpieczeństwa, ograniczonej pojemności startowisk i lądowisk czy zmienności warunków pogodowych.

W zależności od rodzaju zawodów wyniki obliczane są według określonych kryteriów bądź zależą od obiektywnej oceny sędziów (w przypadku zawodów akrobatycznych). W artykule analizie zostaną poddane wyniki Polskich Zawodów Przelotowych, których pomiar odbywa się za pomocą urządzenia wykorzystującego Global Positioning System. Urządzenie to archiwizuje przelot pilota, uwzględniając jego położenie i wysokość. Zapis trasy lotu, zwanej *trackiem* (ślądem), jest następnie oceniany przez automatyczny system według następujących kryteriów (XC Competitions 2014):

- lot po trójkącie – jeżeli odległość punktu początkowego i punktu końcowego wynosi nie więcej niż 15% długości trasy, która wiedzie przez trzy punkty definiujące trójkąt;
- lot po trasie trójkąta FAI – najkrótsze ramię trójkąta musi stanowić przynajmniej 28% całego trójkąta; taki lot jest punktowany za pomocą współczynnika 1,5 za każdy pokonany kilometr;

– trasy, które nie tworzą trójkąta zgodnie z powyższymi regulami są oceniane jako odległość od punktu początkowego trasy do punktu końcowego; punktacja w takich lotach jest obliczana za pomocą współczynnika 1,0 za każdy pokonany kilometr.

Polskie Zawody Przelotowe XCC są internetową platformą porównywania wyników oraz formą współzawodnictwa polskich pilotów w przelotach paralotniowych. Organizatorem zawodów jest Karkonoski Klub Paralotniowy. Uczestniczyć w nich może każdy pilot polskiej narodowości posiadający wymagane uprawnienia do wykonywania lotów paralotniowych. Ocenie podlegają loty wykonane na paralotniach w locie swobodnym, zarówno po starcie z biegu, jak i przy użyciu urządzenia holującego. Dokumentacja przelotów odbywa się za pomocą urządzenia GPS, jeśli może ono zapisać ślad zawierający pozycję i wysokość. Celem Polskich Zawodów Przelotowych jest popularyzacja lotów przelotowych oraz rozwój umiejętności i wzbogacanie doświadczenia pilotów. Ważne jest również stworzenie kompleksowej bazy danych *tracków*, która umożliwi lepsze planowanie i przeprowadzanie lotów, porównywanie przelotów i analizę ich konkretnych parametrów (XC Competitions 2014).

Jak dotąd w literaturze naukowej niewiele jest prac poświęconych czynnikom decydującym o sukcesie w paralotniarstwie. Dominują prace z zakresu medycyny, analizujące skutki wypadków z udziałem paralotniarzy (Feletti, Goin 2014; Feltracco i in. 2012: 1656-1658; Terra, Vloemans, Breederveld 2013: 143-145; Rekand 2012) lub prace dotyczące technicznych aspektów konstrukcji sprzętu paralotniowego (Teskey, Chow 2010; Sánchez, Contreras, Vázquez 2012) czy społecznych uwarunkowań uprawiania paralotniarstwa (Midol 1993; Franques i in. 2003: 121). Brakuje natomiast prac zawierających analizę wpływu różnych czynników na efektywność przelotów wykonywanych na paralotni. Dlatego celem artykułu stało się wykazanie wpływu różnych czynników (ludzkich, atmosferycznych i sprzętowych) na wykonywanie długich przelotów na paralotniach.

2. Metoda

W analizie zastosowano metodę wtórnej analizy danych pozyskanych z wielu różnych źródeł:

- dane o wykonanych przelotach uzyskano z portalu internetowego xcc.paragliding.pl,
- parametry skrzydeł wykorzystywanych przez pilotów – z portalu www.para2000.org,
- warunki atmosferyczne panujące podczas przelotów – z witryn: www.meteo.pl, www.windguru.cz, www.wunderground.com, www.csgnetwork.com.

Punkty. Za zmienną zależną uznano liczbę punktów zdobytych przez paralotniarzy w poszczególnych lotach, obliczonych na podstawie *tracków* zapisanych w systemie witryny XC Competitions. Do analizy przyjęto 120 *tracków*. Połowa z nich dokumentowała loty wykonane ze startu na Monte Grappie (Włochy), a druga połowa z Lijaka (Słowenia). Przeloty z Monte Grappy wykonywało 15 pilotów, zaś przeloty z Lijaka – 21 pilotów. Przeloty zostały wykonane w sezonach 2011, 2012 i 2013, w okresie od kwietnia do września.

Za zmienne niezależne uznano: miejsce startu (obszar przelotu), pilota, nalot pilota, typ skrzydła, prędkość trymową skrzydła, prędkość maksymalną skrzydła, zachmurzenie, siłę wiatru i pułap podstawy chmur.

Miejsce startu. Ze względu na różnorodność czynników warunkujących sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym niemożliwe jest bezpośrednie porównywanie przelotów wykonywanych z różnych startowisk, a co za tym idzie – zidentyfikowanie najistotniejszego z nich. Miejsce, w którym odbywa się lot, definiuje go tak bardzo, iż jedyną możliwością zestawienia i porównania czynników decydujących o uzyskanych punktach jest dokonanie tego dla każdej z destynacji osobno. W analizie uwzględniono dwa miejsca najczęściej wybierane przez pilotów XCC. Daje to możliwość zbadania wielu *tracków* zgłoszonych do konkursu i osiągnięcie miarodajnego wyniku analizy powyższych czynników. Analizowane przeloty zostały wykonane z dwóch startowisk: Monte Grappa we Włoszech i Lijak w Słowenii.

Wysoka na 1775 m n.p.m. Monte Grappa położona jest w regionie Veneto, na obszarze Prealp Weneckich we Włoszech. Swoją popularność zawdzięcza wielu łatwym startowiskom, które umożliwiają pilotom dostosowanie miejsca startu do kierunku wiejącego wiatru. Najpopularniejsze startowisko da Beppi położone jest na wysokości 830 m n.p.m. Start na Monte Grappie możliwy jest przy wietrze zachodnim, południowym oraz południowo-wschodnim. Taki zakres startowisk w połączeniu z lokalnymi zjawiskami meteorologicznymi sprawia, iż Monte Grappa jest jedną z najczęściej lotnych destynacji paralotniarskich. Możliwość częstego odbywania lotów i dostosowywania startowiska do wymagań związanych z wiatrem i kierunkiem przelotu ułatwia osiąganie wysokich wyników w rankingu. Do najważniejszych czynników warunkujących sukces pilotów tu startujących należy częstość występowania zjawisk termicznych, ukształtowanie góry i sąsiedztwo innych wzniesień. Obecność termiki Monte Grappa zawdzięcza dużemu przedpolu, które nagrzewa się i tworzy liczne bąble termiczne. Te, przemieszczając się z wiatrem od morza, przyczepione do podłoża napotykać na masyw, która stanowi punkt zapalny (*thermal trigger point*). Tutaj odrywają się od gruntu i wędrując ku górze, zabierają pilotów ze sobą (Schwenk, Sapeta 2013).

Lijak to położona na północnej krawędzi Alp Dynarskich, koło Sztubaju i Tolmina, jedna z najpopularniejszych destynacji paralotniowych Słowenii. Na górze znajduje się tylko jedno oficjalne startowisko, usytuowane na wysokości

zaledwie 570 m n.p.m. Zarówno wielkość startu, jak i jego lokalizacja bezpośrednio przy urwisku utrudniają rozpoczęcie lotu początkującym pilotom. Nawet w przypadku zaawansowanych paralotniarzy zaleca się wyczekanie na odpowiednie warunki: południowy wiatr z odchyłkami do 45° oraz siłę wiatru odpowiednią do startu alpejskiego (zależnie od skrzydła i umiejętności pilota). Swoją popularność, mimo utrudnień wynikających z charakteru startowiska, Lijak zawdzięcza obecnym tam formacjom skalnym, które tworzą łatwe do przewidzenia i znalezienia kominy termiczne. Ciągące się przez wiele kilometrów ściany górskie umożliwiają długie loty żaglowe, nawet gdy obszar nie jest bardzo aktywny termicznie. Południowy wiatr potrzebny do startu często generuje się lokalnie na rozległym przedpolu. Okolice startowiska są chronione przed borą, czyli silnym wiatrem występującym w okolicznej Dolinie Vipavy. To sprawia, że Lijak jest bardzo często lotny, a dobre wyniki można tu osiągać nawet przy słabych i przeciętnych warunkach pogodowych.

Pilot. Pilot to paralotniarz, który wykonał lot zapisany w danym *tracku*. W badanej próbie znalazło się 36 pilotów zarejestrowanych w systemie www.xcc.paragliding.pl, którzy w latach 2011-2013 wykonywali przeloty ze startowisk położonych na Monte Grappie i Lijaku.

Nalot. Nalot poszczególnych pilotów uzyskano z witryny www.xcc.paragliding.pl. Dla każdego pilota zsumowano liczbę godzin spędzonych w powietrzu w sezonie, z którego pobrano był *track*, i zapisanych w *trackach* umieszczonych w systemie.

Typ skrzydła. W analizie znalazło się 19 skrzydeł, na których wykonano badane loty. Skrzydła pochodziły od 10 producentów.

Prędkość trymowa. Prędkość trymowa to fabryczna prędkość skrzydła, z jaką leci ono przy założeniu braku jakichkolwiek ingerencji ze strony pilota, dla średniej masy startowej określonej dla danego modelu. Mierzona jest w kilometrach na godzinę. Parametry skrzydeł pobrano z portalu www.para2000.org.

Prędkość maksymalna. Prędkość maksymalna to maksymalna prędkość skrzydła dla średniej masy startowej określonej dla danego modelu. Mierzona jest w kilometrach na godzinę. Parametry skrzydeł pobrano z portalu www.para2000.org.

Speed. Pod pojęciem *speedu* rozumie się różnicę między prędkością trymową a prędkością maksymalną dla średniej masy startowej określonej dla danego modelu. Mierzony jest w kilometrach na godzinę. Parametry skrzydeł pobrano z portalu www.para2000.org.

Siła wiatru, czyli uśredniona dla czasu trwania lotu prędkość wiatru mierzona w metrach na sekundę. Siłę wiatru dla każdego z przelotów odczytano z witryn www.meteo.pl i www.windguru.cz/pl.

Zachmurzenie, czyli procentowy stopień pokrycia nieba przez chmury. Zachmurzenie odczytano z witryn: www.wunderground.com/history, www.meteo.pl i www.windguru.cz/pl.

Podstawa chmur, czyli najniższa wysokość widzialnej części chmur, mierzona w metrach n.p.m. Podstawę chmur odczytano z witryn: www.wunderground.com/history i www.csgnetwork.com/estcloudbasecalc.html.

Rozkłady zmiennych oraz analizę związków pomiędzy analizowanymi zmiennymi wykonano za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji (ANOVA) oraz regresji liniowej. W obliczeniach wykorzystano pakiet STATISTICA 8.0.

3. Wyniki badań

Analiza rozkładu zmiennej „liczba punktów” wykazała, że zróżnicowanie analizowanych lotów jest bardzo duże. Ze 120 analizowanych *tracków* najmniejszą wartość, równą 3,33 pkt, uzyskał pilot w locie wykonanym ze startowiska na Lijaku, zaś największą, równą 107,32 pkt, uzyskał inny pilot, także ze startu wykonanego z Lijaka. Średnia uzyskanych przez pilotów punktów wyniosła 34,48, przy dość dużym zróżnicowaniu obliczonym za pomocą odchylenia standardowego, wynoszącym 22,68 pkt.

Miejsce startu. Uzyskane liczby punktów były znacznie zróżnicowane ze względu na miejsce startu. Średnia punktów uzyskanych przez pilotów startujących z Lijaka wyniosła 36,57, przy odchyleniu standardowym równym 26,06, zaś na Monte Grappie była znacznie niższa i wyniosła 32,40, przy odchyleniu standardowym równym 18,71. Jednak po przeprowadzeniu analizy wariancji liczby punktów względem miejsca startu okazało się, że nie różnicuje ono w sposób istotny statystycznie uzyskanych w przelotach wyników ($F = 1,01$; $p = 0,31$). Oznacza to, że dla badanej grupy pilotów miejsce startu nie ma wpływu na osiąganą przez nich długość przelotu.

Pilot. Zróżnicowanie pod względem średniej liczby zdobytych punktów pomiędzy poszczególnymi pilotami w analizowanej grupie okazało się bardzo duże i wyniosło od 9,54 do 90,15 pkt, przy odchyleniu standardowym równym 22,68. Analiza wariancji zmiennej „liczba punktów”, wykazała istotne zróżnicowanie ze względu na zmienną „pilot” ($F = 3,16$; $p < 0,001$; $\eta = 0,56$).

Zróżnicowanie terenu i różnorodność form skalnych w połączeniu ze zmiennymi kierunkami wiatru wymagają od pilotów stałej czujności, podejmowania szybkich decyzji i umiejętnego manewrowania paralotnią. Trafne podejmowanie decyzji o przeskokach nad dolinami, wykorzystywanie trudnych noszeń i unikanie niebezpiecznych obszarów z pewnością przyczyniło się do sukcesu bardziej doświadczonych pilotów. W regionie Monte Grappa elementem, który na *tra-*

ckach odróżniał pilotów zdobywających więcej punktów, był przeskok nad Doliną Brenty, zaś w rejonie Lijaka – przeskok nad Doliną Ajdovščiny. Przeskok taki wymaga poprawnego oszacowania potrzebnego do pokonania dystansu – w przypadku nieudanej próby przeskoku paralotniarz zmuszony jest bowiem zazwyczaj lądować poza wyznaczonymi lądowiskami, na terenie do tego nieprzystosowanym. Element ten miał istotny wpływ na istotność czynnika, jakim jest pilot, w osiągnięciu wysokich wyników.

Skrzydło. Piloci korzystali z 19 różnych skrzydeł pochodzących od 10 producentów (tab. 1). Najliczniej reprezentowany był producent Nova (4 skrzydła), a najrzadziej: Swing, Triple Seven i Windtech (po 1 skrzydło). Analiza wariancji wykazała istotne zróżnicowanie liczby punktów w zależności od posiadanego skrzydła ($F = 2,17$; $p = 0,013$, $\eta = 0,22$). Największą średnią liczbę punktów uzyskano na skrzydle Nova ION (60,55) oraz Skywalk Chili 2 (54,94), zaś najmniejszą – na Sol Ellus 3 (11,29) i Dudek Optic (15,55).

Tabela 1. Skrzydła na których wykonano przeloty

Swing	Triple Seven	Skywalk	Ozone	Sol	Nivius	Nova	Advance	Windtech	Dudek
Mistral 7	Rook	Chili 3 Chili 2	Rush 3 Swift 2	Ellus 4 Ellus 3	Hook 2 Hook 3	Mentor 2 ION Mentor Mentor 3	Epsilon 5 Sigma 8.27	Tecno	Nemo 2 Optic

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wariancji przeprowadzona dla każdego ze startowisk wykazała jednak związek skrzydła z liczbą zdobytych punktów tylko dla regionu Monte Grappa ($F = 2,66$; $p = 0,016$) (dla samego Lijaka $F = 1,07$; $p = 0,40$). Główną przyczyną tego mogą być długie i trudne przeskoki, które otwierają pilotom znacznie większe możliwości przelotowe – wysokiej klasy skrzydło znacznie lepiej pokonuje dłuższe dystanse nad dolinami. Zróżnicowanie form terenowych występujących w regionie Monte Grappa wymaga też od skrzydła większej elastyczności. Zwiększenie sterowności i zwrotności znacznie ułatwia wykorzystywanie nierównych noszeń. Wszystkie te czynniki sprawiają, że model i marka skrzydła mogą być niezwykle istotne w przypadku przelotów wykonywanych w regionie Monte Grappa. Brak związku modelu skrzydła z wynikami osiąganymi na Lijaku może zaś wynikać z charakteru tego regionu: piloci wykonujący tu przeloty w znacznie większym stopniu wykorzystują noszenia żaglowe niż termiczne. Loty żaglowe opierają się na halsowaniu wzdłuż zbocza, a na Lijaku można wykonywać bardzo długie halsy, a więc zwrotność, sterowność i elastyczność skrzydła nie są tu tak ważne.

Nalot. Nalot analizowanych pilotów w badanej próbie był bardzo zróżnicowany i wynosił od 8 do 479 godzin, przy średniej 123 godzin i odchyleniu standardowym $\delta = 98,26$. Analiza regresji pomiędzy liczbą uzyskanych punktów a nalotem wykazała silny związek ($\beta = 0,293$; $p = 0,001$). Wynika z tego, że doświadczenie pilota jest niezwykle ważnym czynnikiem. Znajomość terenu i przewidywanie z dużym prawdopodobieństwem miejsc występowania noszeń znacznie ułatwia planowanie lotu i optymalizuje wykorzystanie każdego halsu podczas lotów żaglowych i termicznych.

Prędkość trymowa. Minimalna prędkość trymowa badanych skrzydeł wyniosła 37 km/h, maksymalna – 40 km/h, zaś średnia – 38,44 km/h. Odchylenie standardowe prędkości trymowej analizowanych skrzydeł wyniosło 1,067 km/h, co świadczy o bardzo podobnym zakresie prędkości trymowej wszystkich badanych modeli. W próbie można zauważyć tendencję do używania skrzydeł o średniej prędkości dla swojej klasy. Zarówno najszybsze, jak i najwolniejsze modele używane były rzadziej. Analiza regresji przeprowadzona dla zmiennej „punkty względem prędkości trymowej” wykazała, że nie ma istotnego związku pomiędzy badanymi zmiennymi ($\beta = 0,075$; $p = 0,72$).

Prędkość trymowa okazała się więc czynnikiem nieistotnym w osiągnięciu wysokich wyników. Bezpośrednią przyczyną jest rzadkie latanie z prędkością trymową w warunkach termicznych. Piloci zmuszeni są używać prędkości optymalnej w celu reagowania na różne deformacje skrzydeł w turbulentnym powietrzu oraz maksymalnego zwiększania zasięgu swojej paralotni. Zmierzenie wpływu czynnika, jakim jest prędkość optymalna, jest jednak niezwykle trudne, ze względu na to, że zmienia się znacząco w zależności od masy pilota i jego ułożenia w przedziale wagowym skrzydła, siły wiatru oraz tego, czy paralotnia leci pod wiatr, czy z wiatrem.

Prędkość maksymalna. Zróżnicowanie prędkości maksymalnej wśród badanych skrzydeł jest nieco większe niż prędkości trymowej. Jej wartość minimalna wyniosła 47 km/h, zaś maksymalna 56 km/h. Odchylenie standardowe dla analizowanych skrzydeł wyniosło 1,56 km/h. Analiza rozkładu zmiennej „prędkość maksymalna” wskazuje na tendencję do używania przez pilotów skrzydeł o możliwie największej prędkości maksymalnej. Analiza regresji pomiędzy punktami a prędkością maksymalną nie wykazała istotnego związku ($\beta = 0,155$; $p = 0,22$).

W świetle badań prędkość maksymalna jest dla osiągnięcia sukcesów nieistotna. Żaglowy charakter wykonywanych tam lotów sprawia, że prędkość ta ustępuje znacznie prędkości optymalnej. Rzadko pojawia się potrzeba przeskoku z jednego noszenia w drugie, a duszenia są na tyle rzadkie i słabe, że ucieczka z nich nie wymaga zwiększania prędkości paralotni. Stałe, żaglowe noszenia sprawiają, że prędkość maksymalna jest na Lijaku nieistotna. Natomiast analiza przeprowadzona dla przelotów wykonanych z Monte Grappy wykazała dużą korelację między długością przelotu a prędkością maksymalną ($\beta = 0,397$; $p = 0,001$).

Prędkość maksymalna warunkuje sukcesy na Monte Grappie. Góra ta wymaga bowiem częstego używania i wykorzystuje w pełni swą funkcjonalność. Na Lijaku, gdzie noszenia są stałe i bardzo rzadko konieczne jest użycie prędkości maksymalnej, czynnik ten nie jest istotny.

Speed. Minimalny *speed* dla badanych skrzydeł wyniósł 10 km/h, maksymalny 18 km/h, zaś średnia wartość dla wszystkich skrzydeł wyniosła 13,64 km/h, przy odchyleniu standardowym równym 1,58. Nie stwierdzono istotnego związku między wielkością *speeda* a uzyskiwanymi punktami ($\beta = 0,13$; $p = 0,42$).

Speed obrazuje elastyczność prędkości, jaką może osiągać skrzydło. O ile prędkość maksymalna na Monte Grappie okazała się istotnym czynnikiem, o tyle *speed* w świetle badań nie jest istotny. Powodem może być to, że jest on mierzony rozpiętością między prędkością maksymalną a trymową, której braku istotności dowiodły już wcześniejsze analizy. Elastyczność skrzydła w zakresie prędkości nie jest bowiem tak ważna jak sama prędkość paralotni. Niższa prędkość trymowa, która wpływa na wielkość *speeda*, nie ma w świetle badań istotnego znaczenia w przelotach.

Wiatr. Minimalna siła wiatru dla analizowanych przelotów wyniosła 2 m/s, maksymalna 13 m/s, przy średniej sile wiatru dla wszystkich przelotów 7,85 m/s i odchyleniu standardowym w badanej grupie równym 2,28 m/s. Wykonana analiza regresji między liczbą zdobytych punktów a siłą wiatru wiejącego podczas przelotu nie wykazała istotnego związku ($\beta = 0,069$; $p = 0,45$).

Ani na Monte Grappie, ani na Lijaku wiatr nie należy do istotnych czynników warunkujących sukces paralotniarzy. Duża liczba startowisk na różnych wysokościach zorientowana na różne kierunki sprawia, iż wiatr wiejący z różnych stron nie jest przeszkodą. Wielość i różnorodność formacji skalnych, uformowanie terenu i położenie góry dają możliwość wykorzystania noszeń przy prawie każdej sile wiatru. Wiatr można więc podzielić na taki, przy którym można latać, i taki, który latanie uniemożliwia. W przypadku zebranych *tracków*, które świadczą o odbyciu lotu przy wietrze go umożliwiającym, siła wiatru jest nieistotna. Stwierdzony brak istotności tego czynnika może wynikać z niemożności określenia siły wiatru na różnych wysokościach, na których znajdowali się piloci w trakcie przelotu.

Zachmurzenie. Zróżnicowanie zachmurzenia podczas analizowanych przelotów było znaczne: wynosiło od 0% do 100%. Średnie zachmurzenie dla wszystkich przelotów wyniosło 33,14%, przy odchyleniu standardowym 27,21%, co świadczy o dość dużych różnicach w zachmurzeniu podczas badanych przelotów. Analizując rozkład zmiennej „zachmurzenie”, można zaobserwować wyraźną preferencję wśród pilotów co do wykonywania lotów przy mniejszym zachmurzeniu i unikania latania przy zachmurzeniu powyżej 60%. Analiza regresji liczby punktów względem zachmurzenia nie wykazała istotnego związku ($\beta = -0,3$; $p = 0,78$). Jednak analiza przeprowadzona tylko dla lotów wykonanych z Monte Grappy wykazała bardzo istotny związek ($\beta = 0,280$; $p = 0,030$) (w przypadku Li-

Tabela 2. Zestawienie czynników wpływających na liczbę punktów

Czynnik	Miejsce startu	Pilot	Skrzydło	Nalot	Prędkość trymowa	Prędkość max	Speed	Siła wiatru	Zachmurzenie
Wpływ	nie	tak	tak	tak	nie	tak	nie	nie	tak

Źródło: opracowanie własne.

jaka takiej zależności nie ma). Brak chmur, które często znaczą miejsca kominów termicznych, zazwyczaj świadczy o braku termiki, a pełne zachmurzenie nieba blokuje zjawiska termiczne. W okolicach Bassano del Grappa kominy termiczne występują bardzo często i przy różnych progach zachmurzenia, a umiejętność przewidywania miejsc ich występowania znacznie ułatwia pilotom wykorzystywanie noszeń.

Podstawa chmur. Minimalna wysokość podstawy chmur podczas analizowanych przelotów wyniosła 960 m n.p.m., maksymalna 2440 m n.p.m., średnia 1553,66 m n.p.m., a odchylenie standardowe 386,32 m. Świadczy to o dużym zróżnicowaniu wysokości podstaw chmur podczas wykonywanych lotów. Analiza rozkładu zmiennej „podstawa chmur” dla Monte Grappy wskazuje na tendencję do wykonywania lotów przy podstawie chmur znajdującej się na wysokości zbliżonej do wysokości najwyższego z używanych przez pilotów startowiska (1280 m n.p.m.). Rozkład zmiennej dla Lijaka wskazuje zaś na tendencję do wykonywania lotów, kiedy podstawa budowała się na wysokościach od 1600 do 2000 m. W wyniku przeprowadzonej analizy regresji nie stwierdzono związku podstawy chmur z długością przelotów wykonywanych na Monte Grappie i Lijaku ($\beta = 0,147$; $p = 0,10$). W obu miejscach podstawa chmur okazała się nieistotna dla długości przelotu, ale przyczyny takiego wyniku mogą być różne. Na Monte Grappie podstawa chmur, chociaż często stanowi pułap osiągnięty przez pilotów, nie przeszkadzała im w żaden sposób osiągać wysokich wyników. Na Lijaku natomiast podstawa chmur niejednokrotnie okazywała się pułapem dla paralotniarza nieosiągalnym (zbyt wysokim). W tabeli 2 zestawiono zweryfikowane zależności między liczbą punktów a zmiennymi niezależnymi.

4. Podsumowanie

Celem opracowania było ustalenie czynników warunkujących sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym. Dziewięć wybranych czynników zestawiono z wynikami uzyskanymi podczas przelotów wykonanych w dwóch destynacjach paralotniarskich. Wybór Lijaka i Monte Grappy uzasadniony był ich popularnością wśród

pilotów, zwłaszcza startujących w zawodach klasy FUN (lataniu na skrzydłach rekreacyjnych), a co za tym idzie – dużą liczbą *tracków* dokumentujących przeloty z tych miejsc.

Z trzech wybranych czynników charakteryzujących skrzydło paralotniowe tylko prędkość maksymalna okazała się istotna dla długości wykonanego przelotu, i to tylko w jednej z badanych destynacji – Monte Grappie. Ma to związek z wpływem modelu skrzydła na osiągnięte wyniki. Jednak dokładne określenie wpływu na sukces przelotowy konkretnych cech skrzydła okazało się niemożliwe ze względu na ich złożoność.

Przeprowadzona analiza dowiodła istotnej roli pilota w osiągnięciu przez niego sukcesie przelotowym. Zarówno na Lijaku, jak i na Monte Grappie umiejętności pilota okazały się kluczowe (Gotkiewicz 2014).

Kolejnym poddanym analizie czynnikiem był nalot pilota, obrazujący jego zaznajomienie z oblatywanym terenem. Znajomość terenu oraz przewidywanie miejsc występowania noszeń znacznie ułatwia planowanie lotu i optymalizuje wykorzystanie każdego halsu podczas lotów żaglowych oraz termicznych.

Czynniki charakteryzujące warunki pogodowe – podstawa chmur i siła wiatru – w świetle badań okazały się nieistotne. Ich wpływ na paralotniarstwo jest niezaprzeczalny, ale jeżeli warunki pogodowe pozwalają na odbycie lotu, ich charakterystyka staje się mniej istotna dla osiągniętych wyników. Badania dowiodły, że jedynym czynnikiem meteorologicznym mogącym mieć wpływ na sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym jest zachmurzenie. Na Monte Grappie wiąże się ono bezpośrednio z występowaniem i wyznaczaniem noszeń termicznych. Na Lijaku zaś bardziej wskazuje na obecność innych okoliczności sprzyjających przelotom niż samo wpływa na loty.

Na podstawie przeprowadzonych analiz sformułowano następujące wnioski:

1. Cechy charakterystyczne obszarów, na których dokonuje się przelotów, są na tyle istotne, że dla uchwycenia większej liczby czynników warunkujących sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym należałoby analizować wszystkie destynacje paralotniarskie osobno.

2. W celu zidentyfikowania cech osobowych pilotów jako czynników warunkujących sukces w paralotniarstwie rekreacyjnym badania należałoby przeprowadzić na większej liczbie pilotów, archiwizujących wszystkie swoje przeloty odbyte na tym samym obszarze i w tych samych terminach, a także wziąć pod uwagę inne cechy pilotów.

3. Wpływ zachmurzenia na osiągnięte sukcesy zależy od charakteru wykorzystywanych przez pilotów noszeń – rośnie w przypadku lotów termicznych, maleje przy lotach żaglowych.

4. Celem dokładnego ustalenia wpływu wiatru na sukces należałoby dokonywać jego stałych pomiarów podczas przelotu (zarówno siły, jak i kierunku), gdyż siła i kierunek wiatru mogą się zmieniać w zależności od wysokości i miej-

sca, w którym znajduje się pilot. Tak szczegółowe pomiary byłyby możliwe tylko wtedy, gdyby piloci biorący udział w badaniu podczas całego swojego przelotu używali sond połączonych z przyrządami GPS.

5. Największe trudności napotkane podczas prowadzenia badań wynikały z ograniczeń baz danych portali meteorologicznych. Archiwa prognoz pogody nie zawierają wszystkich niezbędnych do analiz informacji. W celu zwiększenia wiarygodności uzyskanych danych porównywano prognozy z różnych źródeł, co skutkowało jednak niespójnością uzyskiwanych informacji i trudnością w oszacowaniu stanu faktycznego. Kolejnym problemem okazała się niedoskonałość systemu xcc.paragliding.pl, który nie zawierał wszystkich *tracków* pilotów, a jedynie te, które piloci postanowili udostępnić. Także mierzalne parametry techniczne skrzydeł paralotniowych okazały się niemiarodajne, gdyż umożliwiły jedynie ustalenie istotności wpływu samego skrzydła, a nie jego konkretnych parametrów. Dalsze badania należałoby przeprowadzić na wcześniej określonej grupie pilotów, archiwizujących wszystkie swoje przeloty odbyte na tym samym obszarze i w tych samych terminach. Każdy z pilotów powinien wykonać loty na różnych skrzydłach i w różnych konfiguracjach obciążeniowych sprzętu (Gotkiewicz 2012). Badania powinny być wykonane osobno dla każdej analizowanej destynacji paralotniowej, a celem zwiększenia ich rzetelności – powtórzone w kilku sezonach.

Literatura

- Chyla Ł. (2014), *Meteorologia, Vario*, nr 11: 30-31.
- Cumulus Cloud Base Calculator (2014), www.csgnetwork.com/estcloudbasecalc.html [10.09.2014].
- Currer I. (2011), *Touching Cloudbase: The Complete Guide to Paragliding*, Gloucester: Air Supplies.
- Dudek P., Włodarczyk Z. (2006), *Paralotniarstwo*, Bydgoszcz: Arete.
- Feletti F., Goin J. (2014), Accidents and injuries related to powered paragliding: A cross-sectional study, *BMJ Open*, t. 4, nr 8 [2.12.2014].
- Feltracco P., Barbieri S., Galligioni H., Pasin L., Gaudio R.M., Tommasi A., Zucchetto A., Trevisiol P., Ori C., Avato F.M. (2012), A Fatal Case of Anaphylactic Shock During Paragliding, *Journal of Forensic Sciences*, t. 57, nr 6: 1656-1658.
- Franques P., Auriacombe M., Piquemal E., Verger M., Brisseau-Gimenez S., Grabot D., Tignol J. (2003), Sensation seeking as a common factor in opioid dependent subjects and high risk sport practicing subjects. A cross sectional study, *Drug & Alcohol Dependence*, t. 69, nr 2: 121-126.
- Gotkiewicz Z. (2012), Ciężki problem, czyli jak dobrać rozmiar skrzydła do swojej wagi, *Vario*, nr 3: 52-59.
- Gotkiewicz Z. (2014), *Suma wszystkich błędów w paralotniarstwie*, Warszawa: Pararara.

- Meteo.pl (2014), www.meteo.pl [8.09.2014].
- Midol N. (1993), Cultural Dissents and Technical Innovations in the „Whiz” Sports, *International Review for the Sociology of Sport*, t. 28, nr 1: 23-32.
- Ostrowski M. (2004), *Meteorologia dla lotnictwa sportowego*, Warszawa: Wyd. Przegląd Lotniczy.
- P@R@2000 – Parapente/Paraglider – para2000 (2014), www.para2000.org [10.09.2014].
- Pagen D. (1992), *Understanding the sky*, Spring Mills: Sport Aviation.
- Rekand T. (2012), The epidemiology of injury in hang-gliding and paragliding, *Medicine and Sport Science*, t. 58: 44-56.
- Sánchez M.D., Contreras L.P., Vázquez C. (2012), A Polymer Optical Fiber Fuel Level Sensor: Application to Paramotoring and Powered Paragliding, *Sensors*, t. 12, nr 5: 6186-6197.
- Schwenk A., Sapeta S. (2013), Kompas XC/Bassano, *Vario*, nr 7: 56-62.
- Terra M., Vloemans A.F., Breederveld R.S. (2013), Frostbite injury: A paragliding accident at 5500 meters, *Acta Chirurgica Belgica*, t. 113, nr 2: 143-145.
- Teskey W.J.E., Chow J.C.K. (2010), Determining a free flight performance surface by mathematical optimization techniques utilizing an air speed indicator, MEMS inertial sensors and a variometre, *Journal of Applied Geodesy*, t. 4, nr 2: 61-68.
- Weather History & Data Archive/Weather Underground (2014), www.wunderground.com/history [10.09.2014].
- Whittall N. (2000), *Paragliding: The Complete Guide*, Guilford: The Lyones Press.
- WindGURU (2014), www.windguru.cz/pl [10.09.2014].
- XC Competitions (2014), www.xcc.paragliding.pl [10.09.2014].

Factors of success in recreational paragliding – The case of Monte Grappa and Lijak take-offs

Abstract. The aim of this study is to identify the factors influencing the performance of long flights in paragliding. In the case of recreational paragliding pilots agree that a successful flight is one that lasts as long as possible and contains the largest possible distance traveled. Data of analyzed flights were collected using a web portal - xcc.paragliding.pl. Paraglide pilots place tracks of their flights recorded by GPS devices in the system, along with the dates of their flights, and wings on which the flight was executed. Meteorological data for each flight is obtained from the weather service portals, and thus, the conditions under which the flight took place are established. In order to check the impact of the takeoff site on the result achieved by the pilots, tracks were collected from two popular paragliding destinations in Europe: Monte Grappa (Italy) and Lijak (Slovenia). The performed analyzes revealed that success in paragliding primarily determines the experience and skills of the pilot and, to a lesser extent, the weather conditions and characteristics of the equipment. A perfect pilot and weather conditions, in the light of the studies, did not have a significant effect on the results achieved by the pilot. Characteristics of the areas where the pilots are flying are so important, that in order to identify the determinants of success in recreational paragliding, analyzes should be performed for each destination separately.

Keywords: paragliding, recreation, factors of success, flight distance

MATYLDA GWOŹDZICKA-PIOTROWSKA*

Konsument – klient biura podróży a prawo do odstąpienia od umowy o podróż

Streszczenie. W dzisiejszym świecie podróżowanie jest bardzo powszechne. Niekiedy jest nie tylko sposobem na spędzenie urlopu i wypoczynek, ale też sposobem na życie. W każdej z tych sytuacji należy pamiętać o uprawnieniach przysługujących klientowi biura podróży (a w szczególności konsumentowi), włącznie z prawem do odstąpienia od umowy zawieranej w biurze podróży, na targach turystycznych czy przez Internet. Świadomość turystów jest coraz większa i częściej dochodzą oni swoich praw przed odpowiednimi instytucjami. Regulacje w państwach europejskich są zaś coraz bardziej zharmonizowane.

Słowa kluczowe: konsument, ochrona, prawo konsumenckie, umowa zawierana na odległość, odstąpienie, umowa o podróż, usługi turystyczne

1. Wprowadzenie

W związku z intensywnym rozwojem rynku turystycznego (a także otwarciem granic Unii Europejskiej) w szybkim tempie zmieniają relacje prawne jego uczestników – biura podróży i agencje turystyczne musiały podjąć próbę dostosowania nie tylko swojej oferty turystycznej, ale także całej procedury, której wynikiem jest podpisanie z klientem umowy o świadczenie usług turystycznych, zwanej umową o podróż (wycieczkę). Obecnie biura podróży oferują najczęściej zestaw usług turystycznych o jednolitym programie za cenę łączną. Całość tę tworzą takie elementy, jak: przewóz, zakwaterowanie, wyżywienie, opieka pilota,

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Zakład Bezpieczeństwa Wewnętrznego, e-mail: matylda.gwozdicka@gwozdicka.com.pl, tel. 61 852 02 43.

usługi przewodnickie, a cena zestawu usług jest z góry ustalona¹. W takim wypadku mamy do czynienia z umową o podróż, której stronami są biuro podróży i klient. Jeśli umowę o podróż zawiera osoba fizyczna w celu niezwiązanym ze swoją działalnością zawodową czy gospodarczą, jest ona nazywana umową z konsumentem.

Unia Europejska już na początku lat 80. XX w. dostrzegła konieczność ujednoczenia praw i obowiązków stron umowy o podróż. W tym celu przyjęto wstępne założenia wspólnej polityki w sektorze turystycznym, a następnie 13 czerwca 1990 r. dyrektywę 90/314 o podróżach i wycieczkach turystycznych świadczonych w formie pakietu usług. Główną intencją uregulowania było zniesienie barier prawnych spowodowanych brakiem jednolitych rozwiązań w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Poprzez dyrektywę wprowadzono podstawowy standard ochrony prawnej klientów biur podróży. Jest ona zatem punktem wyjścia do analizy praw i obowiązków stron umowy o podróż.

W związku z różnymi sposobami implementacji dyrektywy ważne wydaje się porównanie istniejących rozwiązań prawno-instytucjonalnych oraz określenie zakresu ujednoczenia rozwiązań prawnych dotyczących umowy o podróż.

W art. 4 ust. 5 dyrektywy 90/314 wymieniono okoliczności, w których konsument uprawniony jest do odstąpienia od umowy przed rozpoczęciem podróży. Przepis ten reguluje sytuację, w której organizator jest zmuszony do dokonania zmian istotnych elementów umowy, takich jak cena. Musi przy tym niezwłocznie powiadomić o tym konsumenta. Przepis nie określa jednak, czy organizator musi uprzednio zastrzec sobie prawo do dokonania zmian w umowie. Artykuł ten nie zawiera definicji istotnych elementów umowy, oprócz wskazania na cenę podróży. Wydaje się, że istotne warunki umowy zawarte zostały w aneksie do dyrektywy. Zmiany wskazane w art. 4 ust. 5, z uwzględnieniem zmiany ceny, są tymi, które są nieprzewidywalne i nieuniknione.

W sytuacji gdy konsument odstąpi od umowy na mocy przepisu art. 4 ust. 6 (a także w przypadku niezawinionym przez konsumenta) przed uzgodnioną datą wyjazdu, ma prawo do:

- uczestnictwa w podróży zastępczej, równorzędnej albo o wyższym standardzie, o ile organizator lub sprzedawca mogą mu ją zapewnić. Jeżeli standard oferowanego świadczenia zastępczego jest niższy, organizator zobowiązany jest do zwrotu różnicy ceny;
- niezwłocznego otrzymania zwrotu wszelkich kwot wpłaconych w ramach umowy o podróż. W takim przypadku konsument ma prawo, jeżeli jest to uzasadnione, do otrzymania od organizatora albo sprzedawcy (w zależności od prawa danego państwa) stosownego odszkodowania za niewykonanie umowy.

¹ Ponadto biura podróży zawierają umowy o pojedyncze świadczenie, np. zakwaterowanie na miejscu pobytu (dojazd zapewnia sobie klient we własnym zakresie).

2. Postanowienia Dyrektywy a regulacje w państwach członkowskich UE

Dyrektywa 90/314 nie zawiera przepisu dotyczącego odstąpienia od umowy przez konsumenta za odszkodowaniem. Jednak jeżeli organizator uzna, że przed odjazdem jest zmuszony w znaczący sposób zmienić jakiegokolwiek z istotnych postanowień umowy, powinien o tym niezwłocznie powiadomić konsumenta celem umożliwienia mu podjęcia właściwej decyzji, a w szczególności odstąpienia od umowy bez odszkodowania lub przyjęcia klauzuli dodatkowej do umowy, wyznaczającej dokonane zmiany i ich wpływ na cenę (art. 4 ust. 5 dyrektywy).

Zgodnie z wykładnią niemieckich rozstrzygnięć w sprawach *Tagespreis* ogólne warunki muszą gwarantować prawo do odstąpienia od umowy, jeśli podwyższenie ceny jest większe niż podwyższenie podstawowych kosztów bieżącego życia (orzeczenie LG München 1986: 98; OLG München 1988: 279, NJW-RR 1989: 46). Przepis § 651i niemieckiego kodeksu cywilnego Bürgerliches Gesetzbuch (dalej: BGB) stanowi, że konsument może odstąpić od umowy w każdym czasie przed rozpoczęciem podróży². Odszkodowanie na rzecz organizatora (*Entschädigung*) musi odpowiadać przeciętnej szkodzie organizatora podróży. Sugeruje się, by różnicować odszkodowanie zależnie od środków transportu (samolot, kolej, autokar, statek) i chwili odstąpienia, jednak nie podano wartości procentowych. Jeszcze nie tak dawno wiodący niemiecki organizator podróży TUI żądał od 6% (gdy odstąpienie nastąpiło do 22 dni przed rozpoczęciem podróży) do 50% (na mniej niż 7 dni). Opłaty biura podróży Neckermann (NUR) oscylowały pomiędzy 10% (odstąpienie na więcej niż 30 dni przed wyjazdem) a 50% (na mniej niż 7 dni). Jeśli wady podróży są istotne, podróżny może odstąpić od umowy w trakcie jej trwania (§ 651e BGB). Po zakończeniu podróży podróżny może żądać obniżenia ceny (§ 651d) i odszkodowania za szkodę majątkową lub szkodę na osobie (§ 651f). Na tle orzeczeń sądów niemieckich jeśli podróżny przebywający dłuższy czas w miejscu pobytu odczuwa istotne uchybienia w wykonaniu umowy o podróż i odstępuje od umowy, odstąpienie to uważa się za dokonane po terminie i nie wywołuje ono żadnych skutków prawnych. Niedopuszczalne jest żądanie podróżnego w trzecim tygodniu pobytu bezzwłocznego powrotu do kraju z powodu nienależytego wypełniania umowy, które zauważył już w pierwszym tygodniu (orzeczenie OLG Düsseldorf 1997).

Różnie wygląda także kwestia odstąpienia klienta od umowy w niemieckim orzecznictwie. Odstąpienie od umowy jest możliwe tylko wtedy, gdy jej nienale-

² Klient może w biurze podróży wykupić ubezpieczenie od rezygnacji (z reguły za 3% ceny wycieczki). Por. Ogólne warunki podróży, TUI 2014, podobnie w Polsce.

żyte wypełnienie może spowodować zwiększenie ceny podróży do 50 p.p. (orzeczenie LG Bonn 1996). Z kolei na tle innego orzeczenia zmiana środka transportu z autokaru na pociąg, jak również podwyższenie ceny o 8,13 p.p. może stanowić powód do odstąpienia od umowy o podróż (orzeczenie LG Frankfurt am Main 1998: 1590).

Podróżny, który został zakwaterowany w innym miejscu, niż to zostało ustalone w umowie, może odstąpić od umowy i żądać zwrotu ceny podróży. Podróżny musi zaakceptować równoważne zakwaterowanie, jeśli jego standard jest taki sam jak zagwarantowany w umowie (orzeczenie LG Köln 1996).

Podróżny nie ma obowiązku pozostania w hotelu zaproponowanym przez organizatora w innym miejscu pobytu niż uzgodnione w umowie o podróż. Może on żądać zwrotu kosztów podróży, odszkodowania za stracony czas urlopu, jak również zwrotu kosztów transportu, przelotu i zmiany rezerwacji (orzeczenie AG Kleve 1996).

Organizator podróży nie jest uprawniony do swobodnej zmiany jednej z najważniejszych usług turystycznych, jaką jest transport. Podróżny nie musi przyjąć takiej zmiany i nie jest zobowiązany do rozpoczęcia podróży. Sąd orzekł, że gdy organizator podróży zmienia miejsce wylotu krótko przed rozpoczęciem podróży bez podania ważnego powodu, podróżny jest uprawniony do odstąpienia od umowy (orzeczenie LG Kleve 1997: § 651e, 651f, 812).

W brytyjskich Regulacjach w przedmiocie podróży, wakacji i wycieczek świadczonych w formie zestawu usług turystycznych (The Package Travel, Package Holidays and Package Tour Regulations 1992) prawo do odstąpienia nie zostało jasno określone – wskazano jedynie „istotną zmianę”³. Zwyczajowy kodeks Code of Conduct ABTA⁴ również nie zawiera reguł dotyczących opłat za odstąpienie. Zaleca się jedynie, aby kwestia ta została uregulowana w ogólnych warunkach umownych. Opłaty związane z odstąpieniem nie zostały także poddane kontroli Urzędu ds. Uczciwego Handlu (Office of Fair Trading). W Wielkiej Brytanii konsument ma prawo do odstąpienia od umowy o podróż, jeśli organizator podniesie cenę wycieczki o więcej niż 10 p.p. Z prawa tego można skorzystać po 14 dniach od wysłania klientowi faktury korygującej czy rachunku. Konsument może również zaakceptować aneks do umowy o podróż, w którym wyszczególnia się zmiany i ich wpływ na cenę. Jednak warunki umowy o podróż zawierają postanowienie o prawie konsumenta do odstąpienia od umowy, jak i prawo organizatora do odstąpienia od umowy. Klauzule te podlegają przepisom Regulacji

³ § 12(a) stanowi, że „konsument może odstąpić od umowy, jeśli organizator zmienił istotny jej element (taki, jak cena)”.

⁴ Kodeks ten jest w Wielkiej Brytanii dobrowolną deklaracją branży przemysłu turystycznego, dotyczącą transakcji z konsumentem. Kodeksy takie są uzgadniane i nadzorowane przez Office of Fair Trading (Lowe, Woodroffe, 1991: 148 nn., 179 nn.).

i ustawy w sprawie nieuczciwych klauzul umownych (Unfair Contract Terms Act 1977 oraz The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994 i 1999).

W regulacji 9 (wyszczególnionej w załączniku nr 2 do Regulacji) zawarto informacje, o których obowiązkowo należy powiadomić konsumenta. Jeśli konsument nie zostanie o nich poinformowany, będzie to materialne naruszenie umowy, chyba że przerwa w czasie między zawarciem umowy a rozpoczęciem podróży jest tak krótka, że byłoby to niewykonalne w praktyce, np. gdy klient rezerwuje podróż w dniu wylotu (Taylor, Paratt 1997: 545).

Przepis art. 4 ust. 5 dyrektywy 90/314 został implementowany w § 15 i 16 (razem z art. 4 ust. 6) ustawy o podróżach w formie pakietu usług turystycznych (Lov om pakkerejser, N. 472 af 30/06/93, Lovitende A, 30/06/93, dalej: duńska ustawa turystyczna, d.u.t.). § 15 tej ustawy ma zastosowanie do okresu po zawarciu umowy o podróż, lecz jeszcze przed rozpoczęciem podróży. Jeśli w tym czasie organizator stwierdzi, że nie może wypełnić swych zobowiązań wynikających z umowy i musi zmienić jeden lub więcej z jej warunków albo też musi odwołać podróż, powinien o tym powiadomić konsumenta. Jeśli konsument zdecyduje się skorzystać ze środków zaradczych, musi o swej decyzji powiadomić organizatora w rozsądnym czasie (*within a reasonable period of time*), a nie niezwłocznie, jak wymaga tego dyrektywa. W przeciwnym razie straci swe uprawnienia, chyba że organizator nie poinformował go o ciężącym na nim obowiązku powiadomienia. Przepis ten zobowiązuje organizatora do powiadomienia konsumenta o wszystkich zmianach, a nie tylko o znaczących zmianach istotnych warunków umowy, o których stanowi dyrektywa (jeśli organizator nie wypełnia tego obowiązku, podlega karze na mocy § 30 ustawy). Organizator musi również poinformować konsumenta o tym, jakie przysługują mu środki prawne, jakie są skutki niepoinformowania organizatora, z jakich środków może skorzystać i komu przekazać informację o odstąpieniu od umowy o podróż. Jeśli organizator nie udzieli konsumentowi powyższych informacji, nie może powoływać się na niedochowanie obowiązku powiadomienia lub zbyt późne powiadomienie ze strony konsumenta. Na mocy § 16 d.u.t. konsument jest uprawniony do odstąpienia od umowy z roszczeniem o zwrot wszystkich wpłat poczynionych na poczet ceny podróży albo do świadczenia zastępczego, jeśli organizator może mu zapewnić podróż zastępczą bez dodatkowych kosztów. Przepis ten dotyczy również naruszenia umowy w sytuacji, gdy organizator odwołuje podróż, poza przypadkiem, gdy odwołanie jest spowodowane przez konsumenta oraz gdy naruszenie umowy było do przewidzenia. Konsument musi zwrócić organizatorowi różnicę ceny, jeśli wybierze udział w droższej podróży, chyba że jest uprawniony do odszkodowania na mocy § 17 (dyrektywa rozwiązuje tę kwestię tylko w przypadku, gdy zastępcza podróż jest tańsza).

Ustawa o podróżach w formie pakietu usług turystycznych z dnia 17 grudnia 1992 r. (Lag om paketsor 1992: 1672, Svensk Författingsamling N. 1524 ze zm.,

dalej: szwedzka ustawa turystyczna, s.u.t.) zawiera w § 12, 13 i 14 (rozdział pt. *Zmiany przed rozpoczęciem podróży*) przepis odnoszący się do naruszenia umowy. § 12 ust. 1 zawiera dwa przepisy: pierwszy dotyczy faktycznego naruszenia umowy (§ 12 ust. 1 pkt 1), drugi – przewidywanego naruszenia umowy (§ 12 ust. 1 pkt 2)⁵. W obu przypadkach konsument może odstąpić od umowy. Organizator musi niezwłocznie poinformować konsumenta zarówno o możliwości zapewnienia konsumentowi świadczenia zastępczego lub odwołaniu podróży, jak i o prawie konsumenta do odstąpienia od umowy. Podobnie jak w rozwiązaniu duńskim, konsument musi w rozsądnym czasie poinformować organizatora lub sprzedawcę, jeśli zamierza odstąpić od umowy, inaczej straci do tego prawo.

W krajach skandynawskich mamy do czynienia ze szczególnym prawem odstąpienia. W Danii i Szwecji przed implementacją dyrektywy 90/314 stosowane były przepisy ogólnych warunków umów. Zapewniały one konsumentowi prawo do odstąpienia od umowy przed rozpoczęciem podróży za opłatą odstępnego, która rosła wraz ze zbliżającym się terminem rozpoczęcia podróży. Na przykład w 1991 r. zgodnie z postanowieniami ogólnych warunków RID konsument musiał wpłacić 300 DEK do 14 dni przed wyjazdem, a później 50% ceny kombinacji.

Implementując dyrektywę 90/314, duński ustawodawca przyjął surowsze przepisy chroniące konsumenta przed działaniem profesjonalisty i wprowadził je do § 9 d.u.t. Przepis ten zezwala konsumentowi odstąpić od umowy o podróż bez względu na powody. Organizator może oczywiście żądać zapłaty odstępnego, które ustala się w chwili, w której konsument odstępuje od umowy, ale brany jest również pod uwagę rodzaj podróży (pobyt wypoczynkowy, wycieczka).

Zgodnie z treścią § 9 konsument ma także prawo odstąpić od umowy, jeśli w okresie 14 dni przed rozpoczęciem podróży: rozpoczną się działania wojenne lub rozprzestrzeni choroba zakaźna, miała miejsce katastrofa bądź wystąpią inne podobne okoliczności w miejscu pobytu lub w niedalekiej okolicy. Jeśli konsument odstąpi od umowy z podanych wyżej powodów, ma prawo do zwrotu całej kwoty wpłaconej na poczet umowy i nie musi uiszczać odstępnego. Konsument traci prawo do odstąpienia od umowy, jeśli wiedział o warunkach panujących w miejscu przeznaczenia lub jeśli warunki te były powszechnie znane (np. z informacji telewizyjnych) w czasie, gdy rezerwował podróż. Organizator może ograni-

⁵ Odesłanie do § 11 w § 12(1)(2) znaczy tyle, że § 12(1) dotyczy trzech sytuacji: 1. Faktyczne naruszenie umowy: 12(1)(1), kiedy organizator deklaruje, że nie jest w stanie wypełnić obowiązków wynikających z umowy, np. zdaje on sobie sprawę, że będzie musiał odwołać podróż; 2. § 12(1)(2), kiedy organizator zmienia warunki umowy, jak opisano w § 11, i zmiany te są niekorzystne dla konsumenta, np. zmiana warunków umowy poza zakresem § 11 (podwyższenie ceny w związku z podwyższeniem kosztów świadczeń hotelowych albo podwyższenie ceny w ciągu 20 dni przed rozpoczęciem podróży); 3. Zmiana warunków umowy w ramach zakresu paragrafu 11, np. zgodna z prawem podwyżka ceny w związku ze wzrostem cen paliwa. Nawet w trzeciej sytuacji ustawa szwedzka przyznaje konsumentowi prawo do odstąpienia od umowy, jeśli całkowicie legalne podwyższenie ceny jest dla niego niekorzystne. Wszystkie trzy przykłady mieszczą się w zakresie art. 4 ust.4 i 5 dyrektywy 90/314.

czyć prawo konsumenta do odstąpienia od umowy, jeśli organizator sam nie może odstąpić od umów z dostawcami usług turystycznych. Konsument musi zostać poinformowany w specjalnej klauzuli umownej, że jego prawo do odstąpienia od umowy jest ograniczone lub że w ogóle nie ma takiego prawa (§ 10)⁶. Organizator musi przedstawić konsumentowi warunki mające zastosowanie do jego prawa odstąpienia zgodnie z § 10. Szwedzka ustawa turystyczna nie zawiera podobnego przepisu. Ogólne warunki określające prawa konsumenta do odstąpienia mają wciąż zastosowanie i nawet po implementacji dyrektywy odgrywają dużą rolę.

Postanowienia dotyczące prawa do odstąpienia przez konsumenta od umowy o podróż zawarte w regulacjach francuskiej, włoskiej i hiszpańskiej są identyczne z przepisami wspólnotowymi.

Na tle przepisu art. 14 ust. 5 ustawy o usługach turystycznych klient może odstąpić od umowy o podróż, gdy organizator turystyki przed rozpoczęciem podróży jest zmuszony, z przyczyn od niego niezależnych, zmienić istotne warunki umowy⁷. Odstąpienie następuje za natychmiastowym zwrotem wszystkich wniesionych opłat i bez obowiązku zapłaty kary umownej. Klient może uczestniczyć w podróży zastępczej o tym samym lub wyższym standardzie bądź żądać natychmiastowego zwrotu wszystkich opłat, a także odszkodowania za niedopełnienie umowy, chyba że odwołanie podróży nastąpiło z powodu zgłoszenia mniejszej liczby uczestników niż minimalna liczba określona w umowie. Uczestnik może zrezygnować z podróży w każdej chwili, zarówno przed jej rozpoczęciem, jak i w trakcie. Jeśli nastąpiło to za granicą, organizator ma obowiązek zapewnić klientowi transport powrotny do kraju.

3. Odstąpienie od umowy o podróż zawieranej na odległość i poza lokalem przedsiębiorstwa

Niekiedy umowa o podróż bywa zawierana poza lokalem przedsiębiorstwa (np. na targach turystycznych). W takim przypadku do prawa odstąpienia nie będą miały zastosowania przepisy wynikające z ustawy o usługach turystycznych, lecz z ustawy regulującej umowy zawierane na odległość (art. 2 ustawy z dnia 2 mar-

⁶ Wydaje się, że mamy tu do czynienia z niedozwoloną klauzulą umowną.

⁷ Klient powinien niezwłocznie poinformować organizatora, czy przyjmuje proponowaną zmianę umowy, czy odstępuje od umowy z natychmiastowym zwrotem wszystkich wniesionych opłat i bez obowiązku zapłaty kary umownej (art. 14 ust. 5). Jeżeli klient odstępuje od umowy lub organizator odwołuje imprezę turystyczną z przyczyn niezależnych od klienta, klient ma prawo według swego wyboru uczestniczyć w imprezie zastępczej albo żądać natychmiastowego zwrotu wniesionych opłat. Może również dochodzić odszkodowania.

ca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumenta oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Dz.U. nr 22, poz. 271, dalej: ustawa konsumencka).

Z definicji umowy na odległość zawartej w art. 6 ust. 1 wynika, że przepisy ustawy mają zastosowanie do umów zawieranych przy wykorzystywaniu wszelkich środków porozumiewania się na odległość, w tym Internetu (zarówno witryny WWW, jak i poczta elektroniczna), a także innych środków, takich jak: telefon, telefaks, reklama prasowa z wydrukowanym formularzem zamówienia, katalog sprzedaży wysyłkowej.

Umowa zawarta poza lokalem przedsiębiorstwa obejmuje nie tylko umowę *sensu stricto* zawartą poza takim lokalem, lecz także umowę zawartą w takim lokalu, ale w wyniku zebrania ofert poza nim. Konsument, który zawarł umowę poza lokalem przedsiębiorstwa, może od niej odstąpić bez podania przyczyny, składając stosowne oświadczenie na piśmie w terminie 10 dni od jej zawarcia (*tempus ad deliberandum*). Konsument powinien być poinformowany przed zawarciem umowy na piśmie o prawie do odstąpienia od niej, powinien otrzymać wzór oświadczenia o odstąpieniu z oznaczeniem jego imienia i nazwiska (nazwy) oraz adresu zamieszkania (siedziby), a o wywiązaniu się przez przedsiębiorcę z tej powinności, na żądanie przedsiębiorcy, oświadczy na piśmie. Jeśli przedsiębiorca nie dopełni wymogu pisemnej informacji o prawie do odstąpienia od umowy, rozpoczęcie biegu terminu do namysłu ulega wstrzymaniu (art. 4). Forma pisemna ma więc tu skutek *ad eventum*. W takim wypadku konsument może odstąpić od umowy w terminie 10 dni od uzyskania informacji o prawie do odstąpienia (w nowelizacji 2015 r. będzie to 14 dni). Konsument nie może jednak z tego powodu odstąpić od umowy po upływie 3 miesięcy od jej wykonania.

Uprawnienie konsumenta do odstąpienia nie może być w żaden sposób uwarunkowane lub ograniczone w drodze umowy. Po upływie 3 miesięcy od wykonania umowy uzyskanie informacji o *tempus ad deliberandum* nie daje już prawa do odstąpienia.

Termin 10-dniowy jest terminem zawitym i do jego zachowania wystarczy wysłanie oświadczenia przed jego upływem (art. 7 ustawy).

Niedopuszczalne jest zastrzeżenie, że konsumentowi wolno odstąpić od umowy za zapłatą oznaczonej sumy, czyli odstępnego (art. 2 ust. 2 ustawy). Skutki odstąpienia są takie, że:

- umowę uważa się za niezawartą (ze skutkiem *ex tunc*),
- konsument jest zwolniony ze wszystkich zobowiązań (w związku z czym nie jest dopuszczalne rozliczenie stron na zasadzie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu),
- to, co strony sobie świadczyły, ulega zwrotowi w stanie niezmienionym, chyba że zmiana była konieczna w granicach zwykłego zarządu (konsument nie jest obciążony kosztem zwrotu świadczeń),

– jeżeli konsument dokonał jakichkolwiek przedpłat, należą się od nich odsetki ustawowe od dnia dokonania przedpłaty.

Ustawa nie przewiduje, aby informacja o prawie do odstąpienia po zawarciu umowy musiała być udzielana na piśmie w przypadku umów zawieranych z konsumentem za pomocą technik komunikowania się na odległość bez jednoczesnej obecności obu stron, przy wykorzystaniu środków porozumiewania się na odległość, w szczególności formularza zamówienia niezadresowanego lub zaadresowanego, listu seryjnego, reklamy prasowej z wydrukowanym formularzem zamówienia, katalogu, telefonu, radia, telewizji, automatycznego urządzenia wywołującego, wizjofonu, wideotekstu, poczty elektronicznej, telefaksu, jeżeli kontrahentem konsumenta jest przedsiębiorca, który w taki sposób zorganizował swoją działalność (art. 6 ustawy konsumenckiej).

Na tle prawa do odstąpienia z art. 7 ustawy konsumenckiej w zw. z art. 10 ust. 1 konsument może od umowy odstąpić bez podania przyczyn, składając stosowne oświadczenie na piśmie, w terminie 10 dni, liczącym się od dnia wydania rzeczy, a gdy umowa dotyczy świadczenia usługi – od dnia jej zawarcia. Wyjątki od prawa do odstąpienia przewidziane są w art. 10 i 16 ustawy (np. usługi turystyczne). Skutki są takie same jak wyżej, z tym że przedsiębiorca ma obowiązek poświadczyć na piśmie zwrot opłaty.

Wyłączenie reżimu umowy na odległość dotyczy umów wskazanych w art. 16 ust. 2 oraz normowanych w art. 7, 9 i 12 ust. 1 (informacje wstępne, odstąpienie od umowy, termin wykonania umowy). Uprzywilejowanie m.in. umów turystycznych (obok sprzedaży żywności i umów *timesharing*) nie zostało dostatecznie uzasadnione. Wątpliwości budzi też wyłączenie stosowania przepisu art. 9 (obowiązki informowania spoczywające na przedsiębiorcy) wobec usług turystycznych. Z kolei przepis art. 10 ust. 3 ujęto jako ustawowe wyłączenie prawa do odstąpienia dla pewnych sytuacji, jeśli strony nie umówiły się inaczej. Można to zrozumieć odwrotnie, że właśnie do tych usług stosuje się prawo odstąpienia.

Z kolei w dyrektywie europejskiej w sprawie umów zawieranych na odległość 97/7/WE (Dz.U. UE L 97/144/19) zastosowanie prawa do odstąpienia zostało w umowie o podróż właściwie wyłączone (dyrektywa ta regulowała szczególne typy zawarcia umowy). Wybór prawa obcego dla umowy jest możliwy, ale nie może powodować pogorszenia sytuacji konsumenta.

Obecna dyrektywa 2011/83/UE z 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, która uchyla dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. UE L 304/64), przyznała konsumentowi prawo do odstąpienia od umowy w terminie 14 dni bez podania jakichkolwiek powodów, wyłączając jednak usługi w zakresie zakwaterowania, przewozu towarów, najmu samochodów, gastronomii lub usług związanych z wypoczynkiem na konkretny dzień lub okres, czyli usługi świadczone m.in. w ramach umowy o podróż. Chodzi tu o przypadki zamówienia wskazanych usług przez środki porozumiewania się na odległość

na określony czas i w określonym terminie. Dyrektywa w art. 4 przewidziała rozbudowany obowiązek informacji „przedkontraktowej”, ciążyący na kontrahencie konsumenta, który obejmuje konieczność dostarczenia w dogodnym czasie przed zawarciem umowy danych dotyczących dostawcy: adres, tożsamość, ceny towaru i usług łącznie z wszelkimi podatkami, kosztami dostawy, prawami do odstąpienia, okresem obowiązywania oferty.

Podobnie należy przyjąć kwestię polskiej regulacji tego zagadnienia – przepisy ustawy konsumenckiej dotyczące prawa do odstąpienia mają co do zasady zastosowanie przed przepisami dyrektywy 90/314, jednak stosowanie np. art. 7 ustawy konsumenckiej zostało wyłączone w art. 16 ust. 2 tej ustawy w przypadku umowy o podróż.

4. Podsumowanie

Porównywane implementacje dyrektywy 90/314 w zakresie regulacji instytucji umowy o podróż i możliwości odstąpienia od niej nie wydają się szczególnie różnić w swoich postanowieniach od rozwiązania przyjętego na poziomie Wspólnoty. W krajach skandynawskich ochrona konsumenta w zakresie możliwości odstąpienia od umowy o podróż jest znacznie bardziej przejrzysta i korzystna. W przypadku umów zawieranych na odległość, które są coraz popularniejsze w branży turystycznej, możliwość odstąpienia od umowy została ograniczona lub nawet wyłączona zarówno w rozwiązaniu europejskim, jak i w polskim.

Literatura

- Bürgerliches Gesetzbuch, ustawa z 18 sierpnia 1896 r., RGBL.
Dyrektywa 2011/83/UE z 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, Dz.U. UE L 304/64.
Dyrektywa 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.U. UE L 97/144/19.
Lag om paketsor (1992: 1672), Svensk Författningssamling N. 1524, ze zm.
Lov om pakkerejser, N. 472 af 30/06/93, Lovitende A, 30/06/93.
Lowe R., Woodroffe G. (1991), *Consumer law and practice*, London: Sweet & Maxwell.
Orzeczenie AG Kleve z 15 maja 1996 r., 2C 92/96.
Orzeczenie LG Bonn z 8 maja 1996 r., 5S 1/96.
Orzeczenie LG Frankfurt am Main, 2/24 S 173/97, NJW-RR 1998.
Orzeczenie LG Kleve z 3 września 1997 r., 229/KS 129/97.
Orzeczenie LG Köln z 27 czerwca 1996 r., 6S 86/95.
Orzeczenie LG München, VuR 1986, 98; OLG München, VuR 1988, 279, NJW-RR 1989.
Orzeczenie OLG Düsseldorf z 12 czerwca 1997 r., 18U 170/96.

- Taylor I., Paratt D. (1997), *UK Travel Law Provisions*, London: Macmillan.
- The Package Travel, Package Holidays and Package Tour Regulations 1992, 1992 SI 1992/3288.
- The Unfair Contract Terms Act 1977 z 16 października 1977 r.
- The Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations z 8 grudnia 1994 r., SI 1994, nr 3159.
- Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations z 22 lipca 1999 r., Statutory Instrument 1999, SI 1999, nr 2083.
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych, Dz.U. nr 133, poz. 884.
- Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumenta oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Dz.U. nr 22, poz. 271 (stan prawny maj 2014 r.).

Consumer – Travel agency client and the right to withdraw from the package travel contract

Abstract. In today's world travelling is very popular. Sometimes it is not just a way of spending our holiday but it is also a way of life. In each of these situations it is important to remember travel agency customer powers (mainly of the consumer) including the right of cancellation of the contract that concluded both in the travel agency, tourism fair trades, or even, by the Internet. It seems that the consciousness of the tourists is much higher now and they often assert their rights in front of the suitable institution. Regulations in European countries show increasing harmonization.

Keywords: consumer, protection, consumer law, distance contract, cancellation, trip agreement, travel services

KAMILA ANNA CIAŻYŃSKA*

Wegańscy turyści polscy i zagraniczni – tacy sami czy inni?

Streszczenie. Niniejszy artykuł prezentuje wyniki dwóch badań dotyczących turystyki wegan polskich i zagranicznych. Zbadano ich preferencje wypoczynkowe, hierarchię potrzeb oraz opinie o usługach turystycznych. Zagadnienie to nie było dotąd poruszane w literaturze i ma charakter niszowy, mimo że obserwuje się wzrost liczby osób wybierających wegański styl życia w Polsce i za granicą. Badania przeprowadzono w listopadzie 2013 (Polska) i październiku 2014 r. (26 innych państw) z zastosowaniem metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety CAWI (*computer aided web-based interview*). Grupy badawcze liczyły odpowiednio 223 i 115 respondentów. Wyniki badań wskazują, że zarówno dla polskich, jak i dla zagranicznych wegan jednym z najważniejszych czynników wyboru obiektu wypoczynkowego jest dostępność wegańskiego żywienia. Badani gotowi są zapłacić wyższą cenę za pobyt, jeśli obejmuje on odpowiednio dobrane posiłki. W ocenie obu grup badawczych wiedza pracowników branży turystycznej, hotelarskiej i gastronomicznej w zakresie weganizmu jest niewystarczająca, podobnie jak liczba ośrodków wypoczynkowych oferujących wegańskie żywienie. Badania mają charakter pilotażowy i w przyszłości zostaną przeprowadzone z udziałem większej grupy respondentów.

Słowa kluczowe: weganizm, weganie, turystyka, Polska, zagraniczni turyści

1. Wprowadzenie

Współcześnie wyróżnia się trzy główne typy diet: wszystkożerne (konsumpcja wszystkich grup pokarmów), wegetariańskie (konsumpcja produktów roślinnych, jaj, produktów mlecznych i miodu z wyłączeniem mięsa i ryb) oraz wegań-

* Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Ośrodek Terapii i Badań nad Zdrowiem, Polskie Stowarzyszenie Naukowe Animacji Rekreacji i Turystyki, e-mail: kamilaanna-ciazynska@gmail.com, tel. 880 044 137.

skie (konsumpcja produktów wyłącznie roślinnych) (O'Neill 2010). Weganie w szerszym kontekście to osoby, które sprzeciwiają się stosowaniu produktów pochodzenia zwierzęcego w celach spożywczych, kosmetycznych oraz odzieżowych (McDonald 2000).

Około 1,6% Polaków stosuje dietę roślinną¹, natomiast liczba wegan na świecie jest nieznana. Według badań przyczyny decyzji o zmianie stylu życia na wolny od produktów pochodzenia zwierzęcego mają charakter religijny/duchowy (2%), zdrowotny/dietetyczny (16%), a najczęściej etyczny/moralny (82%) (The Vegan Research Panel 2003). Wśród czynników korelujących z dietą wegańską można wyróżnić: wyższy status socjoekonomiczny, niższy poziom spożywania alkoholu i używania nikotyny, a także wyższy poziom edukacji oraz umiarkowanie w jedzeniu (Janelle, Barr 1995).

Turystyka wegan jest tematem dotąd w literaturze naukowej nieporuszonym, choć zainteresowanie nim rośnie (The Vegan Research Panel 2003). Ten specyficzny styl życia jest wprawdzie prezentowany w środkach masowego przekazu, ale nie w kontekście aktywności turystycznej.

Dieta oparta na produktach roślinnych stanowi jeden z najważniejszych elementów wegańskiego stylu życia. Wpływ preferencji dietetycznych na wybory turystyczne został potwierdzony w badaniach (Bertella 2011), a aktywność turystyczna związana z kulinariami nazywana jest turystyką kulinarną. Osoby preferujące taki rodzaj doświadczeń wybierają określone destynacje w celu poszukiwania nowych smaków (Ab Karim, Geng-Qing 2010), traktując jedzenie jako wartość dodaną (Sánchez-Cañizares, López-Guzmán 2012).

Liczne badania naukowe potwierdzają, że przetrwanie hoteli w obecnych warunkach konkurencji zależy od najwyższej jakości obsługi, która zadowoli klientów. Oczekiwania turystów dotyczące obiektów wypoczynkowych mają charakter złożony i dynamiczny. Wpływają na nie cztery czynniki: cena, kategoria hotelu, oferowane usługi oraz położenie. Im większe oczekiwania gości, tym mniejsze prawdopodobieństwo sprostania im przez obsługę hotelu i otrzymania wysokiej oceny świadczonych usług. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń turyści kształtują swoje przyszłe oczekiwania (Fernández-Barcala i in. 2009).

W obliczu rosnącego zainteresowania wegańskim stylem życia zachodzi potrzeba dostosowania oferty turystycznej do oczekiwań i potrzeb tej grupy społecznej oraz zapewnienia jej najwyższej jakości usług.

Celem artykułu jest przedstawienie profilu turystów wegańskich pochodzących z Polski i innych państw, ich preferencji wypoczynkowych, hierarchii potrzeb oraz opinii o dostępnych usługach turystycznych.

¹ Wyniki badania Instytutu Badania Opinii HomoHomini dla Lightbox wrzesień 2013, <http://www.lightbox.pl/poradnik-lightbox/zdrowe-odzywianie/wyniki-badania-instytutu-badania-opinii-homo-homini-dla-lightbox-wrzesien-2013> [15.11.2014].

2. Pytania badawcze

W pracy postawiono następujące pytania badawcze:

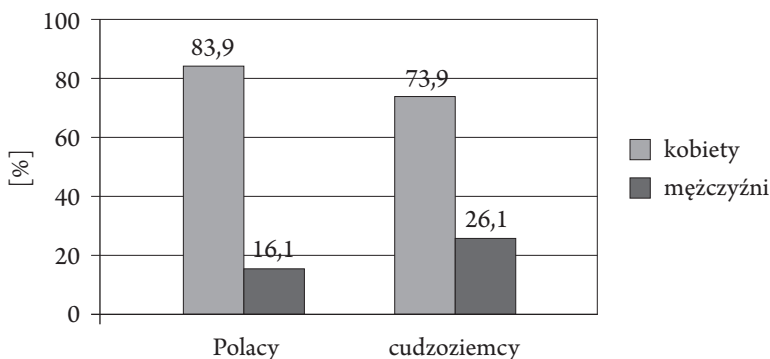
1. Czy turyści wegańscy gotowi są zapłacić więcej za ofertę zawierającą wegańskie wyżywienie (w porównaniu do oferty z wyżywieniem standardowym)?
2. Czy zdaniem turystów wegańskich wiedza personelu w sektorze turystycznym na temat ich potrzeb jest wystarczająca?
3. Które elementy przyjętego stylu życia są najważniejsze dla wegan w kontekście usług świadczonych w obiektach hotelarskich?

3. Materiał i metody

3.1. Uczestnicy

Grupy badawcze wybrano z zastosowaniem metody doboru celowego (deklarowany weganizm). Badanych rekrutowano na internetowych forach dla wegan (metoda CAWI). W pierwszym badaniu (polscy weganie) 223 respondentów odpowiedziało na wszystkie pytania. Stanowią oni grupę badawczą składającą się ze 187 kobiet i 36 mężczyzn. Badanie drugie, przeprowadzone wśród wegan z innych państw, obejmuje 115 respondentów – 30 kobiet i 85 mężczyzn (wykres 1).

Wykres 1. Płeć badanych

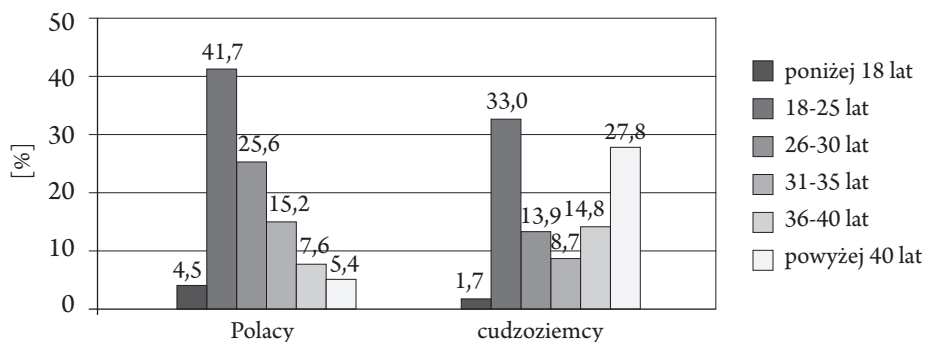
Źródło: badania własne.

Respondenci badania międzynarodowego pochodzą z 26 państw, takich jak: Niemcy (24 badanych), Stany Zjednoczone (19), RPA (13), Wielka Brytania

(8), Kostaryka (7), Kanada (6), Holandia (6), Australia (5), Brazylia (2), Szwajcaria (2), Hiszpania (2), Mauritius (2), Austria (2), Kolumbia (2), Włochy (2), Argentyna (2), Słowenia (2), Francja (1), Izrael (1), Grecja (1), Norwegia (1), Tajlandia (1), Meksyk (1), Szwecja (1), Finlandia (1) i Singapur (1).

Najliczniejszą grupę w obu badaniach stanowiły osoby w wieku 18-25 lat. Badanie międzynarodowe objęło większą liczbę respondentów powyżej 40. roku życia. Odsetek badanych do 18. roku życia w obu grupach wynosi poniżej 5% (wykres 2).

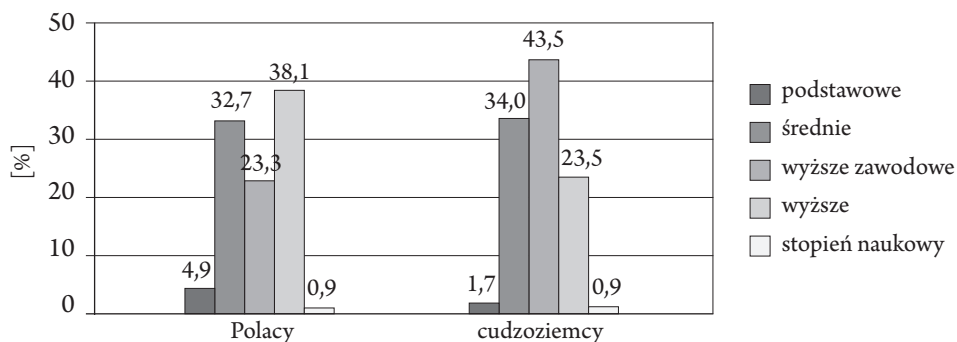
Wykres 2. Wiek badanych

Źródło: badania własne.

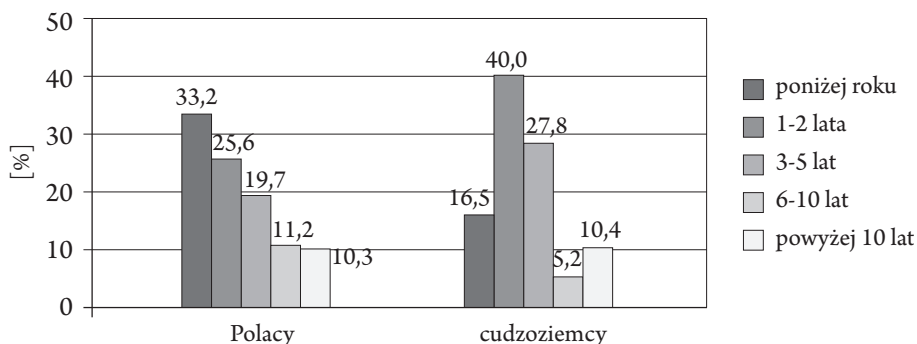
Część demograficzna badań obejmuje zagadnienie ukończonego poziomu edukacji. Wśród badanych wegan z Polski najliczniej reprezentowane są osoby z wykształceniem wyższym magisterskim, zaś respondenci z pozostałych krajów to najczęściej absolwenci studiów na poziomie licencjackim z wykształceniem wyższym zawodowym (wykres 3).

Wykres 3. Poziom wykształcenia badanych

Źródło: badania własne.

Wykres 4. Okres stosowania diety wegańskiej przez badanych

Źródło: badania własne.

Zbadano również okres stosowania diety wegańskiej. Wśród badanych z Polski najczęściej wskazywano na czas poniżej 12 miesięcy oraz 1-2 lat. Weganie z pozostałych krajów deklarują najczęściej okres 1-2 lat i 3-5 lat. W obu grupach badawczych odsetek respondentów będących weganami jest równy (wykres 4).

3.2. Materiał

Kwestionariusz ankiety stworzony na potrzeby przeprowadzonych badań w języku angielskim oraz polskim zawiera piętnaście pytań. Sześć z nich stanowi część demograficzną. Ankieta składa się z pytań typu zamkniętego, wielokrotnego wyboru oraz hipotetycznych.

3.3. Procedura badawcza

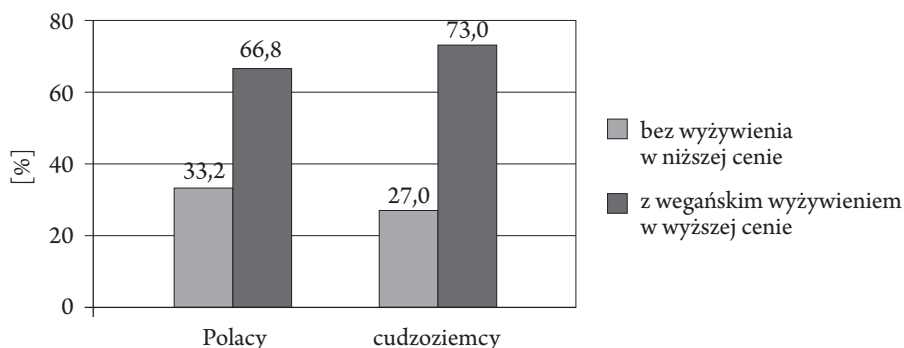
Badania przeprowadzono w listopadzie 2013 i październiku 2014 r. Zgodnie z zasadami metody CAWI kwestionariusz został zamieszczony na zabezpieczonej hasłem stronie internetowej. Uczestnikom badania przesłano kod dostępu umożliwiającą wypełnienie ankiety.

4. Wyniki

Zbadano opinię respondentów na temat hipotetycznego wyboru między ofertą niezawierającą wyżywienia (w niższej cenie) a obejmującą posiłki wegańskie (w wyższej cenie). Większość odpowiedzi udzielonych przez badanych w obu

grupach (polscy weganie: 66,8%, cudzoziemcy: 73%) wskazuje na to, że są oni skłonni ponieść większe koszty celem zakupu oferty zawierającej odpowiednie wyżywienie (wykres 5).

Wykres 5. Preferowana przez badanych oferta wypoczynku

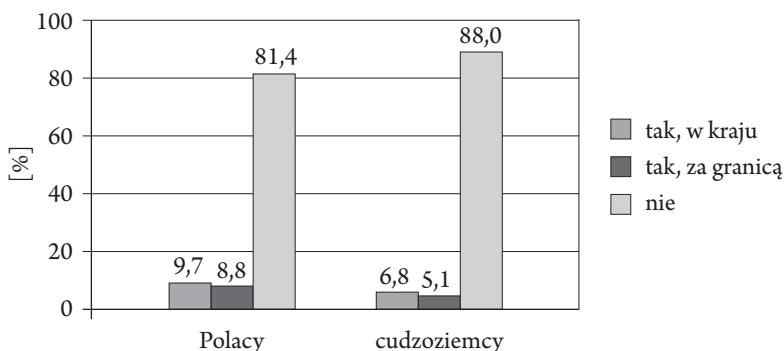
Źródło: badania własne.

Respondentów zapytano o dotychczasowe doświadczenia związane z wypoczynkiem, proponując trzy odpowiedzi (z możliwością wyboru maksymalnie dwóch). Analiza kwestionariuszy wykazuje, że ponad 80% polskich wegan i ponad 85% pochodzących z innych państw nigdy nie wypoczywało w ośrodku oferującym wegańskie wyżywienie. Badani z obu grup, którzy udzielili odpowiedzi twierdzącej na pytanie, częściej wskazywali na pobyty krajowe. Polskie ośrodki wymienione przez respondentów to: „Leszczynowa Dolina” w Kwiatonowicach, „Drzewo życia” w Sianowie, „Młynek”, „Gościniec pod Zamkiem” w Krakowie, „Sopatowiec” w Sopatowcu, „Zappio” w Gdańsku, „Emma” w Warszawie, „La Granda” w Łodzi, „Barczyzna” w Barczyźnie, „Willa Basieńka” w Zakopanem, „Stodoła Wszystkich Świętych” w Regowie oraz „Gospodarstwo agroturystyczne na Piotrowickiej Przełęczy” w Piotrowicach. Miejsca wypoczynku poza krajem ojczystym, wskazywane przez badanych obcokrajowców, to²: „Sivananda yoga retreat” na Bahamach, „Hostel Quetzal” w Quintana Roo w Meksyku, „The Lodge” w hiszpańskiej Grenadzie oraz Almodovar Hotel w Berlinie (wykres 6).

Grupie badawczej zadano następujące pytanie: „Czy kiedykolwiek odrzucił/a Pan/i ofertę wypoczynku ze względu na brak w niej wegańskiego wyżywienia?” 13,5% polskich i 15,7% zagranicznych wegan udzieliło odpowiedzi twierdzącej. Pozostali badani deklarują akceptację oferty przy rezygnacji z wyżywienia (odpowiednio: 79,8% i 53,9%) bądź z zakupem posiłków i założeniem znalezienia produktów spełniających kryteria weganizmu (wykres 7).

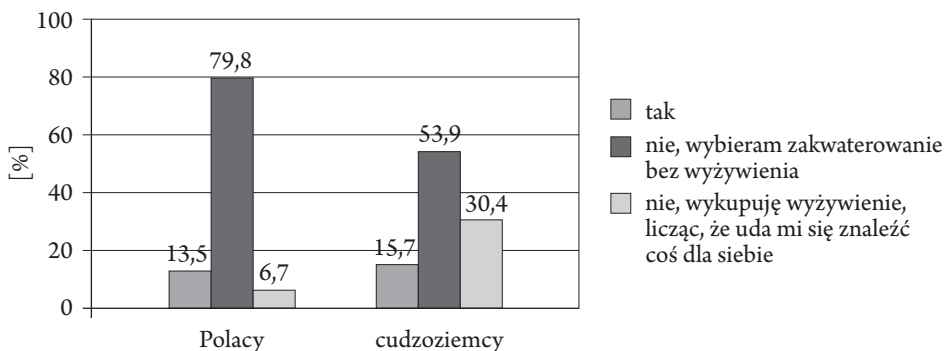
² Zachowano oryginalną pisownię.

Wykres 6. Dotychczasowy pobyt badanych w obiekcie wypoczynkowym oferującym wegańskie wyżywienie

Źródło: badania własne.

Wykres 7. Dotychczasowa rezygnacja badanych z oferty wypoczynku niezawierającej wegańskiego wyżywienia

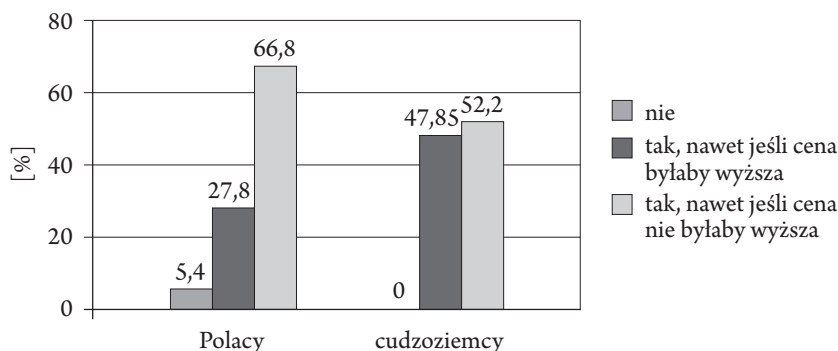

Źródło: badania własne.

Kolejne badane zagadnienie to gotowość ankietowanych do zapłaty wyższej kwoty za pobyt w obiekcie wypoczynkowym z wyżywieniem wegańskim, przy założeniu niższej ceny oferty z wyżywieniem standardowym. Spośród polskich respondentów 27,8% zgodziłoby się zapłacić więcej. Odsetek badanych obcokrajowców, którzy wyrażają taką opinię, jest wyższy i stanowi 47,8%. Zainteresowania pobytem w obiekcie oferującym wyżywienie wegańskie nie wyraża 5,4% ankietowanych pochodzących z Polski (wykres 8).

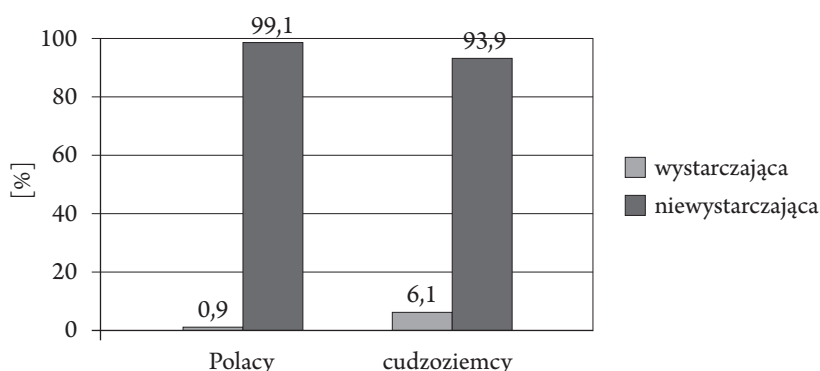
Respondentów poproszono również o wyrażenie opinii na temat liczby obiektów hotelarskich oferujących wyżywienie odpowiednie dla wegan. 99,1% polskich i 93,9% zagranicznych badanych wskazało na deficyt w tym zakresie (wykres 9).

Wykres 8. Gotowość badanych do poniesienia większych kosztów za ofertę zawierającą wegańskie wyżywienie

Źródło: badania własne.

Wykres 9. Ocena badanych w zakresie liczby obiektów zakwaterowania oferujących wegańskie wyżywienie

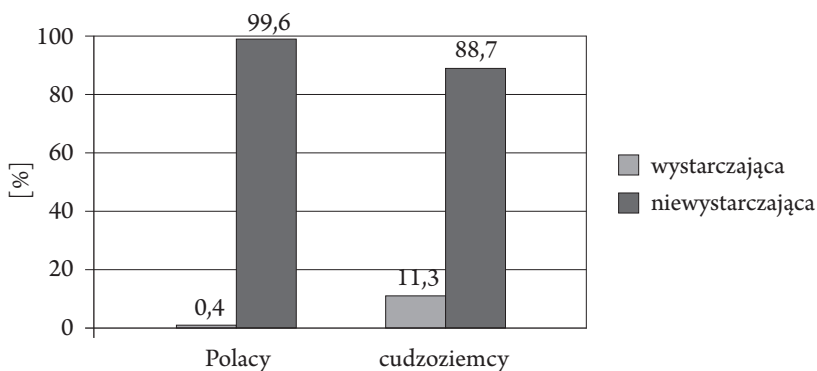

Źródło: badania własne.

Badani wyrazili opinię na temat poziomu wiedzy pracowników sektora hotelarskiego, gastronomicznego i turystycznego w zakresie weganizmu oraz potrzeb wegan. Odsetek ocen negatywnych jest bardzo wysoki w obu grupach badawczych: 99,6% Polaków oraz 88,7% obcokrajowców wskazuje na niewystarczający zasób informacji posiadanych przez kadrę wymienionych branż (wykres 10).

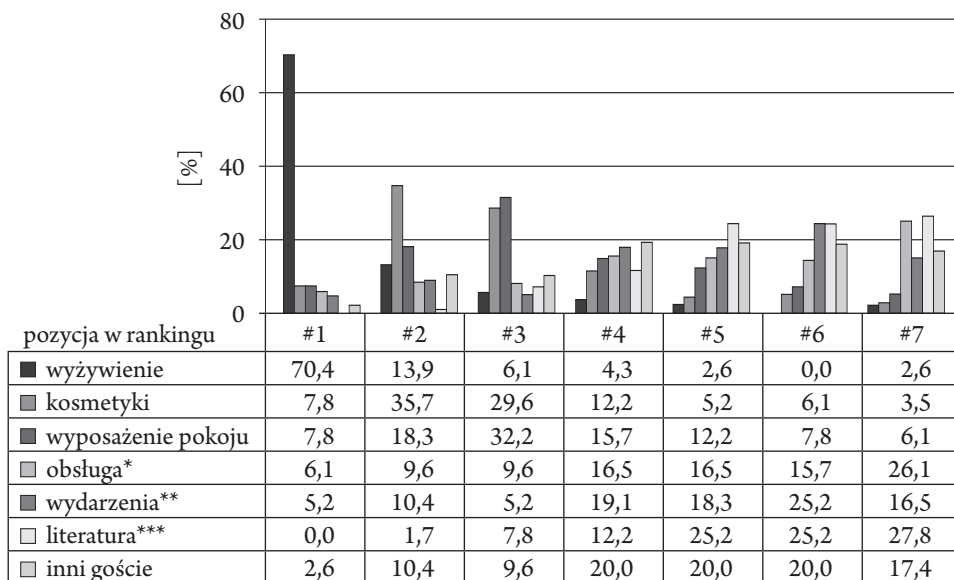
Ankietowani uporządkowali siedem elementów obiektu wypoczynkowego w kolejności od najbardziej do najmniej istotnego. Większość respondentów, zarówno zagranicznych, jak i polskich, wskazała na wegańskie wyżywienie oraz kosmetyki hotelowe bez składników pochodzenia zwierzęcego (np. mydło, szampon) jako najbardziej pożądane.

Wykres 10. Ocena stanu wiedzy na temat weganizmu i potrzeb wegan wśród pracowników sektora hotelarskiego, gastronomicznego i turystycznego

Źródło: badania własne.

Wykres 11. Hierarchia elementów wegańskiego stylu życia w odniesieniu do obiektu wypoczynkowego wśród badanych spoza Polski

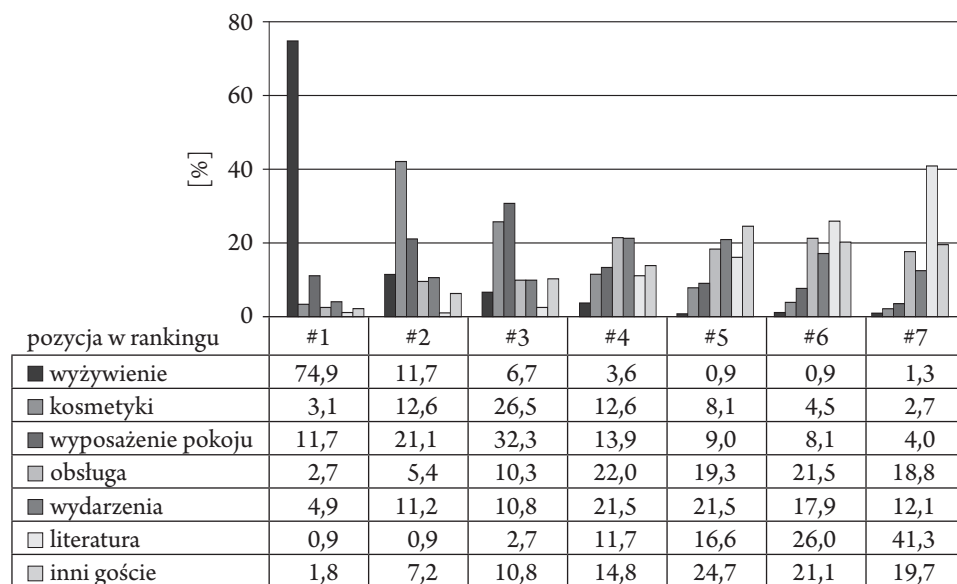
* Obsługa odnosi się do zatrudnienia pracowników będących weganami, ** wydarzenia – do organizacji wydarzeń nawiązujących do weganizmu, *** literatura – do obecności czasopism i książek o tematyce wegańskiej w obiekcie.

Źródło: badania własne.

Wyposażenie pokoju, obejmujące np. obicie kanap, wypełnienie poduszek, dekorację, stanowi trzeci najważniejszy element hotelu według badanych wegan.

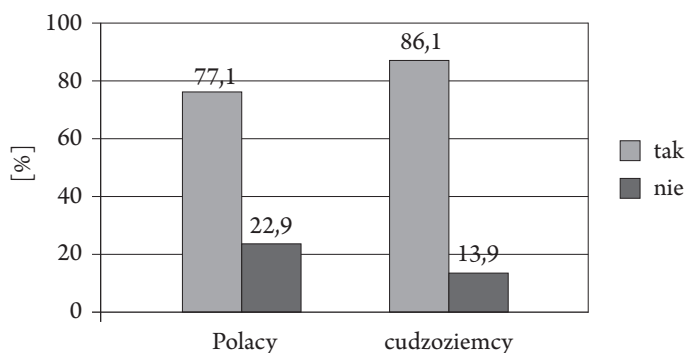
Najmniej ważną spośród zaproponowanych szczególnych cech hotelu jest ich zdaniem obecność innych wegan³ (wykres 11 i 12).

Wykres 12. Ocena stanu wiedzy na temat weganizmu i potrzeb wegan wśród pracowników sektora hotelarskiego, gastronomicznego i turystycznego według badanych z Polski

Źródło: badania własne.

Wykres 13. Wpływ wzrostu liczby obiektów zakwaterowania oferujących wegańskie wyżywienie na zainteresowanie weganizmem w opinii badanych

Źródło: badania własne.

³ W przypadku zaznaczenia tego w materiałach reklamowych.

Respondenci odpowiedzieli też na następujące pytanie: „Czy uważa Pan/i, że wzrost liczby ośrodków wypoczynkowych oferujących wyżywienie wegańskie może przyczynić się do wzrostu popularności weganizmu?”. Ponad 3/4 badanych z obu grup udzieliło odpowiedzi twierdzącej (wykres 13).

6. Podsumowanie

Przedstawione wyniki badań mogą służyć stworzeniu profilu turysty wegańskiego w Polsce i za granicą. Zbadano ich oczekiwania, potrzeby i opinie na temat dotychczasowych doświadczeń turystycznych. Analiza wypowiedzi respondentów pozwoliła udzielić odpowiedzi na postawione na wstępie pytania badawcze.

Badani z obu grup wyrażają duże niezadowolenie ze świadczonych im usług turystycznych – zarówno pod względem niewiedzy personelu na temat weganizmu, jak i zbyt małej liczby obiektów hotelarskich oferujących wyżywienie wegańskie. Biorąc pod uwagę to, że dla większości respondentów dieta stanowi najważniejszy element ich stylu życia i jest jednym z czynników decydujących o wyborze obiektu wypoczynkowego, zasadne wydaje się poszerzenie oferty hoteli o przynajmniej kilka dań do wyboru dla tej grupy klientów.

Zarówno polscy, jak i zagraniczni respondenci deklarują gotowość do poniesienia większych kosztów pobytu, obejmującego odpowiednie posiłki, w porównaniu do ceny zawierającej wyżywienie standardowe. Pomimo tego większość badanych nigdy nie wypoczywała w ośrodku posiadającym w ofercie posiłki w pełni oparte na produktach roślinnych. Ponadto w przypadku obu grup częściej wskazywano na doświadczenie związane z wyborem oferty bez wyżywienia niż tej z wyżywieniem pełnym, co może świadczyć o braku zaufania turystów wegańskich do usługodawców.

Wyniki przedstawionych badań podkreślają znaczenie bogatej oferty oraz dobrego przygotowania pracowników branży turystycznej w ogólnej ocenie usług turystycznych wśród wegan. Dla badanej grupy istotna jest nie tylko odpowiednia dieta, ale także kosmetyki, wyposażenie pokoju i inne cechy obiektu hotelowego. Należy zauważyć obecność wegan na światowym rynku turystycznym i dostosować ofertę turystyczną do ich oczekiwań, zwłaszcza że są oni skłonni zapłacić więcej za tego rodzaju wyżywienie. Powyższe wnioski korespondują z tezami zawartymi w innych opracowaniach naukowych, że najważniejsze jest świadczenie usług dobrej jakości, które spełniają bądź przewyższają oczekiwania klientów. Jakość stała się czynnikiem wyróżniającym i decydującym o pozycji na rynku. Posiadając narzędzia diagnozy opinii na temat świadczonych usług oraz cech uważanych przez gości za najistotniejsze, kadra zarządzająca obiektu hotelarskiego powinna wzbogacić działania marketingowe i organizacyjne w celu za-

pewnienia gościom wysokiej jakości obsługi. W przeciwnym razie przedsiębiorstwo nie przetrwa na rynku (Al-Alak 2011).

Istnieje zatem potrzeba zwiększania wiedzy na temat potrzeb tej grupy społecznej wśród osób zatrudnionych w sektorze turystycznym. Podstawowa wiedza na temat weganizmu oraz innych rodzajów odżywiania powinna być przekazywana w ramach przygotowania zawodowego. Przedstawiciele branży turystycznej powinni uwzględnić potrzeby wegan w procesie planowania nowych inwestycji, np. wyposażenia pokoi w nowym hotelu, oraz wychodzić naprzeciw ich oczekiwaniom, tworząc ofertę wypoczynku.

Literatura

- Ab Karim S., Geng-Qing Chi C. (2010), Culinary Tourism as a Destination Attraction: An Empirical Examination of Destinations' Food Image, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, nr 19: 531-555.
- Al-Alak B.A. (2011), An Assessment of Guest Perceptions of Service Quality in Luxury Hotels in Kuala Lumpur, Malaysia, *Global Management Journal*, nr 3(1/2): 5-16.
- Bertella G. (2011), Knowledge in food tourism: the case of Lofoten and Maremma Toscana, *Current Issues in Tourism*, nr 14(4): 355-371.
- Fernández-Barcala M. i in. (2009), Factors influencing guests' hotel quality appraisals, *European Journal of Tourism Research*, nr 2(1): 25-40.
- Google Trends, <http://www.google.com/trends/explore?q=weganizm> [15.11.2014].
- Instytut Badania Opinii HomoHomini dla Lightbox, wrzesień 2013, <http://www.lightbox.pl/poradnik-lightbox/zdrowe-odzywianie/wyniki-badania-instytutu-badania-opinii-homo-homini-dla-lightbox-wrzesien-2013> [15.11.2014].
- Janelle K.C., Barr S.I. (1995), Nutrient intakes and eating behavior scores of vegetarian and non-vegetarian women, *Journal of American Dietetic Association*, nr 95: 180-189.
- McDonald B. (2000), Once you know something, you can't not know it. An empirical look on becoming vegan, *Society & Animals*, nr 8(1): 1-23.
- O'Neill B. (2010), A scientific review of the reported effects of vegan nutrition on the occurrence and prevalence of cancer and cardiovascular disease, *Bioscience Horizons: The National Undergraduate Research Journal*, nr 3(2): 1-16.
- Sánchez-Cañizares S.M., López-Guzmán T. (2012), Gastronomy as a tourism resource: profile of the culinary tourist, *Current Issues in Tourism*, nr 15(3): 229-245.
- The Vegan Research Panel, www.imaner.net/panel/details7.htm [15.11.2014].

Polish and foreign vegan tourists – the same or different?

Abstract. The paper presents results of two studies concerning tourism of Polish and foreign tourists. Accommodation preferences, needs prioritization, and opinions about tourism services have been researched. The study topic is not present in literature and has a niche character, although

a slight upward tendency in the number of people choosing a vegan lifestyle is being observed in Poland and abroad. Studies were carried out in November 2013 (in Poland) and October 2014 (in other countries) with the use of the diagnostic survey method and questionnaire technique (computer-aided web-based interview). Research groups consist of 223 and 115 respondents respectively. Results of the presented studies indicate that for both Polish and foreign vegans the availability of proper room and board is one of the factors determining the holiday choice. Respondents would agree to pay more for a stay in the case it contained vegan board. Both study groups assess the knowledge of hotel, catering, and tourism industry staff about vegans' needs as insufficient, as well as, the number of resorts providing vegan board. These studies have a pilot character and will be carried out in the future with a bigger number of respondents.

Keywords: veganism, vegan, tourism, Poland, international tourists

ARNOLD BERNACIAK*, KATARZYNA GOGOLEWSKA**

Funkcja ochronna obiektów architektury Poznania z perspektywy użytkowników przestrzeni miejskiej

Streszczenie. Społeczne funkcje obiektów architektury ujawniają się w różnych wymiarach: zwiększaniu atrakcyjności i podnoszeniu prestiżu miejsca, organizacji przestrzeni miasta oraz zapewnianiu mieszkańcom poczucia bezpieczeństwa. Realizacja ostatniej z funkcji zależy od wielu czynników, m.in. od: formy obiektu i jego przeznaczenia, wykorzystanych materiałów budowlanych czy zastosowanych systemów bezpieczeństwa. Jako budynki zapewniające największe poczucie bezpieczeństwa użytkownikom przestrzeni miejskiej Poznania uważane są objekty administracji publicznej, kościoły, uczelnie wyższe i muzea.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, architektura, przestrzeń publiczna, miasto, Poznań

1. Wprowadzenie

Obiekty architektury, jako dzieła sztuki, realizują trzy, określone przez Witruwiusza, wartości: trwałość, użyteczność i piękno (*firmitas, utilitas, venustas*) (Witruwiusz 1999: 121-125). Cechy te pozwalają obiektom budowlanym nadać miano architektury, która stanowi nieodłączną część kultury. Dzięki niej człowiek doświadcza, postrzega i odczuwa emocje (de Botton 2010; Rybczyński 2014). Zarówno pojedyncze budowle, jak i całe ich zespoły pełnią wiele istotnych dla społeczeństwa funkcji: artystyczną, prestiżową, przestrzenną, ochronną (Karwińska 2008: 56-71).

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, e-mail: arnold.berniak@wsb.poznan.pl, tel. 501 07 66 96.

** Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Katedra Ekonomiki Przestrzennej i Środowiskowej, e-mail: kasia.gogolewska@gmail.com, tel. 605 34 50 19.

Artystyczne i prestiżowe oddziaływanie architektury polega na zapewnieniu przez budynki doznań emocjonalno-estetycznych. Dzięki posiadanym walorom artystycznym obiekty architektury podnoszą znaczenie (prestiz) danego miejsca. Funkcja przestrzenna realizuje się poprzez tworzenie i utrzymanie ładu przestrzennego w mieście – obiekty budowlane organizują i nadają kształt przestrzeni miejskiej. Z kolei funkcja ochronna architektury związana jest z zapewnieniem poczucia bezpieczeństwa użytkownikom danej przestrzeni. Na realizację tej funkcji wpływa wiele czynników. Można wśród nich wymienić: przeznaczenie obiektów, ich formę, rozmiar, kolor czy rodzaj wykorzystanych materiałów. Wszystkie te funkcje są silnie ze sobą powiązane i wzajemnie na siebie oddziałują.

Celem artykułu jest identyfikacja roli, jaką pełnią obiekty architektury miasta Poznania w zakresie funkcji ochronnej. Wyróżniono w nim obiekty, które według użytkowników przestrzeni miejskiej w szczególny sposób pełnią tę funkcję. Jednocześnie poszukiwano odpowiedzi na pytanie, jakie cechy poszczególnych obiektów powodują, że są one postrzegane jako zapewniające mniejsze lub większe poczucie bezpieczeństwa.

2. Funkcja ochronna architektury

Słownik języka polskiego (2002: 98) definiuje poczucie bezpieczeństwa jako stan niezagrożenia, spokoju i pewności. Sytuacją odwrotną jest zaś poczucie niebezpieczeństwa, zagrożenia. Wyróżnia się dwa rodzaje tego stanu, odzwierciedlające subiektywnie postrzegany stopień oddziaływania bodźców płynących z otoczenia: silniejsze odczucie niebezpieczeństwa, wywołujące poczucie zagrożenia wolności, mienia, intymności i życia, oraz słabsze odczucie, powodujące niepewność i dezorientację. Odczucia te zalicza się do doświadczeń psychicznych, choć nie za każdym razem uzmysławia się ich obecność (Ostrowska 1991: 171).

Na poczucie bezpieczeństwa wpływa wiele różnorodnych czynników. Jednym z nich jest otaczająca architektura. Jak wskazuje Anna Karwińska, ludzie od zawsze usiłowali bronić się przed złym i nieprzychylnym otoczeniem, tworząc odpowiednie konstrukcje budowlane (Karwińska 2008: 58). Bezpieczeństwo miały zapewnić takie elementy, jak: właściwa grubość ścian, wysokość palisad, szerokość rowu fortecznego czy też magiczne detale, nadające specyficzny klimat i odstraszaające nieprzyjaciela. Z kolei obiekty budowlane wychodzące poza ramy pewnych granicznych doznań ludzi mogą obniżać poziom odczuwanego przez nich bezpieczeństwa, stanowiąc tzw. stresory architektoniczne. Marek Czyński przekonuje, że takimi stresorami mogą być mało uczęszczane przez ludzi przestrzenie wraz z ich nieużytkowaną zabudową (Czyński 2006: 56-57). Przykładem mogą być stare opuszczone fabryki, elektrownie atomowe czy składowiska odpadów. Rolę stre-

sorów mogą również pełnić szpitale oraz domy pomocy społecznej – miejsca kojarzone z chorobą, śmiercią i samotnością. Architektura charakterystyczna dla tych miejsc często niepokoi skalą i natężeniem zabudowy, przytłacza okolicznościami życia w nich ludzi oraz panującymi warunkami opieki. Poczucie niebezpieczeństwa mogą także wzbudzać areszty, więzienia i zakłady poprawcze, odizolowane od świata barierami architektonicznymi, przypominające o braku wolności oraz nieustannej kontroli (grube mury z wysokimi płotami i charakterystyczną, ciężką zabudową).

O poczuciu bezpieczeństwa mogą także decydować stosowane rozwiązania technologiczne, jakość materiałów i wykonanych robót budowlanych oraz stan elementów wyposażenia konkretnej przestrzeni. Maria Ostrowska wymienia elementy i rozwiązania architektoniczne przyczyniające się do podnoszenia poczucia bezpieczeństwa (Ostrowska 1991: 171-172), a wśród nich: wznoszenie płotów, instalowanie domofonów oraz zachowanie odstępów obiektu od chodnika. Z kolei M. Czyński podkreśla, że ważnym czynnikiem decydującym o poczuciu bezpieczeństwa jest sam materiał oraz konstrukcja obiektu (Czyński 2006: 58-59). Wskazuje, że windy czy schody wykonywane ze szkła pierwotnie budzą poczucie niebezpieczeństwa, jednak dostarczając nowych doświadczeń, z czasem zdobywają zaufanie użytkowników. Także Bartosz Czarnecki i Waldemar Siemiński wskazują, że odpowiedni kształt, forma czy kolor elewacją tworzy obiekt dający poczucie bezpieczeństwa (Czarnecki, Siemiński 2004: 103-104).

Zarówno A. Karwińska, jak również B. Czarnecki i W. Siemiński wskazują na ogromną rolę planowania w zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa użytkownikom przestrzeni. Prawidłowe rozmieszczenie ulic, odpowiednie oświetlenie i brak małych, trudno dostępnych miejsc składają się na przestrzeń postrzeganą jako bezpieczna. M. Czyński dodaje, że dawniej bezpieczeństwo przestrzeni było rezultatem oddzielenia przestrzeni prywatnej od publicznej (Czyński 2006: 104-106). Obecnie miasta z powodu trudności komunikacyjnych oraz niejasnych regulacji planistycznych rozwijają się jako układy otwarte, nieuporządkowane pod względem funkcjonalnym i własnościowym, co w konsekwencji istotnie zmniejsza poczucie bezpieczeństwa ich mieszkańców. Silny wpływ na poziom bezpieczeństwa wywiera również stopień rozproszenia zabudowy. Jest on różny w poszczególnych obszarach, w zależności od utartych wzorców danego terytorium. Struktura dostępności przestrzennej w zwartej zabudowie jednostki osadniczej odzwierciedlała kiedyś hierarchię społeczną oraz strukturę własności. Stanowiła przejaw uporządkowania przestrzeni, będąc zarazem narzędziem ładu społecznego. Obecnie nie determinuje już w tak istotnym stopniu zagospodarowania. Większe znaczenie mają preferencje lokalizacyjne użytkowników, wartość gruntów czy dostępność komunikacyjna. Zmianie uległy również wzorce zachowań ludzkich i sposób funkcjonowania w przestrzeni. Powszechne są zjawiska dogęszczania zabudowy, maksymalizacji powierzchni użytkowej działek poprzez

wznoszenie wysokich, blisko siebie usytuowanych budynków oraz zawłaszczania przestrzeni wspólnych o charakterze publicznym lub półprywatnym (Springer 2013; Chmielewski 2001: 39).

Analizując kwestię wpływu planowania przestrzennego na bezpieczeństwo, warto również wspomnieć o poczuciu orientacji. Dzięki architekturze oraz rozwiązaniom przestrzennym człowiek zyskuje orientację, jest w stanie zlokalizować miejsce pobytu, odnaleźć konkretny teren czy odizolować się od zagrożenia¹. Brak albo zakłócenie rozeznania w terenie, zagubienie w tłoku ludzi, w gąszczu holi i pomieszczeń nieznanymi obiektów czy ulic prowadzi do poczucia zagrożenia i frustracji (Czyński 2006: 173).

Przedstawione mechanizmy wydają się mieć uniwersalny charakter. Warto jednak mieć na uwadze to, że wielość i różnorodność czynników przestrzennych, w tym urbanistycznych i architektonicznych, oddziałujących na człowieka spotyka się z jego interpretacją. Ten sam element może być różnie postrzegany przez różne osoby. Ten sam obiekt może zaś w różnym stopniu budować poczucie bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni.

2. Bezpieczeństwo jako funkcja obiektów architektury – metodyka badań

W celu identyfikacji obiektów architektury, które na terenie miasta Poznania w szczególności sposób realizują funkcję ochronną, przeprowadzone zostały badania ankietowe. Zadaniem respondentów – użytkowników przestrzeni miejskiej – było wskazanie od jednego do trzech obiektów przestrzeni publicznej miasta Poznania, które dają im poczucie bezpieczeństwa. Badanie miało charakter bezpośredni – zostało przeprowadzone w przestrzeni miejskiej, wymuszając na respondentach spontaniczne odpowiedzi.

W badaniu ankietowym wzięło udział 327 osób, które dokonały 829 wskazań. Kobiety stanowiły 52%, natomiast mężczyźni 48% badanej próby. Dominowały osoby z wykształceniem średnim (59%) i wyższym (28%). Pozostała grupa (13%) to osoby z wykształceniem podstawowym oraz zawodowym. W badaniu starano się uwzględnić dwie oddzielne grupy użytkowników przestrzeni miejskiej: osoby mieszkające na stałe w Poznaniu oraz studiujące lub pracujące w Poznaniu, których miejscem stałego zamieszkania jest inna miejscowość.

¹ Por. koncepcję elementów obrazu miasta i związanych z nimi wyróżników krajobrazowych opisaną przez Kevina Lyncha (1960).

Po przeprowadzonym badaniu wszystkie wymienione przez respondentów obiekty sklasyfikowano w ramach następujących kategorii: budynki administracji publicznej, obiekty sakralne, uczelnie wyższe oraz muzea. Budynki niemieszczące się w żadnej z wymienionych kategorii ujęto w jedną wspólną grupę określoną jako „inne”.

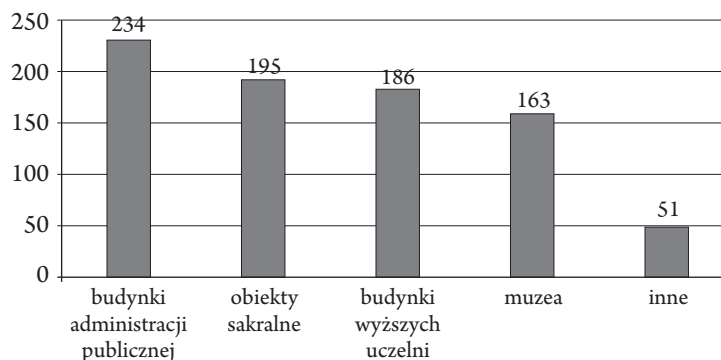
3. Poczucie bezpieczeństwa zapewniane przez obiekty architektury przestrzeni publicznej miasta Poznania

Obiektami, które w największym stopniu realizują funkcję ochronną w przestrzeni miasta Poznania okazały się budynki administracji publicznej. W dalszej kolejności jako zapewniające poczucie bezpieczeństwa wskazano: obiekty sakralne, uczelnie wyższe oraz muzea (wykres 1).

W przeprowadzonym badaniu prawie co trzecie wskazanie odnosiło się do budynków administracji publicznej (28%). W tej kategorii respondenci najczęściej wymieniali obiekty, w których mieszczą się instytucje związane z wymiarem sprawiedliwości i utrzymaniem porządku publicznego: sąd, prokuratura oraz komenda policji. Często wskazywano też gmachy Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego, Urzędu Miasta, Komendy Wojewódzkiej Państwowej Straży Pożarnej oraz Urzędu Skarbowego (fot. 1).

O tym, że obiekty te znajdują szczególne uznanie wśród użytkowników przestrzeni miejskiej, jako realizujące funkcję ochronną, decyduje kilka czynników. Po pierwsze, dla percepcji społecznej wielu wymienionych obiektów decydujące jest ich podstawowe przeznaczenie. Gmachy, w których urzęduje policja czy sądy, a zatem instytucje, których zadaniem jest utrzymywanie i poszerzanie zakresu bezpieczeństwa w społeczeństwie, wydają się przez sam ten fakt w szczególny sposób realizować funkcję ochronną. Po drugie, miejsca te są ciągle strzeżone przez służby mundurowe, nieustannie monitorowane i dobrze oświetlone, co nie pozostaje bez wpływu na odczuwany przez użytkowników poziom bezpieczeństwa. Po trzecie, na poczucie bezpieczeństwa mogą także wpływać parametry omawianych budynków – każdy z nich jest budynkiem okazałych rozmiarów, ma kilka kondygnacji, zajmuje dużą powierzchnię. Ponadto przebywa w nim wiele osób, zarówno pracujących w tych obiektach, jak i pojawiających się tam w charakterze interesantów. Człowiek wchodzący do takiego budynku nie czuje się osamotniony. W jego bezpośredniej bliskości znajdują się bowiem osoby, które tak jak on przybyły tu załatwić określoną sprawę. W każdej chwili może również zwrócić się o pomoc czy z dowolnym pytaniem do któregoś z pracowników tej instytucji.

Wykres 1. Realizacja funkcji ochronnej poprzez poszczególne kategorie obiektów w przestrzeni miasta Poznania

Źródło: opracowanie własne.

Na drugim miejscu wśród obiektów zapewniających największe poczucie bezpieczeństwa uplasowały się kościoły (24% wskazań). Wśród najczęściej wymienianych obiektów znalazły się: Fara Poznańska, kościół pw. św. Anny, kościół pw. św. Wojciecha oraz poznańska Bazylika Archikatedralna (fot. 2).

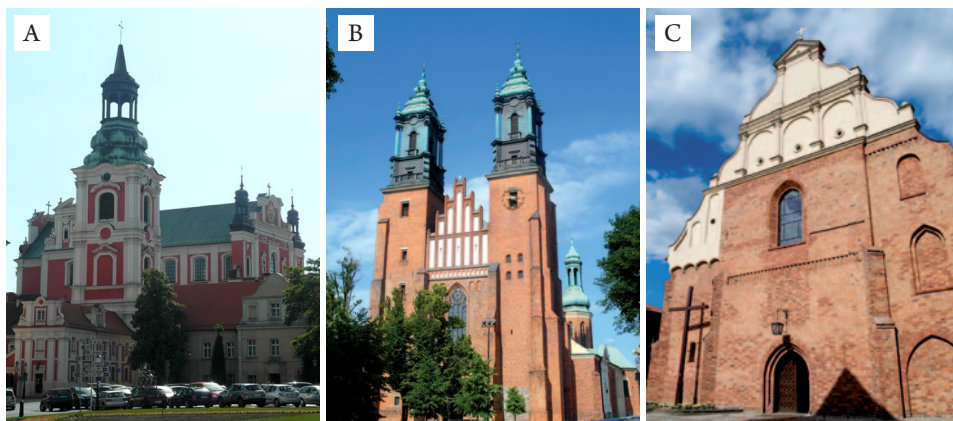
Budynki sakralne stanowią całkiem odmienną grupę obiektów przestrzeni miejskiej niż omawiane wyżej obiekty administracji publicznej, szczególnie w kontekście zapewnianego przez nie poczucia bezpieczeństwa. Jedyną ich wspólną cechą z obiektami administracji publicznej są znaczne rozmiary budowli. Kościoły stanowią miejsca wyciszenia, modlitwy i kontemplacji. Celem pobytu w nich jest chwilowe odcięcie się od zgiełku, codziennych spraw i otaczających ludzi, samotny pobyt w przestrzeni sakralnej. Spotkanie z Bogiem może być źródłem poczucia bezpieczeństwa i w efekcie przypisywanej obiektom sakralnym funkcji ochronnej.

Nie bez znaczenia pozostają również względy historyczne i walory artystyczne. Jako obiekty sakralne o szczególnej roli ochronnej respondenci wymieniali budynki z kilkusetletnią historią – obiekty, które w danej przestrzeni od wieków stanowią jej niezmienny element. Człowiek wraz z wiekiem się zmienia. Zmieniają się jego codzienne aktywności, miejsce zamieszkania, miejsce pracy. Ewolucji podlega także otaczająca go przestrzeń. Niewiele jest elementów, które są w niej stałe. Jednymi z nich są zaś wskazywane obiekty sakralne. W efekcie budynki te stają się punktem odniesienia dla zachodzących zmian; miejscem, do którego można powracać, mając pewność, że wciąż będzie takie samo. Wydaje się, że stałość jest również jednym z warunków poczucia bezpieczeństwa.

Fot. 1. Budynki administracji publicznej zapewniające duże poczucie bezpieczeństwa (fot. K. Gogolewska)

A – Urząd Miasta, B – Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej, C – gmach prokuratur, D – Urząd Skarbowy

Fot. 2. Obiekty sakralne w szczególny sposób realizujące funkcję ochronną (fot. K. Gogolewska)

A – Fara Poznańska, B – Bazylika Archikatedralna, C – kościół pw. św. Wojciecha

Także względy artystyczne mogą pośrednio wpływać na poczucie bezpieczeństwa w omawianych obiektach, a zarazem realizację ich funkcji ochronnej. Znaczne nakłady finansowe na renowację, częste prace konserwatorskie, ich ochrona i monitoring mogą w użytkowniku robić wrażenie przebywania w miejscu szczególnie cennym, a przez to podlegającym wyjątkowym rygorom bezpieczeństwa.

Wśród budynków spełniających funkcje ochronne trzecie miejsce zajmują uczelnie wyższe (22% wskazań). Respondenci wskazywali m.in. na gmachy Uniwersytetu Ekonomicznego, Uniwersytetu Przyrodniczego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Akademii Muzycznej (fot. 3).

Fot. 3. Budynki uczelni wyższych postrzegane jako obiekty zapewniające poczucie bezpieczeństwa (fot. K. Gogolewska)

A – Uniwersytet Ekonomiczny, Gmach Główny, B – Uniwersytet Ekonomiczny, Collegium Altum, C – Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Collegium Iuridicum, D – Akademia Muzyczna, aula

Obiekty te, podobnie jak budynki wymieniane w poprzednich kategoriach, mają znaczne rozmiary, co może wpływać na postrzeganie ich przez użytkowników przestrzeni miejskiej jako obiektów zapewniających szczególnie bezpieczeństwo. Ponadto kojarzenie uczelni wyższych z poczuciem bezpieczeństwa może wynikać z ich podstawowej funkcji – nauki i edukacji. Miejsca tego typu rzadko wiążą się z zagrożeniem dla człowieka, są raczej przestrzenią ciszy, spokoju i przyjaznej atmosfery sprzyjającej tworzeniu i przyswajaniu wiedzy. Nie bez znaczenia

dla budowania poczucia bezpieczeństwa może być również znaczna autonomia władz uczelni w zakresie administrowania tymi instytucjami i pozostającymi w ich zarządzie obiektami.

Odpowiadając na pytanie, jakie budynki w przestrzeni publicznej miasta Poznania dają największe poczucia bezpieczeństwa, respondenci dosyć często wskazywali także muzea (20% wskazań). Wśród nich wielokrotnie wymieniali: Muzeum Narodowe, Muzeum Motoryzacji, Muzeum Archeologiczne, Muzeum Archidiecezjalne oraz Galerię Miejską Arsenal (fot. 4).

Fot. 4. Budynki poznańskich muzeów zapewniające użytkownikom przestrzeni miejskiej poczucie bezpieczeństwa (fot. K. Gogolewska)

A – Galeria Miejska Arsenal, B – Muzeum Narodowe, C – Muzeum Archeologiczne, D – Muzeum Archidiecezjalne

Wydaje się, że funkcja ochronna tych obiektów wynika z podobnych czynników, jak w przypadku uczelni wyższych. Każdy z nich jest budowlą o pokaźnych rozmiarach, miejscem ciszy, spokoju, zdobywania wiedzy. Nie bez znaczenia są również specyficzne warunki dotyczące zachowania osób korzystających z tych obiektów. Obowiązujące w nich zasady, określone w regulaminach, organizują sposób postępowania przebywających w nich osób. Dzięki temu zachowania użytkowników tych przestrzeni są przewidywalne, co podnosi znacznie poczucie bezpieczeństwa. Ostatni czynnik decydujący o realizacji przez omawiane obiekty

funkcji ochronnej jest związany z gromadzeniem w nich niezwykle cennych eksponatów. Wymaga on przestrzegania pewnych zasad i procedur bezpieczeństwa oraz instalacji odpowiednich systemów zabezpieczeń. Pracownicy ochrony i obsługi, a także techniczne zabezpieczenie obiektów w istotny sposób przyczyniają się do wrażenia szczególnego bezpieczeństwa budynków muzealnych.

Wśród odpowiedzi na pytanie o funkcję ochronną obiektów architektury pojawiały się również inne niż budynki elementy przestrzeni miejskiej Poznania. Są to otwarte dla społeczeństwa przestrzenie publiczne, stanowiące miejsca spędzania wolnego czasu, takie jak: place – Mickiewicza i Wolności, parki, w tym Cytadela, place zabaw oraz Ogród Botaniczny i Nowe Zoo.

Duże place miejskie, przyjazne dla użytkowników, realizujące przede wszystkim funkcje rekreacyjne, z natury rzeczy wywołują pozytywne konotacje. Oddzielone od arterii komunikacyjnych, wyposażone w elementy małej architektury oraz monitorowane, wzbudzają wśród użytkowników poczucie bezpieczeństwa. Podobne czynniki mogą decydować o wrażeniu bezpieczeństwa w Ogrodzie Botanicznym i Nowym Zoo. W ich przypadku dodatkowo może o tym świadczyć to, że tereny te mają charakter zamknięty. Pewne zdziwienie może z kolei wzbudzać fakt wskazywania parków jako obiektów realizujących funkcję ochronną. Wydawałoby się bowiem, że parki są raczej postrzegane jako miejsca mało bezpieczne. Prawdopodobnie istniejące w tym względzie stereotypy przełamywane są przez liczne zabiegi podejmowane przez zarządców, w tym: dbałość o porządek, dostępność obiektów małej architektury i utrzymywanie ich w dobrym stanie technicznym oraz oświetlenie i monitorowanie terenu.

Znamienny w badaniu był brak wskazań obiektów związanych z działalnością gospodarczą – przedsiębiorstw produkcyjnych i obiektów handlowych. W szczególności zastanawiać może brak wskazań galerii handlowych. Obiekty, w których mieszkańcy miasta spędzają znacznie więcej czasu aniżeli w urzędach czy muzeach, nie wzbudzają w nich poczucia bezpieczeństwa. Nie realizują one funkcji ochronnej, pomimo oferowania swoim mieszkańcom świadczeń komercyjnych i kulturalno-rozrywkowych. Prawdopodobnie zjawisko to można tłumaczyć tym, iż każda wizyta w galerii handlowej związana jest z wydatkowaniem pieniędzy (w odróżnieniu od większości obiektów ujętych w omawianych wcześniej kategoriach). Ponadto zgromadzona w nich znaczna liczba osób, które przybyły na zakupy, a więc posiada przy sobie środki finansowe, może prowokować zachowania kryminalne.

Równie charakterystyczny jest brak wskazań szpitali – obiektów, które ze swej natury mają zapewniać wysokie poczucie bezpieczeństwa. Obiekty te kojarzą się bowiem raczej z chorobą niż ze zdrowiem, z przymusem niż z wolnością, z niepokojem niż ze spokojem. W efekcie, wbrew ich podstawowej funkcji, nie

są postrzegane jako obiekty zapewniające poczucie bezpieczeństwa i realizujące funkcję ochronną. Potwierdza to tezę o pełnieniu przez szpitale roli stresorów architektonicznych (Czyński 2006: 56-57).

Zastanawiający jest również brak wskazań takich obiektów, jak: szkoły, przedszkola, kina, teatry i restauracje. Prawdopodobnie stosunkowo niewielka skala obiektów powoduje, że nie są one utożsamiane z taką kategorią, jak bezpieczeństwo i realizacja przez nie funkcji ochronnej.

4. Podsumowanie

Obiekty architektury realizują w przestrzeni publicznej wiele funkcji społecznych. Jedną z nich jest funkcja ochronna. Istnieją obiekty, którym funkcja ta przypisywana jest w sposób szczególny. Przeprowadzone badania wskazują, że w przestrzeni miasta Poznania należą do nich przede wszystkim obiekty administracji publicznej, kościoły, uczelnie wyższe i muzea. Z kolei obiekty architektury, niezwykle istotne w codziennym życiu miasta, którym funkcja ta nie jest przypisywana, to: szpitale, galerie handlowe i obiekty kulturalno-rozrywkowe (kina, teatry, kawiarnie, restauracje).

Różne czynniki decydują o realizacji funkcji ochronnej w przestrzeni miejskiej. Część z nich ma charakter uniwersalny i w przypadku wszystkich obiektów posiadających tę cechę podnosi poziom odczuwanego przez ludzi bezpieczeństwa – są to np. duże wymiary obiektu czy instalowane w nich systemy monitoringu. Zdecydowana większość budynków wskazywanych jako zapewniające poczucie bezpieczeństwa to obiekty masywne, wielokondygnacyjne, stanowiące niejednokrotnie dominantę w danej przestrzeni. Z kolei inne czynniki decydujące o realizacji funkcji ochronnej mają charakter specyficzny dla danej kategorii budynków. Dla obiektów administracji publicznej, jakimi są sądy, prokuratury czy komendy policji, takim czynnikiem jest stała obecność służb mundurowych. Kościołom w realizacji funkcji ochronnej sprzyjają: cisza, spokój i możliwość spotkania z Bogiem. Podobne cechy stanowią o poczuciu bezpieczeństwa w uczelniach wyższych. Z kolei muzea funkcję ochronną realizują poprzez panujące w nich rygory mające na celu zabezpieczenie posiadanych eksponatów.

Zastanawiający jest brak wskazań wielu obiektów istotnych w codziennym życiu mieszkańców miasta: szkół, przedszkoli, restauracji czy kawiarni. Stosunkowo niewielkie parametry tych obiektów są prawdopodobnie jednym z czynników ograniczających realizację funkcji ochronnej. Poznanie innych czynników wymagałoby przeprowadzenia dalszych pogłębionych badań w tym zakresie.

Literatura

- Botton A. de (2010), *Architektura szczęścia*, Warszawa: Czuły Barbarzyńca Press.
- Chmielewski J.M. (2001), *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Warszawa: Wyd. Politechniki Warszawskiej.
- Czarnecki B., Siemiński W. (2004), *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Warszawa: Difin.
- Czyński M. (2006), Architektura w przestrzeni ludzkich zachowań. Wybrane zagadnienia bezpieczeństwa w środowisku zbudowanym, *Prace Naukowe Politechniki Szczecińskiej*, nr 587.
- Karwińska A. (2008), *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Lynch K. (1960), *The Image of the City*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Ostrowska M. (1991), *Człowiek a rzeczywistość przestrzenna*, Szczecin: Autorska Oficyna Wydawnicza Nauka i Życie.
- Rybczyński W. (2014), *Jak działa architektura. Przybornik humanisty*, Kraków: Karakter.
- Słownik języka polskiego* (2002), red. M. Szymczak, Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Springer F. (2013), *Wanna z kolumnadą*, Wołowiec: Czarne.
- Witruwiusz (1999), *O architekturze ksiąg dziesięć*, Warszawa: Prószyński i S-ka.

The protective function of Poznan city architecture in the perspective of the users of public space

Abstract. The social functions of architecture are shown to provide artistic values, raise the prestige of the place, organize urban space, and provide security. The last function depends on many factors, including the scale of the building, its purpose, used materials, and security systems. Buildings used by public administration, churches, universities, and museums are perceived by the people as providing high level of security.

Keywords: safety, architecture, public space, city, Poznan